

МГПУ ИМ. И. П. ШАМЯКІНА

БЕЛАРУСКАЯ МОВА
(ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

ISBN 978-985-477-689-7

9 789854 776897

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна»

БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

*Рэкамендавана вучэбна-метадычным аб'яднаннем
на педагагічнай адукацыі ў якасці практыкума
для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі,
якія навучаюцца па спецыяльнасцях профіля А – Педагогіка*

Мазыр
МДПУ імя І. П. Шамякіна
2019

УДК 811.161.3(076.5)

ББК 81.2 Бел

Б43

Складальнікі:

Л. М. Мазуркевіч, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі УА МДПУ імя І. П. Шамякіна;

С. І. Жураўлёва, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры педагогікі і псіхалогіі УА МДПУ імя І. П. Шамякіна;

Н. І. Новік-Шчарбенка, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства
УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”
В. М. Шаршнёва;
кафедра мовазнаўства і лінгвадыдактыкі
УА “Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Беларуская мова (прафесійная лексіка) : практыкум / склад.:
Б43 Л. М. Мазуркевіч, С. І. Жураўлёва, Н. І. Новік-Шчарбенка. – Мазыр :
МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019. – 123 с.
ISBN 978-985-477-689-7.

Практыкум утрымлівае разнастайныя заданні і практыкаванні, шэраг спецыяльных тэкстаў для перакладу і кароткі руска-беларускі тэрміналагічны слоўнік, якія дапамогуць студэнтам далучыцца да багаццяў нацыянальнай культуры, сфарміраваць камунікатыўна развітую асобу, здольную наладжваць зносіны на роднай мове ў прафесійнай сферы.

Адрасуецца студэнтам устаноў вышэйшай адукацыі і выкладчыкам, навучэнцам педагогічных каледжаў.

УДК 811.161.3(076.5)

ББК 81.2 Бел

ISBN 978-985-477-689-7

© Мазуркевіч Л. М., Жураўлёва С. І.,
Новік-Шчарбенка Н. І.,
складанне, 2019

© УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019

ПРАДМОВА

Курс «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» прадугледжвае развіццё практычных навыкаў карыстання яе моўнымі сродкамі, пераклад навуковых і спецыяльных тэкстаў з рускай мовы на беларускую, граматычнае афармленне справавых дакументаў студэнтамі, якія пасля заканчэння вышэйшай навучальнай установы будуць выкладаць рускую мову і літаратуру, замежную мову, матэматыку, фізіку, хімію, працу, маляванне, біялогію, гісторыю ў школах і прафесійна-тэхнічных навучальных установах Рэспублікі Беларусь.

Большасць студэнтаў мае пэўныя веды па беларускай мове ў межах школьнай праграмы, таму задача прапанаванага выдання – сістэматызаваць і паглыбіць гэтыя веды ў прафесійным напрамку, дапамагчы студэнтам засвоіць педагагічную і спецыяльную тэрміналогію.

Важна навучыць студэнтаў правільна карыстацца слоўнікамі, арфаграфічнымі даведнікамі. Гэтыя навыкі спатрэбяцца будучым настаўнікам пры афармленні справавых папер, падрыхтоўцы школьных стэндаў, выпуску насценных газет.

Належнае месца ў практыкуме адводзіцца вусным і пісьмовым пераказам прачытанага тэксту, вусным паведамленням на розныя тэмы, складанню тэрміналагічных двухмоўных слоўнікаў, перакладам тэкстаў (асабліва метадычных) з рускай мовы на беларускую, афармленню дзелавых папер.

Практычны матэрыял падзелены на некалькі блокаў для студэнтаў наступных спецыяльнасцей:

I – «Руская мова і літаратура. Замежная мова (англійская)»;

II – «Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны»;

III – «Біялогія (навукова-педагагічная дзейнасць)», «Біялогія і хімія»;

IV – «Матэматыка і інфарматыка», «Фізіка і інфарматыка»;

V – «Абслуговая праца і выяўленчае мастацтва»;

VI – «Тэхнічная праца і прадпрымальніцтва».

Астатнія заданні рэкамендуюцца для выканання студэнтамі ўсіх названых спецыяльнасцей.

У прапанаваным выданні прыводзяцца выказванні беларускіх пісьменнікаў і паэтаў пра родную мову, якія мэтазгодна выкарыстаць на ўступных занятках, заданні па асобных тэмах курса, тэксты на рускай мове для перакладу і пераказу па-беларуску, кароткі руска-беларускі слоўнік.

УВОДЗІНЫ Ў ДЫСЦЫПЛІНУ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

Практыкаванне 1. Прачытайце вытрымкі з прэамбулы «Закона аб мовах» і адкажыце на пытанні:

Як вы разумееце выразы «Мова – ... душа народа», «Жыве мова – жыве народ»? Чаму мова – «неацэнны скарб, які належыць не аднаму народу, а ўсяму чалавецтву»? Якую разнавіднасць мовы называюць літаратурнай? Чым літаратурная мова адрозніваецца ад мясцовых гаворак?

Мова – не толькі сродак зносін, а і душа народа, аснова і найважнейшая частка яго культуры. Жыве мова – жыве народ. Кожная мова, яе літаратурная, жывая мясцовая і гістарычная разнавіднасць, – неацэнны скарб, які належыць не аднаму народу, а ўсяму чалавецтву.

Доўг і абавязак усіх – шанаваць родную мову, садзейнічаць яе развіццю і росквіту, паважліва ставіцца да моў іншых народаў.

Практыкаванне 2. Прачытайце выказванні беларускіх пісьменнікаў і паэтаў пра родную мову. Як, на вашу думку, можна выкарыстаць іх у рабоце з вучнямі?

I. Шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю, так як той чалавек прад скананнем, катораму мову займе, а потым і зусім замёрлі. Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі! Пазнаюць людзей па гаворцы ці па адзежы, хто якую носе; ото ж гаворка, язык і ёсць адзежа душы.

Ф. Багушэвіч

II. Не саромейся, беларус, размаўляць па-свойму – на роднай мове бацькоў і дзядоў сваіх. Беражы сваю мову, беражы свае песні, свае казкі, звычай і ўсё роднае – гэта спадчына дзядоў і вялікі нацыянальны здабытак.

Толькі тады цябе ўсе будуць паважаць як чалавека, калі будзеш сам сябе паважаць – калі не адмовішся ад свайго нацыянальнага здабытку. А першы нацыянальны здабытак – гэта родная мова.

Толькі ў роднай, добра зразумелай мове чалавечы розум развіваецца і ўзбагачае родную духоўную і эканамічную культуру.

Быць беларусам – гэта значыць працаваць для свайго краю, для свайго народа і развіваць сваю культуру і мастацтва. Таксама паважаць і ўсе іншыя нацыі – свайго не цурайся і чужому вучыся.

Кожны з нас павінен помніць і ведаць, што наша беларуская мова не горшая за іншыя мовы, толькі на нашай мове знарок было забаронена

пісаць і друкаваць кнігі для таго, каб мы заставаліся цёмнымі людзьмі і каб былі работнікамі ў чужых, больш разумных людзей. Ведайце, што некалькі соцень гадоў таму назад на нашай мове пісаліся законы ў гэтым краі і друкаваліся розныя свяшчэнныя і свецкія кнігі.

З. Бядуля

III. Роднае слова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет. Пагэтаму нам неабходна так старанна вывучаць сваю родную мову, ведаць і любіць лепшыя творы беларускай літаратуры. І перш за ўсё трэба ведаць свой народ, яго гісторыю, яго багатую вусную творчасць.

Я. Колас

IV. Мова – аснова, першаэлемент культуры. Калі яна выцясяецца з грамадскага ўжытку, адбываецца яе паступовае адміранне. Памерла мова – памёр народ. Без мовы няма народа. А гэта – непапраўная страта для чалавецтва.

Першаступенным па важнасці элементам нацыянальнай культуры заўсёды была, ёсць і будзе мова. Мова – сіла, якая аб'ядноўвае, цэментуе нацыю, арганізоўвае ўсё духоўнае жыццё народа, вызначае яго маральную самасвядомасць. У мове – голас душы чалавека і голас гісторыі грамадства...

У многіх народаў ёсць такая прыказка: колькі моў ты ведаеш, столькі разоў ты чалавек. Мудрасць гэта ўвабрала ў сябе вопыт многіх пакаленняў і наўрад ці мае патрэбу ў доказах. Чалавека, які пражыў некалькі гадоў у Беларусі і не авалодаў беларускай мовай, я магу толькі пашкадаваць, таму што ён добраахвотна адгароджвае сябе ад вялікага духоўнага свету – ад беларускай нацыянальнай культуры.

Н. Гілевіч

V. Калі верыць старажытным, самы мудры той, хто даў імёны рэчам, гэта значыць, галоўны і адзіны моватворца і мовазнаўца – народ.

Мова – скарб народа, і народ зацікаўлены, каб яна была ёмістая, гнуткая ў рабоце, прыдатная для выражэння думкі, колеру, паху, сутнасці з'явы, накіраванняў часу, памкненняў чалавека. І да таго ж: лёгкая для ўспрымання і звонкая ў гучанні.

М. Лужанін

Якія знаёмыя назвы і словы,
Якая цудоўная родная мова!
І ўсё мілагучна для слыху майго:
І звонкае “дзе” і густое “чаго”...

Ці плачу я, ці пяю,
Ці размаўляю з матуляю –
Песню сваю, мову сваю
Я да грудзей прытульваю.

П. Панчанка

Той-сёй гаворыць – аджывае
Ўжо мова родная мая.
А я крычу: яна жывая,
Пакуль жывем і ты і я!
На роднай мове размаўляе
Мой слаўны, працавіты люд,
І я заўсёды ўспамінаю
Над Нёманам свой родны кут.

Пакуль цячэ павольна Прыпяць,
І Свіцязь плешча ў берагі,
І васількі цвітуць у жыце,
І пахнуць росныя лугі.
...Што наша мова аджывае,
Гаворыць часта мне той-сёй,
Ды, бедалага, сам не знае
Пакуль ён мовы ні адной.

В. Шымук

Дала мне маці гэту мову,
Каб не нямым прыйшоў у свет,
Дала мне маці гэту мову
Як спадчыну і завет.
Была яна не беларучкай
І на жніве, і на сяўбе,
На глебе добрай беларускай
Здабыты словы ўсе яе.

Прапахлі сонцам і падзолам,
Дажджамі, сокамі раслін,
Пад знак рукам яе мазольным,
Што мелі толькі ў сне спачын.
З такою моваю не сорам
І да суседзяў – хоць на Марс.
З любым народам мы гаворым,
І людзі разумеюць нас.

А. Пысін

З легендаў і казак былых пакаленняў,
З калосся цяжкага жытоў і пшаніц,
З сузор'яў і сонечных цёплых праменняў,
З грымучага зьяння бурлівых крыніц,
З птушынага шчэбету, шуму дубровы,
І з гора, і з радасці, і з усяго
Таго, што лягло назаўсёды ў аснову
Святыні народа, бяссмерця яго, –
Ты выткана, дзіўная родная мова.

М. Танк

Роднае слова –
Маланак аснова
І сіняга лёну
Някідкі уток.
Яно, як крыніца,
Што вечна бруіцца,
Бярэ з нашых сэрцаў
Свой чысты выток.

Яно ашчаслівіць,
Калі нешчаслівы,
І раны загоіць,
Пазбавіць ад мук...
О роднае слова –
Званочак радзімы,
Зямлі беларускай
Мой спеўны жаўрук.

А. Малюк

ТЭМА 1. БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЯЕ МЕСЦА Ё СІСТЭМЕ АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧЫХ І НАЦЫЯНАЛЬНЫХ КАШТОЎНАСЦЕЙ

Практыкаванне 1. Карыстаючыся табліцай «Асноўныя функцыі мовы ў грамадстве», падрыхтуйце вусны адказ па акрэсленым пытанні.

Функцыі	Тлумачэнне
Камунікатыўная	Мова – сродак зносін паміж людзьмі
Намінатыўная (назыўная)	Мова называе прадметы і з’явы рэчаіснасці
Пазнавальная (кагнітыўная)	Мова з’яўляецца сродкам пазнання свету і навучання
Экспрэсіўная	Мова – спосаб выражэння думак, пачуццяў чалавека
Мастацкая (эстэтычная)	Мова ўвасоблена ў мастацкай прозе, паэзіі, сцэнічным маўленні
Акумулятыўная	Мова дапамагае захаваць і перадаць пакаленням культурныя традыцыі
Рэгулятыўная (фатычная)	З дапамогай мовы наладжваюцца кантакты, рэгулююцца адносіны паміж людзьмі
Інфарматыўная	З выкарыстаннем мовы перадаецца інфармацыя пра з’явы, падзеі
Этнічная	Усведамленне свайго этнічнага “я” ў сусветнай супольнасці людзей
Ідэалагічная	Мова выступае ў якасці фактару палітыкі

Практыкаванне 2. Прачытайце тэкст. Раствлумачце лексічнае значэнне выдзеленых слоў і словазлучэнняў. Зрабіце кароткі пісьмовы пераказ тэксту.

Францыск Скарына належыць да плеяды *вучоных-гуманістаў* першай палавіны XVI стагоддзя, светапогляд якіх развіваўся і выспяваў пад уплывам ідэалаў *эпохі Адраджэння*. Ён быў вялікім сынам свайго часу, і сацыяльная глеба для яго дзейнасці была добра падрыхтавана ўсім папярэднім працэсам гістарычнага развіцця грамадства. Вось чаму Скарына ўмеў, кажучы словамі Г. В. Пляханава, перакінуць мост праз тую бездань, якая аддзяляла ідэалы ад рэчаіснасці. Больш таго, ён нарадзіўся для новага, раней невядомага жыцця, і яго дзейнасць была свядомым і свабодным выяўленнем гістарычнай неабходнасці.

Але шлях першага беларускага вучонага з еўрапейскім іменем не быў усыпаны ружамі, бо ў навуцы, паводле вобразнага вызначэння Карла Маркса, “няма шырокай стаўбавой дарогі...”, і толькі той можа дасягнуць яе ззяючых вяршынь, хто, не баючыся стомленасці, карабкаецца

па яе камяністых сцежках”. Францыск Скарына і быў у свой час адным з такіх самаадданных *падзвіжнікаў навукі*, які ў глухую пару феадальнага самавольства, галечы і забітасці заняволеных сялянскіх мас выступіў на ніве нацыянальна-беларускай культуры і асветы. Але не на пустым месцы і не ў невядомай краіне пачалася гістарычная дзейнасць Францыска Скарыны. Яна супала з цікавым перыядам у гісторыі беларускага народа, калі рукапісная кніга і айчыннае летапісанне, душою якога з’яўляліся *фальклор і гістарычная белетрыстыка* на роднай мове, дасягнулі даволі высокага ўзроўню мастацкага развіцця.

Паводле С. Майхровіча

Практыкаванне 3. Прачытайце артыкулы са «Статута Вялікага Княства Літоўскага» (1529, 1566, 1588) (Раздзел 3. «О вольностях шляхетских и расширении Великого Княжества Литовского»), перакажыце змест артыкулаў па-беларуску.

Артикул 18. О не наделении достоинствами, врядами людей простого народа

Также простых людей не возвышать над шляхтой и в достоинства их не производить, и врядов наших людям простого народа мы не должны давать, но лишь шляхте, каждому рыцарскому человеку и здешнего государства Великого Княжества Литовского уроженцам и в этом государстве оседлым. Мы с милости нашей государевой за благородство и службу их нам, государю и государству, обещаем их достоинствами и должностями обеспечивать и на службы наши придворные принимать, как верных подданных наших.

Артикул 19. О доказывании шляхетства при оспаривании

Устанавліваем такжэ, калі бы хто кому сказаў, што ён не шляхціч, тады той, хто доказывае, павінен прадставіць са староны отца і матери по два шляхціча родственника, то есть двоих от отца и двоих от матери кровных родственников, и на том им присягнуть, что он их прирожденный и настоящий шляхтич. А если бы род перевелся, а он был бы здешнего государства нашего уроженец, тогда бояр, шляхту, окольных должен представить двух шляхтичей, которые должны присягнуть при нем, что он является с роду шляхтич, а после такого доказательства оскорбленный при шляхетстве остается. А тот, который оскорбил, должен за таковые невоздержанные речи свои сидеть в замке либо во дворе нашем судебном двенадцать, а стороне противной вдвойне оплатить.

Практыкаванне 4. Прачытайце фрагмент «Беларускай граматыкі для школ» Б. Тарашкевіча. Параўнайце правапісныя і граматычныя нормы 20-х гадоў ХХ ст. з тымі, што існуюць зараз.

Аканьне (яканьне). Гукі *о* (*ё*), *э* (*е*) у беларускай мове чуваць ясна толькі пад націскам: *добры, цёплы, цэн, лес...* Калі ж склад не пад націскам, то замест *о* (*ё*), *э* (*е*) чуваць *а* (*я*): *дабро, цяпло, лясы*. Напішы лацініцай: *dobry – dabro, cioply – ciaplo, ser – saru, les – lasy*.

Такая замена або чаргаванне галосных залежна ад націску называецца **аканьнем**.

Дзеся пісьма трэба ведаць два асноўныя правілы:

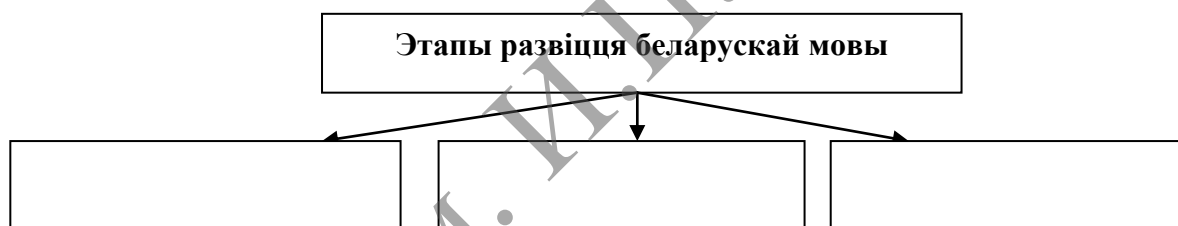
1. Літары *о, ё, э* пішуцца толькі пад націскам, напрыклад: *дом, вёрсты, цэн* (але *дамы, вярста, цапы*).

2. Літара *е* ніколі ня пішацца ў складзе перад самым націскам, напрыклад: *бяда, дзяжа, вяду, зялёны, няма, няхай, ня буду, бяз духу, бяз вас* і г. д. (*а не беда, дзежа, нема, зелёны, не буду, без вас ...*).

У далейшых складох можа пісацца *е*, калі наступны склад мае *а* або *я*, напрыклад: *верабей, цецярук, лесавік, верацяно, перамяніць, безадказны, не знайшла, не магу, не хачу, без мяне* і г. д.

У складох **пасля націску** літара *е* пішацца даволі часта, напрыклад: *лецейка, сіненькі, вучыцель, восень, возера, тое поле, сіняе неба, у садзе, у хаце, думаеш, будзе, думае*.

Практыкаванне 5. Запоўніце схему «Этапы развіцця мовы».

Практыкаванне 6. Параўнайце алфавіты беларускай, рускай, украінскай і польскай моў. Назавіце літары, агульныя для ўсіх алфавітаў, і літары, якія ўжываюцца толькі ў пэўнай графіцы.

Беларускі алфавіт

Літары	Назвы	Літары	Назвы	Літары	Назвы	Літары	Назвы
А, а	а	З, з	зэ	П, п	пэ	Ц, ц	цэ
Б, б	бэ	І, і	і	Р, р	эр	Ч, ч	чэ
В, в	вэ	Й, й	і несклад.	С, с	эс	Ш, ш	ша
Г, г	гэ	К, к	ка	Т, т	тэ	Ы, ы	ы
Д, д	дэ	Л, л	эл	У, у	у	Ь, ь	мяккі знак
Е, е	е	М, м	эм	Ў, ў	у нескладовае	Э, э	э
Ё, ё	ё	Н, н	эн	Ф, ф	эф	Ю, ю	ю
Ж, ж	жэ	О, о	о	Х, х	ха	Я, я	я

Рускі алфавіт

Літары	Назвы	Літары	Назвы	Літары	Назвы	Літары	Назвы
А, а	а	З, з	зэ	П, п	пэ	Ч, ч	че
Б, б	бэ	И, и	и	Р, р	эр	Ш, ш	ша
В, в	вэ	Й, й	и кратк.	С, с	эс	Щ, щ	ща
Г, г	гэ	К, к	ка	Т, т	тэ	Ъ, ъ	твердый знак
Д, д	дэ	Л, л	эл	У, у	у	Ы, ы	ы
Е, е	е	М, м	эм	Ф, ф	эф	Ь, ь	мягкий знак
Ё, ё	ё	Н, н	эн	Х, х	ха	Э, э	э
Ж, ж	жэ	О, о	о	Ц, ц	цэ	Ю, ю	ю
						Я, я	я

Українські алфавіт

Літары	Назвы	Літары	Назвы	Літары	Назвы	Літары	Назвы
А, а	а	З, з	зе	О, о	о	Ц, ц	це
Б, б	бе	И, и	и	П, п	пе	Ч, ч	че
В, в	ве	І, і, І, і	і, і (йі)	Р, р	ер	Ш, ш	ша
Г, г	ге	Й, й	йот	С, с	ес	Щ, щ	ща
Д, д	де	К, к	ка	Т, т	те	Ь, ь	м'який знак
Е, е	е	Л, л	ел	У, у	у	Ю, ю	ю
Є, є	є	М, м	ем	Ф, ф	еф	Я, я	я
Ж, ж	же	Н, н	ен	Х, х	ха		

Польскі алфавіт

Літары	Назвы	Транскрыпцыя	Літары	Назвы	Транскрыпцыя
А, а	а	а	Ń, ń	эн	н
ą	о ^н	о ^н (он, онь, ом)	ń	энь	нь (не, нё, ні, ню, ня)
В, b	бэ	б	О, o	о	о
С, c	цэ	ц	Ó, ó	о крэскованэ	у
Ć, ć	це	ць (це, цё, цю, ці, ця)	Р, r	пэ	п
Д, d	дэ	д	Ŕ, r	эр	р
Е, e	э	э	Ś, ś	Эс	с
ę	э ^н	э ^н (эн, энь, эм)	Ś, ś	эсь	сь (се, сё, сі, сю, ся)
Ф, f	эф	ф	T, t	Тэ	т
Г, g	гэ	г (выбухны)	U, u	У	у
Н, h	ха	х	W, w	Ву	в
І, i	і	і (е, ё, ю, я)	Y, y	Ы	ы
Ј, j	ёт	й	Z, z	зэт	з
К, k	ка	к	Ź, ź	зет	зь (зе, зё, зі, зю, зя)
К, k	ка	к	Ż, ż	жэт	ж
L, l	эль	ль (ле, лё, лю, лі, ля)			
Ł, ł	эл	л			
M, m	эм	м			

Практыкаванне 7. Прачытайце словы на беларускай, рускай, польскай мовах. Знайдзіце супадзенні і адрозненні ў іх фанетычным і марфалагічным складзе.

*Універсітэт – университет – uniwersytet [унівэрсытэт]
школа – школа – szkola [школа]
графіка – графика – grafika [графіка]
жываніс – живопись – malarstwo [малярство]
матэматыка – математика – matematyka [матэматыка]
фізіка – физика – fizyka [фізыка]
механіка – механика – mechanika [мэханіка]
мастак – художник – malarz [маляш]
настаўнік – учитель – nauczyciel [научыцель]
горад – город – miasto [място]
унук – внук – wnuk [внук]
студэнт – студент – student [студэнт]
дарога – дорога – droga [дрог'а]*

Практыкаванне 8. Параўнайце тэксты на беларускай і ўкраінскай мовах. Адзначце фанетычныя і граматычныя асаблівасці моў.

Як вядома, усё тыповае, спецыфічнае для культуры таго ці іншага народа знаходзіць найбольш яркае выражэнне ў яго роднай мове. Таму толькі яна ў стане данесці да чытача ўсю паўнату зместу і сапраўды нацыянальную сутнасць духоўных і культурных здабыткаў народа-творцы. Гэтым і тлумачыцца імкненне нашых народаў знаёміцца з культурай братняга народа на яго роднай мове. Функцыю галоўнага пасрэдніка пры гэтым выконваюць перакладныя слоўнікі, якія спрыяюць абмену культурнымі каштоўнасцямі, умацаванню дружбы паміж брацкімі народамі.

Як вядома, усе типове, спецыфічнае для культуры таго ці іншага народу знаходзіць найбольш яскравае выражэнне в яго рідній мові. Тому тількі вона здатна донести до читача всю повноту змісту й справді національну суть духовних і культурних здобутків народу-творця. Цим и пояснюється прагнення наших народів знайомитися з культурою братнього народу його рідною мовою. Функцію основного посередника при цьому виконують перекладні словники, які сприяють обмінові культурними цінностями, зміцненню дружби між братніми народами.

(УБС)

Практыкаванне 9. Прачытайце тэксты. Знайдзіце словы, агульныя для беларускай і рускай моў, растлумачце адрозненні ў іх гучанні і напісанні.

Полесье приняло нас в свои недра. С окраины, ближе к лугу, росли березы, осины, липы, клены и дубы; потом они стали реже попадаться, сплошной стеной надвинулся густой ельник; далее покраснели голые стволы сосонника, а там опять потянулся смешанный лес, заросший снизу кустами орешника, черемухи, рябины и крупными, сочными травами. Солнечные лучи ярко освещали верхушки деревьев и рассыпаясь по ветвям, лишь кое-где достигали до земли побледневшими полосами и пятнами. Птиц почти не было слышно – они не любят больших лесов; только по временам раздавался заунывный, троекратный возглас удода да сердитый крик ореховки или сойки; молчаливый, всегда одинокий сиворонок перелетал через просеку, сверкая золотистой лазурью своих красивых перьев. Иногда деревья редели, расступались, впереди светлело, тарантас выезжал на расчищенную песчаную поляну; жидкая рожь росла на ней грядами, бесшумно качая свои бледные колосики . . .

По И. С. Тургеневу

Палессе прыняло нас у свае нетры. На ўскраіне, бліжэй да лугу, раслі бярозы, асіны, ліпы, клёны і дубы; пасля яны сталі радзей трапляцца, суцэльнай сцяной насунуўся густы ельнік; далей зачырванелі голыя ствалы хвойніку, а там зноў пацягнуўся змешаны лес, які зарос знізу кустамі арэшніку, чаромхі, рабіны і буйнымі сакавітым травам. Сонечныя прамені ярка асвятлялі верхавіны дрэў і, рассыпаючыся па галінах, толькі дзе-нідзе дасягалі да зямлі пабляднеўшымі палосамі і плямам. Птушак амаль што не было чуваць – яны не любяць вялікіх лясоў; толькі час ад часу чуўся пануры трохразовы вокліч удода ды злосны крык арэхаўкі або сойкі; маўклівая, заўсёды адзінокая сіваваронка пралятала цераз прасеку, пабліскаваючы блакітам сваіх прыгожых пер’яў. Іншы раз дрэвы радзелі, расступаліся, наперадзе святлела, тарантас выязджаў на расчышчаную пясчаную паляну; рэдзенькае жыта расло на ёй загонамі, бяшумна капышчы сваімі бледнымі каласкамі...

Паводле І. С. Тургенева, пераклад з рускай мовы

В. А. Ляўданскага

Практыкаванне 10. Прачытайце сказы. Вызначце моўныя з’явы, якія сведчаць пра роднасць беларускай і польскай моў.

1. Найстарэйшая сястра Зося скончыла педвучылішча для выхавальніц дзіцячых садкоў, працуе па сваёй прафесіі.

Najstarsza siostra Zosia ukończyła liceum dla wychowawczyń przedszkoli, pracuje w swoim zawodzie [найстарша сёстра Зося уконьчыла ліцэум для выховафчынь пшэтишколі працуе ф своім заводзе].

2. Сястра Ніна – студэнтка трэцяга курса біялагічнага факультэта Беларускага ўніверсітэта.

Siostra Nina jest studentką trzeciego roku Wydziału Biologii na Uniwersytecie Białoruskim [сёстра Ніна ёст студэнтка^а трыццяго року выдзялу біолёг'і на унівэрсытэце бялорускім].

3. Брат Павел – вучань чацвёртага класа пачатковай школы.

Brat Paweł jest uczniem klasy czwartej szkoły podstawowej [брат Павэл ёст учнем клясы чвартэй школы потставовэй].

(БПР)

Пытанні для самакантролю:

1. Мова – гэта ...?
2. Якія функцыі выконвае мова ў грамадстве?
3. Назавіце асаблівасці развіцця старабеларускай літаратурнай мовы XIV–XVI стст.
4. Як узнікла новая беларуская мова XIX – пачатку XX ст.?
5. Якія асаблівасці развіцця і функцыянавання беларускай літаратурнай мовы адзначаюцца ў XX – пачатку XXI ст.?

МГПУ ИМ. И.П.ШАНЬКО

ТЭМА 2. ЛЕКСІЧНАЯ СІСТЭМА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

Лексіка беларускай мовы паводле значэння

Практыкаванне 1. Перакладзіце тэкст, сказы на беларускую мову. У зробленым перакладзе падкрэсліце адназначныя словы і растлумачце іх значэнне.

I. Весна наступила в этом году ранняя, дружная и – как всегда на Полесье – неожиданная. Побежали по деревенским улицам бурливые, коричневые, сверкающие ручейки, сердито пенясь вокруг встречных камней и быстро вертя щепки и гусиный пух; в огромных лужах воды отразилось голубое небо с плывущими по нему круглыми, точно крутящимися, белыми облаками; с крыш посыпались частые звонкие капли. Воробьи, стаями обсыпавшие придорожные ветлы, кричали так громко и возбужденно, что ничего нельзя было слышать за их криком. Везде чувствовалась радостная, торопливая тревога жизни.

Снег сошел, оставшись еще кое-где грязными рыхлыми клочками в лощинах и тенистых перелесках. Из-под него выглянула обнаженная, мокрая, теплая земля, отдохнувшая за зиму и теперь полная свежих соков, полная жажды нового материнства. Над черными нивами вился легкий парок, наполнявший воздух запахом оттаявшей земли, – тем свежим, вкрадчивым и могучим пьяным запахом весны, который даже и в городе узнаешь среди сотен других запахов.

По А. Куприну

II. 1. Первая половина XX в. ознаменована бурным индустриальным развитием. Решающую роль в экономике стали играть новые технологии и новая техника. 2. На мирной конференции, проходившей в Париже в 1919 г., в переговорах принимали участие только победители, в отличие от Венского конгресса 1815 г., где было позволено присутствовать побежденной Франции. 3. После Первой мировой войны продолжилась революция в естествознании, дополненная рядом выдающихся научно-технических достижений. Окончательно утвердилась новая картина мироздания и развития Вселенной. 4. После Первой мировой войны с новой силой разгорелся спор между материалистами, которые утверждали, что основой мира являются мельчайшие материальные частицы (атом, электрон), и идеалистами, считавшими, что жизнь Вселенной определяют Бог и духовные факторы. 5. Модернизм – это условное обозначение нереалистических направлений в культуре первой половины XX в. Модернисты развивали новаторские формы художественного творчества (ВИ–10).

III. 1. Куколка – третья стадия постэмбрионального развития с полным превращением; она неподвижна, не питается, а под ее покровом происходит перестройка всех органов и тканей, заканчивающаяся выходом взрослой особи (БТС). 2. Раздражимость – способность живых клеток, тканей или целого организма отвечать приспособительными реакциями на внешние или внутренние воздействия (БТС). 3. Защитная функция белков связана с выработкой лейкоцитами особых белковых веществ – иммуноглобулинов (антител) в ответ на проникновение в организм генетически чужеродных белков или микроорганизмов (БдП). 4. Нуклеиновые кислоты имеют первостепенное биологическое значение и представляют собой сложные высокомолекулярные биополимеры, мономерами которых являются нуклеотиды (БдП). 5. Биосфера представляет собой сложную экологическую систему, стабильность которой обусловлена тем, что результаты активности всех трех групп организмов – продуцентов, консументов и редуцентов – взаимоуравновешиваются. Относительное постоянство состава биосферы не исключает ее способности к эволюции (БдП).

IV. 1. Любая прямая полностью определяется, если заданы две плоскости, проходящие через эту прямую. 2. Чтобы разделить десятичную дробь на десятичную, надо в делимом и делителе перенести запятые вправо на столько цифр, сколько их после запятой в делителе, а затем выполнить деление на натуральное число. 3. Двугранный угол – фигура, образованная двумя полуплоскостями с общей, ограничивающей их прямой. Полуплоскости называются гранями, а ограничивающая их прямая – ребром двугранного угла. 4. Из переместительного и сочетательного свойств сложения следует, что в любой сумме можно как угодно переставлять слагаемые и произвольным образом объединять в группы. Из переместительного и сочетательного свойств умножения следует, что в любом произведении можно как угодно переставлять множители и произвольным образом объединять их в группы. Распределительное свойство распространяется на случай, когда число умножается на сумму трех и более слагаемых. Так как вычитание можно заменить прибавлением числа, противоположного данному, то свойства действий могут быть расширены (ШМС).

V. 1. На участках горловины, где необходимо, чтобы воротник прилегал к изделию, линия втачивания воротника совпадает с линией горловины (УШ). 2. Наиболее традиционным для белорусского исторического костюма является туникообразный покрой народных рубах, который в настоящее время широко используется при изготовлении одежды (УШ). 3. Вырезать выкройку непосредственно по чертежу нецелесообразно, так как возможные исправления, которые будут

отмечены на примерке, неудобно вносить в вырезанный чертеж (*ККуШ*). 4. Приступая к раскрою, необходимо учитывать направление долевой нити в деталях изделия, симметричность расположения рисунка на них, направление ворса ткани и целесообразность раскладки выкроек с точки зрения экономии материала (*ККуШ*). 5. Двухшовный рукав кроют по долевой или по косой нити, одношовный для лучшего облегания рекомендуется выкраивать по косой (*ККуШ*). 6. Чтобы срезы деталей не двигались, их перед сметыванием скалывают булавками в нескольких местах, в том числе обязательно по контрольным точкам (*ККуШ*).

VI. 1. Гироскоп – это устройство, способное реагировать на изменение углов ориентации тела, на котором оно установлено, относительно инерциального пространства. 2. Большой вклад в строительство гребных судов внесли греки в конце VIII в. до н. э. 3. В XIX в. самыми быстроходными были трех- и четырехмачтовые парусники, которые перевозили чай из Китая и шерсть из Австралии в Европу и Америку со скоростью до 30 км/ч. 4. Корпусам из древесины и папье-маше нужна водостойкая отделка внутренней и наружной поверхностей. 5. Наиболее чистый срез получают только тогда, когда подрезку выполняют вдоль волокон или под острым углом к волокнам. 6. Предмет, окрашенный в теплые цвета, кажется больше своих размеров, а в холодные – меньше (*ТО-9*).

Практыкаванне 2. Раствлумачце лексічнае значэнне слоў, запішыце з імі словазлучэнні. Пры неабходнасці карыстайцеся тлумачальнымі слоўнікамі беларускай мовы.

I. *Амфібрахій, верлібр, выклічнік, гратэск, гуманізм, гутарковая мова, жанр, катэгорыя граматычная, неалагізм, падтэкст, прэдыкатыўнасць, прыказка, псеўданім, рыторыка, філалогія, форма слова, эпапея, эпас.*

II. *Анексія, акупацыя, аўтаномія, генацыд, індустрыялізацыя, інтэрвенцыя, калектывізацыя, кананічная царква, мабілізацыя, нацыяналізацыя, остарбайтары, партызанская зона, рэквізіцыя, харчразвёрстка, харчпадатак, эвакуацыя.*

III. *Залоза, цытаплазма, лімфа, імунітэт, электракардыяграма, капіляр, гіпадынамія, гіпертэнзія, крывацёк, гематома, пульс, фермент, гідроліз, эпідэрміс, дэрма, клятчатка, гігіена, рэцэптар, мембрана, вена, карыёз, рагавіца, рэфлекс, склера, сустай, сятчатка, фагацытоз, храмасомы, эпітэлій, эмбрыён, хрусталік.*

IV. *Акружнасьць, выпрамяненне, арккатангенс, вектарметр, падвойванне, аксіёма, гіпергук, дваякаўвагнуты, паўпрамая, памножыць, лінія, лагічна, ізаляцыя, аднімаемае, бікватрат, дроб, васьмівугольнік, аднімаць, гама-функцыя, двухзначны, рух, лічнік, інтэграл, розніца, гума, дыяганаль, рэшта, лагарытм.*

V. *Надточаны, ушыванне, вытканы, мясарэзка, пытлёўка, абсмажванне, піанічны, прахаладжальны, рассыпісты, перавэнджваць, растапіць, адцэджваць, запяканка, біфшэкс, абкідаць, аблямоўка, смак, выстрочваць, фастрыгаваць, вытканы, уточаны, гарнір, друшляк, густ, тасьма, аплікацыя.*

VI. *Будаванне, відарыс, выемка, драўніна, інструмент, контурны, выраб, выява, выпальванне, каляровасць, катар, кусачкі, лобзік, матор, мазаіка, метал, наразанне, пано, праектаванне, профіль, станок, стамеска, суднамадэль, сячэнне, тачэнне, тэхналогія, фанера, цыліндр, чарцёж.*

Практыкаванне 3. Прачытайце тэкст. Выпішыце словазлучэнні са словамі, ужытымі ў пераносным значэнні. На аснове чаго адбыўся перанос значэння слоў?

Над ускрайкам лесу, дзе пачыналіся жоўтыя пяскі, зазвінела песня ляснога жаваранка. Ён першы тут вітаў надыход дня, і песня расплывалася ў маўклівым паветры звонам тонкага дарагога металу, напаўняючы яснасіння разлогі надзем'я і глыбокую цішыню зямлі, агорнутаі затоена-радаснаю задумлёнасцю. Здавалася, усё навокала занямела, зачараванае цудоўнымі тонамі песні гэтага вольнага песняра ўзлескаў і пячаных пустака між лесу. Снуючыся высока ў небе, раняла птушка мяккія, ласкавыя мелодыі, сатканя са звону срэбраных струн, з булькання лясных ручайкоў, з зумкання пчаліных крыльцаў, шолаху красак. І ўсе гэтыя тоны сплталіся так гарманічна-своеасабліва ў песні ляснога жаваранка, што яна даходзіла да самых затоеных глыбінь сэрца і калыхала самыя тонкія струны душы. Ніякая іншая птушка, нават праслаўлены салавей, не можа параўнацца ў спевах з лясным жаваранкам. Толькі свае песні спявае ён у бязлюдных мясцінах, дзе рэдка бывае чалавек і мала хто чуе іх. Мелодыя ж спеваў надзвычайна багатая, разнастайная, дзівосна-прыгожая і такая чоткая, такая выразная, што яе можна палажыць на ноты, а мастак-музыка, напэўна, змог бы выканаць на скрыпцы, але афарбоўкі яе тонаў не патрапіць перадаць ніякі музычны інструмент.

Паводле Я. Коласа

Практыкаванне 4. Складзіце і запішыце сказы, выкарыстаўшы прапанаваныя словы ў розных значэннях.

Зямля – 1. Трэцяя ад Сонца планета, якая верціцца вакол Сонца і вакол сваёй восі. 2. Суша (у адрозненне ад воднай прасторы). 3. Верхні слой кары нашай планеты; глеба, грунт. 4. Паверхня, плоскасць, на якой мы стаім, па якой рухаемся. 5. Тэрыторыя, якая знаходзіцца ў чым-небудзь уладанні, карыстанні; глеба, якая апрацоўваецца і выкарыстоўваецца ў сельскагаспадарчых мэтах. 6. Краіна, дзяржава.

Ёрш – 1. Дробная прэснаводная касцістая рыба сямейства акунёвых з калючымі плаўнікамі. 2. Шчотка для мыцця бутэлек, чысткі лямпавага шкла, частак механізмаў і пад.

Гуаш – 1. Непразрыстая фарба, расцёртая на вадзе з клеём і прымессю бяліл. 2. Карціна, малюнак, выкананыя гэтай фарбай.

Практыкаванне 5. Выпішыце словазлучэнні, у якіх прыметнікі маюць пераноснае значэнне. З шасцю, на выбар, складзіце і запішыце сказы.

Чыстая кашуля, чыстае сэрца, чысты позірк, чыстае сумленне; лёгкая задача, лёгкая ноша, лёгкая паходка, лёгкая рука; залатая восень, залаты гадзіннік, залатыя рукі, залатыя валасы; глыбокія веды, глыбокае неба, глыбокая рака, глыбокія пачуцці; цёплая кава, цёплая сустрэча, цёплы дзень; светлая будучыня, светлая аўдыторыя, светлыя надзеі; мяккі характар, мяккі хлеб, мяккі клімат, добрая думка, добрае сэрца, добрая адзнака.

Практыкаванне 6. Прачытайце тэкст. Выпішыце кантэкстуальныя сінонімы, ужытыя замест імя і прозвішча Ефрасінні Полацкай, вызначце, з якой мэтай яны выкарыстаны.

«ЯКО ЛУЧА СОЛНЕЧНАЯ»

Без Ефрасінні Полацкай (каля 1110–1173) немагчыма ўявіць не толькі панараму духоўнага жыцця на ўсходнеславянскіх землях у XII стагоддзі, але і ўсю гісторыю беларускай культуры. Князьёўна, ігумення, ды найперш выдатная асветніца, пра якую яе «Жыцце» кажа, што яна «небопарный орел, попаривши от Запада и до Востока, яко луча солнечная, просветивши всю землю Полоцкую», Ефрасіння пакінула па сабе глыбокую памяць у душы народа.

Ужо ў юнацтве, зрабіўшыся манашкаю, яна перапісвала і перакладала з іншых моў кнігі, а пазней заснавала ў Полацку два манастыры і надала пашырэнню пісьмовага слова вялікі размах. Гісторыкі звязваюць з імем Ефрасінні полацкае летапісанне і заснаванне бібліятэкі Сафійскага сабора,

страчанай у гады Лівонскай вайны. Важнае месца ў жыцці нашай суайчынніцы належала педагагічнай дзейнасці ў адчыненых ёю манастырскіх школах.

Знаходзячыся ў цэнтры культурнага жыцця Полацкай зямлі, асветніца выступала ў ролі збіральніцы талентаў, своеасаблівай мецэнаткі. Па яе заказу дойдзі Іаан пабудаваў сусветна вядомую царкву Спаса. Мясцовы майстар-ювелір Лазар Богша зрабіў для Ефрасінні свой славуты крыж – неацэнны помнік старажытнабеларускага ўжыткавага мастацтва. Яна спрыяла стварэнню ўнікальных фрэскавых размалёвак Спасакага храма.

Вялікім быў уплыў князёўны-ігуменні на палітыку Полацка. Як і яе сучаснік, аўтар “Слова пра паход Ігаравы”, яна ўздымала свой голас супраць княскіх усобіц, папярэджвала, што братазабойныя войны могуць прывесці Радзіму да гібелі.

Подзвіг асветніцы, якую праваслаўная царква прылічыла да святых, натхняў яе землякоў і наступнікаў Францішка Скарыну, Васіля Цяпінскага, Сымона Полацкага...

Паводле У. Арлова

Практыкаванне 7. Падбярыце сінонімы да слоў *абавязак, абрус, абшар, выратаванне, падарожжа, парада*. Складзіце і запішыце шэсць сказаў, выкарыстаўшы словы розных сінанімічных радоў.

Адказнасць, прастор, далячынь, уратаванне, абсяг, наказ, вандраванне, навучанне, раздолле, паломніцтва, бясконцасць, павіннасць, сурвэта, бязмежжа, збавенне, далягляд, вандроўка, настольнік, указанне, прыволле, ратунак, паезока, кансультацыя, шыр, выйсце, задача, інструкцыя, дарога, прызначэнне.

Практыкаванне 8. Выпішыце са «Слоўніка сінонімаў і блізказначных слоў» М. Клышкі сінонімы да слоў *педагог, аўтар, талент, настойлівасць, пошук, удзячнасць*. Выкарыстаўшы некаторыя з прапанаваных слоў або сінонімы да іх, складзіце чатыры сказы, звязаныя паміж сабой сэнсам.

Практыкаванне 9. Складзіце і запішыце сказы з прапанаванымі словамі-аманімамі.

*Вясло*¹. Лопасць з доўгім дзяржаннем, прызначаная для веславання.

*Вясло*². Нізка аднародных прадметаў.

*Дыяганаль*¹. Шчыльная баваўняная або шарсцяная тканіна з косымі рубчыкамі.

*Дыяганаль*². Прамая лінія, якая злучае два несумежныя вуглы многавугольніка або дзве вяршыні шматгранніка, што ляжаць не ў адной плоскасці.

*Зялёнка*¹. Ядомы грыб з пласціністай зялёнай шапкай.

*Зялёнка*². Вадкасць зялёнага колеру на спірце з антысептычнымі ўласцівасцямі для змазвання скуры.

*Крыга*¹. Ільдзіна на рацэ, на возеры.

*Крыга*². Рыбалоўная снасць у выглядзе двух рухомых палазоў з сеткамі, якой ловяць рыбу ў неглыбокіх зарослых месцах.

*Сплаў*¹. Сумесь плаўкіх цел.

*Сплаў*². Адпраўка чаго-небудзь уніз па цячэнні ракі.

Практыкаванне 10. Падбярыце антонімы да прыведзеных ніжэй слоў. З чатырма словамі, на выбар, складзіце і запішыце сказы.

Гаварыць, адпачываць, сушыць, будаваць, любіць, смяяцца, багацець, павышаць, завязваць; добры, высокі, працавіты, здаровы, малады, вясёлы, дужы, салодкі, шырокі, смелы, халодны; праўда, радасць, дзень, святло, сябар, мір, лета, хвароба, дабро, свята; блізка, сумна, мякка, цёпла, ціха, позна, высокая.

Практыкаванне 11. Растворыце значэнне слоў. Пры неабходнасці карыстаючыся тлумачальнымі слоўнікамі, «Слоўнікам паронімаў беларускай мовы» С. М. Грабчыкава. Са словамі трох пар складзіце і запішыце сказы.

Адзінарны – ардынарны, адменны – адметны, асабісты – асабовы – асаблівы, вышывальны – вышываны, выяўленчы – выяўлены – выяўны, вязальны – вязаны, дэбет – дэбіт – дэбют, параметр – перымет, расчаріць – расчарыць, рэліквія – рэлікт, рэферат – рэферэнт, святлафор – семафор, спадчына – спадчыннасць, статус – статут, таталітарны – татальны, тыпавы – тыповы, установачны – устаноўчы, утылітарны – утылітарысцкі, цітла – цітр, экспансіўны – экспансіянісцкі, экстэрн – экстэрнат.

Лексіка беларускай мовы паводле паходжання

Практыкаванне 12. Выпішыце ўласнабеларускія словы. Складзіце і запішыце з імі некалькі сказаў, звязаных сэнсам.

Араты, вырай, варытат, жыхар, дэпо, лазня, бусел, кемпінг, звычай, штаб, выраб, жадаць, вызваліць, дыета, адказ, падарунак, дыктар, золак, патрыёт, справа, адказваць, тэлевізар, хвароба, каштаваць, дэмакратыя, пацалунак, чубаты, хустка.

Практыкаванне 13. Падбярыце беларускія адпаведнікі да іншамоўных слоў, складзіце з імі словазлучэнні.

Арфаграфія, рэверанс, антракт, адрасант, флора, фаўна, рэбус, басейн, асіміляцыя, генезіс, альянс, гвернантка, анонс, фіяска, эскалатар, рэванш, дэвідэнд, кампраміс, рэстаўрацыя, маркетынг.

Словы для даведак: *паходжанне, прыбытак, узнаўленне, збыт, аб'яднанне, адпраўнік, вадаём, перапынак, лесвіца, паклон, адплата, загадка, раслінны свет, аб'ява, прыпадабненне, правапіс, жывёльны свет, няўдача, пагадненне, выхавальніца.*

Практыкаванне 14. Выпішыце з тлумачальнага слоўніка значэнні іншамоўных прыставак *ультра-, контр-, гіпер-, суб-, пан-, экс-*. Падбярыце ў арфаграфічным слоўніку па два словы з гэтымі прыстаўкамі, запішыце з імі сказы.

Практыкаванне 15. Прачытайце сказы. Выпішыце словы іншамоўнага паходжання; вызначце іх мову-крыніцу і лексічнае значэнне.

I. 1. Трагіфарс – вострасюжэтны драматычны твор, у якім фарсавая, грубавата-камічная сітуацыя набывае рысы трагедыі. 2. Творчасць сучасных маладых драматургаў вызначаецца імкненнем да эксперыменту, пошукам новых мастацкіх сродкаў і формаў выказвання. 3. Гістарычная тэма ў літаратуры – гэта заглыбленне пісьменніка ў мінулае свайго народа з мэтай мастацкага ўзнаўлення падзей, жыцця і дзейнасці слаўных асоб, гэта спроба пранікнення ў мінулае з пазіцыяй сучаснасці. 4. У дачыненні да мастацкай літаратуры паняцце «канон» часта выкарыстоўваюць для характарыстыкі жанраў і жанравых формаў: існуюць свабодныя і цвёрдыя, ці кананічныя, жанры і формы. 5. Творчасць Я. Янішчыц засведчыла імкненне літаратуры да сінтэзу жанравых і стылявых прымет, узбагачэння традыцыйнай вобразнасці асацыятыўнай, ускладненай, да паглыблення псіхалагічных высноў, да паяднання жаночай мяккасці і грамадзянскай мужнасці (БЛ–11).

II. 1. Новая эканамічная палітыка ў прамысловасці прадугледжвала пераход прадпрыемстваў на гаспадарчы разлік – форму гаспадарання, пры якой прадпрыемствы пакрываюць выдаткі за кошт свайго прыбытку. 2. У 1924 г. быў уведзены новы адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел рэспублікі. Губерні, паветы, воласці ліквідаваліся, а замест іх ствараліся акругі, раёны, сельсаветы. 3. Адным з заснавальнікаў беларускага мастацтвазнаўства з'яўляўся выхаванец Маскоўскага ўніверсітэта, выкладчык гісторыі беларускага мастацтва ў Беларускім дзяржаўным

універсітэце М. Шчакаціхін. 4. Нацыянал-дэмакратызм – кірунак грамадска-палітычнай думкі, які спалучае агульнадэмакратычныя ідэі і мэты з задачамі сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення прыгнечаных народаў. 5. На Тэгеранскай канферэнцыі ў лістападзе – снежні 1943 г. кіраўнікі СССР, ЗША і Вялікабрытаніі абмяркоўвалі пытанне аб утварэнні міжнароднай арганізацыі, здольнай вырашаць глабальныя праблемы чалавецтва, быць гарантам міру і бяспекі ва ўсім свеце (ГБ–10).

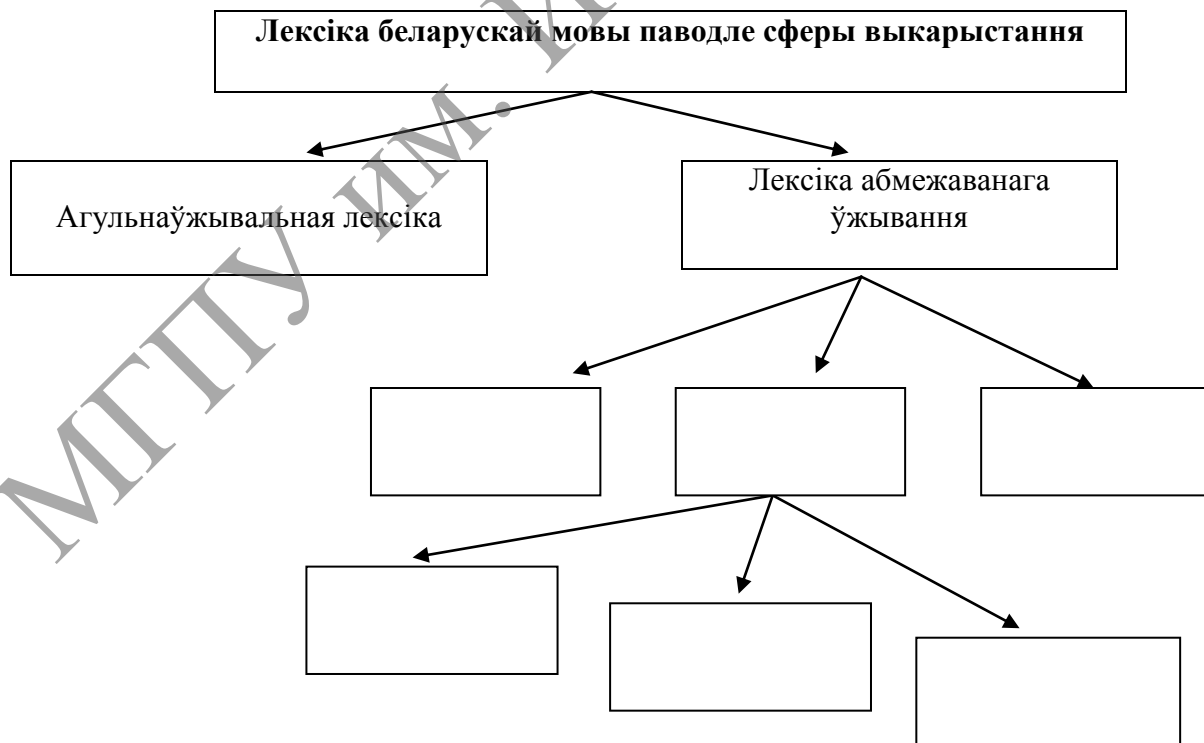
III. 1. У атамаў большасці неметалаў (акрамя вадароду, гелію і бору) на знешнім электронным слоі (электроннай абалонцы) знаходзіцца параўнальна многа электронаў: ад 4 да 8. 2. Хімічныя элементы неметалы ўтвараюць простыя рэчывы малекулярнай будовы (напрыклад, O_2 , N_2 , S_8 , высакародныя газы) і немалекулярнай будовы (напрыклад, вуглярод у выглядзе алмазу і графіту). 3. Хімічны элемент вуглярод у прыродзе існуе пераважна ў выглядзе двух простых рэчываў – алмазу і графіту. 4. Простыя рэчывы неметалы істотна адрозніваюцца паміж сабой па хімічнай актыўнасці. Найбольшую хімічную актыўнасць праяўляюць галагены і кісларод. 5. У вялікіх аб'ёмах саляная кіслата расходуюцца ў самых розных галінах практычнай дзейнасці чалавека: у хімічнай, харчовай і фармацэўтычнай прамысловасці, для апрацоўкі паверхні металаў і інш. (X–9).

IV. 1. Малекулярная фізіка – раздзел фізікі, які вывучае ўласцівасці рэчыва (фізічных цел), абумоўленыя рухам і ўзаемадзеяннем часціц (малекул, атамаў, іонаў і інш.), што змяшчаюцца ў рэчыве (Ф–10). 2. Найбольш яскравым эксперыментальным пацвярджаннем цеплавога руху часціц рэчыва (малекул, атамаў, іонаў) з'яўляецца броўнаўскі рух, г. зн. рух «завіслых» у вадкасці або газе найдрабнейшых нерастваральных цвёрдых часціц памерамі прыблізна 1 мкм і менш (Ф–10). 3. Землетрасенні з'яўляюцца крыніцамі сейсмічных хваль, прычым яны могуць быць як падоўжнымі, так і папярочнымі. З прычыны таго што скорасці падоўжных хваль большыя за скорасці папярочных, па часе спазнення папярочнай хвалі можна вызначыць адлегласць да ачага землетрасення (Фіз–11). 4. Мультымедычныя праектары актыўна выкарыстоўваюцца на навуковых канферэнцыях, выставах, семінарах і г. д., паколькі па памерах відарыса і па магчымасцях яго наладкі з ім не здольныя канкураваць ні вадкакрышталічныя тэлевізары, ні плазменныя (Фіз–11). 5. З'явы дысперсіі і поўнага адбіцця прыводзяць да ўтварэння вясёлкі, з прычыны праламлення сонечных праменяў на дробненькіх вадзяных кропельках у час дажджу, да непажаданага «афарбоўвання» відарысаў у аптычных сістэмах (храматычная аберацыя) (Фіз–11).

V. 1. Замкнёным арнамантам называюць узор, дэкаратыўныя элементы якога згрупаваны так, што ствараюць замкнёны рух. 2. Мастацка-педагагічная практыка выдзеліла некалькі відаў прапорцый, якія дапамагаюць таму, хто малюе, арганізаваць паслядоўнае выкананне работы. 3. Калі матавую, расейваючую паверхню лакіраваць, паліраваць, то яна будзе мець глянцавую фактуру. 4. Прадметная плоскасць – гэта гарызантальная паверхня, на якой размяшчаецца прадмет, што мы малюем* (УР).

VI. 1. Знешні выгляд будучага дэкаратыўнага вырабу звычайна падказвае форма самой знаходкі. 2. Кожны элемент дужкавай разьбы, у якую б складаную кампазіцыю ён ні ўваходзіў, заўсёды выконваецца ў два этапы: надразанне і падразанне. 3. След ад ляза паўкруглай стамескі падобны на дужку або пазногаць (ногцік). 4. Пры надразанні паўкруглую стамеску ставяць на лінію разметкі перпендыкулярна да паверхні загатоўкі. 5. Разнавіднасцю геаметрычнай разьбы з крывалінейнымі выемкамі з'яўляецца дужкавая разьба з дужкавымі выемкамі. 6. Мехаізаваць працэс пілавання драўніны чалавек імкнуўся з даўніх часоў (ПН-9).

Практыкаванне 16. Дапоўніце схему «Лексіка беларускай мовы паводле сферы выкарыстання».

* Тут і далей зорачкай пазначаны сказы і тэксты, пераклад якіх зроблены складальнікамі.

Тэрміналагічная лексіка

Практыкаванне 17. Запоўніце табліцу «Адрозненне прафесіяналізмаў ад тэрмінаў».

Крытэрыі	Тэрміны	Прафесіяналізмы
Час і шляхі ўзнікнення	Мэтанакіраванае стварэнне	Стыхійнае стварэнне
Нарматыўны статус		
Адносіны да экспрэсіўнасці		
Выкарыстанне ў тыпах тэкстаў		
Пашыранасць		

Практыкаванне 18. Запішыце тэксты. Падкрэсліце спецыяльныя тэрміны, вызначце, да якой тэрмінасістэмы яны належаць.

Лазня, спецыяльная пабудова, дзе мыюцца і парацца. На Беларусі вядома са старажытных часоў. Будавалі лазні з тонкага бяввення з двухсхільнай страхой і адным-двума акенцамі ў сцяне. Для ўтрымання цяпла столь (з жэрдак, аполкаў) засыпалі зверху кастрыцай, глінай або пяском. Унутры ўздоўж сцен стаялі лаўкі, каля печы – палок. Печ, звычайна каменку з круглым каменнем наверху (для атрымання пары), палілі па-чорнаму. З пачатку ХХ стагоддзя лазні робяць з камянам. У печ умуроўваюць катлы для вады. На Беларусі лазні звычайна будавалі з прылазнікамі (прымальнік, прымыльнік). Індывідуальныя лазні з даўніх часоў найбольш пашыраны на Віцебшчыне і Магілёўшчыне. У наш час індывідуальныя лазні замяняюць грамадскія.

Паводле Этнаграфіі Беларусі

Рымарства, рамяство па вырабу раменнай вупражы. Сыравіну для вупражы – сырамяць (сырыцу) – рыхтавалі самі рымары. Прылады працы і прыстасаванні для рымарства: ціскі (кleshчы, столак) для заціску скуры пры шыцці шлей, прэс для ўціскання драўляных частак у скуру пры вырабе падсядзёлкаў, а таксама жалезныя абцугі, малаток, нож, шыла, іголка, драўляныя kleshчы для хамутоў і інш. Шылі вупраж дратвай ці вузкімі скуранымі паскамі.

Паводле Этнаграфіі Беларусі

Лён. Валакно гэтай расліны служыла асноўнай сыравінай для вырабу тканін. Для атрымання валакна саломку льну расцілалі на лузе або на пожні, звычайна ў канцы жніўня ў час вялікіх рос. Пры дажджлівым надвор'і саломка вылежвала тры-чатыры тыдні, пры сухім – пяць-шэсць. У раёнах таварнай вытворчасці (Пн і ПнУ) яе вымочвалі (часам спачатку вымочвалі, а потым расцілалі). Валокны з мачанца лепш выбельваліся і былі больш моцнымі. Гатовую трасту звязвалі ў кулі, сушылі ў ёўні, на печы і інш. У кастрычніку яе мялі церніцай, трапалі траплом, часам грэбенем або шчоткай. Атрыманя кужаль або кудзелю пралі пры дапамозе верацяна ці на калаўроце.

Паводле Этнаграфіі Беларусі

Практыкаванне 19. З прыведзенымі словамі ўтварыце словазлучэнні, каб у адным выпадку яны былі тэрміналагічнымі, а ў другім – нетэрміналагічнага характару.

Ліст, карань, форма, пояс, пара, полюс, стужка, пучок, плошча, цела, дыск, фігура, стан, поле, дуга, ёмістасць, зарад.

Практыкаванне 20. Запішыце словы і словазлучэнні па-беларуску. Пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікам, прыведзенага ў канцы дапаможніка. Складзіце з некаторымі з іх, на выбар, пяць сказаў. Раствлумачце значэнне выдзеленых слоў-тэрмінаў і тэрмінаў-словазлучэнняў.

I. *Дееприсчастие, достоверность, лексико-стилистические ошибки, лирический герой, мифология, наклонение глагола, неизменяемые части речи, придаточное изъяснительное предложение, согласование, формулировка, чередование звуков.*

II. *Автономия, Версальско-Вашингтонская система международных отношений, демилитаризация, капитуляция, коллаборационизм, Организация Объединенных Наций, репарации, система коллективной безопасности, федерация.*

III. *Хемилюминесценция, фотон, исследование; излучение света, спектральная плотность, термометр сопротивления, корпускулярно-волновой дуализм, заряженные частицы, индуцированное (вынужденное) излучение, мощность лазерного луча, счетчик Гейгера, исчезновение частиц, источник питания.*

IV. *Конус, катет, стереометрия, наклонная, касательная; обратная функция, неправильная дробь, координаты точки,*

иррациональные уравнения, действительные числа, полый шар, параллельное проектирование, медиана треугольника.

V. *Орнамент, резинка, флейц, изображение, роспись, натюрморт, набросок, иллюстрирование, выразительность, пропорция, поэтапность; контрастный шифр, насыщенность тона, упругие (колонковые) кисти, вставной грифель, декоративно-прикладное искусство, гуашевая краска, анималистический жанр, однофигурный портрет, полужирный шрифт.*

VI. *Валик, винт, водоизмещение, высота, грунтовка, конусность, коррозия, контргайка, микроэлектродвигатель, морилка, обезжиренный, осадка, отделка, парус, плавучесть, полирование, резьба, розетка, руль, сборка, станок, угломер, фреза, ходкость, хомут, шпатлевка.*

Практикаванне 21. Падрыхтуйце на аснове схемы «Асноўныя перыяды ў развіцці нацыянальнай тэрміналогіі» паведамленне на тэму «З гісторыі беларускай навуковай тэрміналогіі».

Практикаванне 22. Складзіце крыжасловы, выкарыстаўшы спецыяльныя тэрміны. Пры неабходнасці карыстайцеся арфаграфічнымі, перакладнымі, тлумачальнымі, тэрміналагічнымі слоўнікамі.

Беларуская лексікаграфія

Практикаванне 23. Карыстаючыся тлумачальнымі слоўнікамі, выпішыце пяць мнагазначных слоў і пяць слоў-амонімаў. Параўнайце будову слоўнікавых артыкулаў.

Практыкаванне 24. Параўнайце структуру слоўнікавых артыкулаў энцыклапедыі «Этнаграфія Беларусі» і тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы. Адзначце асаблівасці падачы матэрыялу ў названых выданнях.

Жывіца, тэрпенцін, смалістае рэчыва, якое здабываюць падрэзкай (падсочкай) кары хваёвых дрэў (пераважна сасны); сыравіна для вырабу *каніфолі і шкіпінару*. Здабыча Ж. вядома на Беларусі з 16 ст. Выраблялі з Ж. белы вар, якім смалілі дратву, лодкі і інш. судны. Як промысел здабыча Ж. існуе з 1920-х г. У 1926 г. у Стара-Барысаўскім і Крупскім лясніцтвах Мінскай вобл. было здабыта за сезон 9,3 т Ж. на плошчы 202 га, у 1930 падсочана 7 тыс. га хваёвых насаджэнняў. Здабывалі Ж. рабочыя, аб'яднаныя ў арцелі прамысловай кааперацыі. У пасляваенны перыяд здабыча Ж. у рэспубліцы павялічылася больш як у 3 разы ў параўнанні з 1940; у 1958 яна склала 10 % агульнай здабычы ў СССР. Цяпер запасы жывічнай сыравіны (сасна 70–75 гадоў) скараціліся, але яе здабываюць 16 аб'яднанняў і прадпрыемстваў рэспублікі. З 1930 Ж. перапрацоўвае Барысаўскі папярова-лесахімічны з-д.

Паводле Этнаграфіі Беларусі

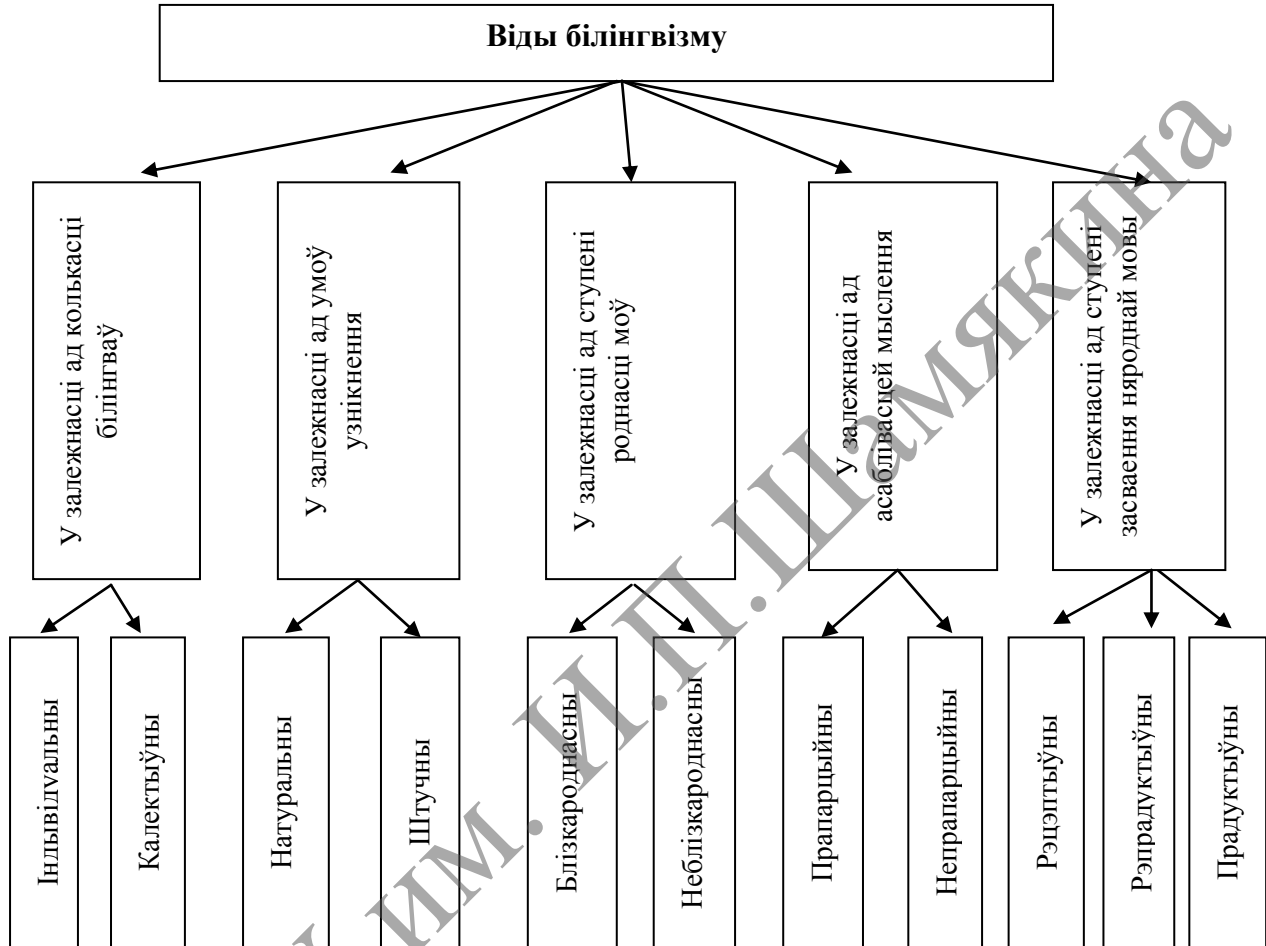
Жывіца, -ы, *ж.* 1. Празрыстая смала, якая выступае на ствалах хвойных дрэў у месцах іх пашкоджання. 2. Задзірына на пальцы. // *прым. жывічны, -ая, -ае* (да 1 знач.), *Ж. шкіпінар (ТСБЛМ)*.

Пытанні для самакантролю:

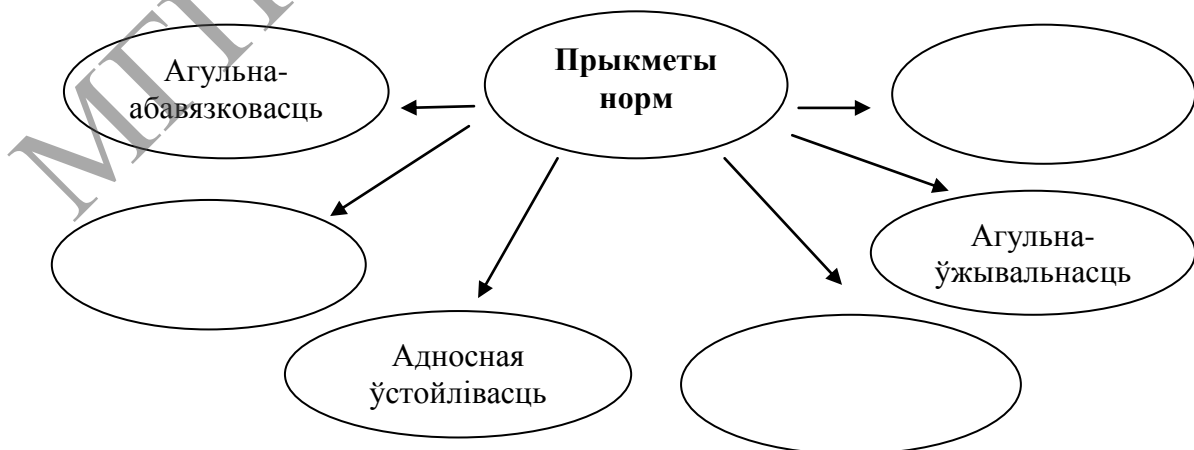
1. Якія пласты лексікі паводле паходжання ўваходзяць у слоўнікавы склад беларускай мовы?
2. Што разумеецца пад актыўным слоўнікавым складам беларускай мовы? Якія словы адносяцца да пасіўнай лексікі?
3. Што ўяўляе сабой спецыяльная лексіка?
4. Што такое тэрмін?
5. Якімі спосабамі ўтвараюцца тэрміны?
6. Назавіце крыніцы фарміравання беларускай тэрміналогіі.
7. Па якіх паказчыках праводзіцца класіфікацыя слоўнікаў?
8. Якія назіраюцца асаблівасці падачы тэрмінаў у перакладных слоўніках, у слоўніках іншамоўных слоў?

ТЭМА 3. ФУНКЦЫЯ НАВАННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЁМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Практыкаванне 1. Карыстаючыся табліцай «Разнавіднасці білінгвізму», раскажыце пра паняцце білінгвізму і яго відах.

Практыкаванне 2. Дапоўніце схему «Прыкметы моўных норм».

Практыкаванне 3. Прачытайце тэкст. Сфармулайце асноўныя адрозненні паміж рознымі відамі інтэрферэнцыі. Прывядзіце прыклады.

Інтэрферэнцыя – (лац. *inter* «паміж», *ferens, ierentis* «які нясе, пераносіць») узаемадзеянне элементаў розных моўных сістэм ва ўмовах білінгвізму. Гэта ўзаемадзеянне выражаецца ў адхіленнях ад нормаў іншай мовы, міжвольным (несвядомым) перанясенні ў яе сістэму асаблівасцей роднай мовы. Узровень інтэрферэнцыі залежыць ад ступені авалодання другой мовай, ад умення свядома адрозніваць факты розных моў і інш. Беларуская-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя – з’ява даволі распаўсюджаная і закранае ўсе сферы моўнай сістэмы:

фанетыку (**фанетычная інтэрферэнцыя**), калі, напрыклад, у рускай мове двухмоўнага індывіда сустракаюцца такія беларускамоўныя фанетычныя рысы, як цвёрдыя [р] і [ч] на месцы рускіх мяккіх [р’] і [ч’], дзеканне і цеканне, ярка выражанае аканне і г. д.;

акцэнтацыю (**акцэнтная інтэрферэнцыя**), калі двухмоўны індывід размаўляе, напрыклад, на беларускай мове, а выкарыстоўвае націск рускай мовы: *глі няны (замест гліня ны), адзі націцаць (замест адзіна ццаць)* і г. д.;

лексіку (**лексічная інтэрферэнцыя**), калі білінгв, напрыклад, у беларускай мове ўжывае выразы тыпу *васкрасенне* (бел. *нядзеля*), *благодару* (*дзякуй*), ці калі білінгв у рускай мове ўжывае выразы тыпу *Сегодня сильная завая* (рус. *метель*);

словаўтварэнне (**словаўтваральная інтэрферэнцыя**), калі білінгв ужывае словы, у якіх назіраецца несупадзенне словаўтваральных сродкаў, напрыклад, у рускім маўленні такімі інтэрферэмамі з’яўляюцца *безлюдность* (рус. *безлюдие*), *атлетичный* (*атлетический*), *вишняк* (*вишеник*), *по-человечьи* (*по-человечески*); ці ў беларускім маўленні білінгваў *вымакшы* (бел. *вымаклы*), *ахрыпшы* (*ахрыплы*), *кантраляваць* (*кантраляваць*);

марфалогію (**марфалагічная інтэрферэнцыя**), калі граматычнае афармленне рускіх і беларускіх лексем не адпавядае норме. Напрыклад, білінгв, гаворачы па-руску, можа няправільна ўжываць родавыя формы назоўнікаў (*золотой медаль* замест *золотая медаль*, *порванный шинель* замест *порванная шинель*), канчаткі назоўнікаў множнага ліку (*озёры* замест *озёра*, *окны* замест *окна*) і г. д.;

сінтаксіс (**сінтаксічная інтэрферэнцыя**), калі пры карыстанні рускай мовай білінгв уводзіць у яе сінтаксічныя канструкцыі беларускай мовы, напрыклад, *дочкіна сумка* замест *сумка дачеры*, *сынов костюм* замест *костюм сына*, *смеяться с него* замест *смеяться над нимі* і г. д.

Фанетычная інтэрферэнцыя

Практыкаванне 4. Прачытайце тэксты, сказы. Назавіце адметныя асаблівасці фанетычнай сістэмы беларускай мовы (аканне, яканне, дзеканне і цеканне, наяўнасць няпарных цвёрдых гукаў і інш.).

I. Жыццёвыя шляхі Гусоўскага і Скарыны пераклікаюцца: выхадцы з сярэдніх пластоў грамадства, абодва яны сталі дзеячамі культуры, прадстаўнікамі новай для Беларусі сацыяльнай групы – свецкай інтэлігенцыі. Праслойка гэтая толькі-толькі складвалася, таму і культурная дзейнасць абодвух гуманістаў часта працякала за межамі Беларусі, хоць слугаванне радзіме для іх было галоўнаю мэтай.

Біяграфія М. Гусоўскага ўвасабляе пэўныя сацыяльныя зрухі, якія адбываліся на Беларусі на пачатку Адраджэння, калі праз вучобу, асвету і творчасць выходзілі на паверхню жыцця здольныя людзі з сярэдніх і нават ніжэйшых саслоўяў, паколькі пачыналі тады ўраўноўвацца ў грамадскай цане радавінасць, рыцарская знатнасць і вучонасць, адукаванасць.

Сам Гусоўскі, напэўна, успрымаў свой пераход ад паляўнічай долі да інтэлігенцкай прафесіі як павышэнне сацыяльнага стану і ў той жа час як незваротную страту чагосьці дарагога. Каб гэта адчуць, трэба памятаць, што лавецкая дружина той пары ўяўляла сабою натуральны калектыў загартаваных паходамі і гераічным адольваннем небяспекі мужчын. У гэтым калектыве панавала патрыярхальная прастата, дух сямейнай зродненасці, павага да вопыту старэйшых і бацькоўская апека над маладымі, пачаткоўцамі, якія вырасталі пад наглядом і заахвочвальным прыкладам умельцаў. Тут ён навучыўся не толькі паляваць, але і сябраваць, жыць у калектыве, палюбіў прыроду і дзіўныя паданні, мудрыя прыказкі і дасціпныя прыкметы, авалодаў вусным расказам – любімым заняткам паляўнічых на стаянках. Гусоўскі пазнаў праз дружыннікаў душу свайго народа, палюбіў яго і захацеў расказаць пра свой народ свету.

Паволе У. Калесніка

II. Беларускі народ ушаноўвае памяць тых, хто можна змагаўся з германскімі захопнікамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. У кожным горадзе і ў многіх беларускіх вёсках пастаўлены помнікі змагарам з акупантамі. У сталіцы, горадзе-героі Мінску, у абласных цэнтрах і буйных гарадах створаны манументы Перамогі, мемарыяльныя комплексы, насыпаны курганы славы ў гонар салдат і афіцэраў Чырвонай Арміі, партызан і падпольшчыкаў (ГБ–10).

III. Хлор – адзін з хімічных элементаў, які забяспечвае паўнацэннае існаванне жывых арганізмаў. Асноўная форма паступлення хлору

ў арганізм – хларыд натрыю. У цэле дарослага чалавека змяшчаецца NaCl масай больш за 200 г, з якіх каля 45 г растварана ў крыві. Соль падтрымлівае нармальную дзейнасць клетак, з якіх складаюцца ўсе тканкі і органы. Хларыд натрыю – крыніца саянай кіслаты ў страўніку, якая ўваходзіць у састаў страўнікавага соку. Даросламу чалавеку неабходна атрымліваць у дзень хларыд натрыю масай прыкладна 5–6 г, уключаючы і тую соль, якая ўваходзіць у састаў прадуктаў харчавання (X–9).

IV. Мультымедычны праектар – аптычны прыбор, выкарыстоўваючы які на экране атрымліваюць сапраўдны (прамы або адваротны) павялічаны відарыс, «зняты» з экрана камп'ютара, тэлевізара або іншых крыніц відэасігналу. Для фарміравання відарыса ў мультымедычных праектарах выкарыстоўваюцца розныя базавыя тэхналогіі: вадкакрышталічная тэхналогія, тэхналогія лічбавай апрацоўкі святла або тэхналогія фарміравання лічбавых відарысаў метадам адбіцця (Фіз–11).

V. Мадэліраванне адзежы – гэта стварэнне разнастайных узораў вырабаў і распрацоўка чарцяжоў. Мадэліраванне бывае творчым і тэхнічным. Творчае мадэліраванне – гэта стварэнне новых мадэляў, якія ўлічваюць патрабаванні, што прад'яўляюцца да адзежы і адлюстроўваюць напрамкі моды; тэхнічнае мадэліраванне – распрацоўка мадэлі па гатовым узору (эскізе)* (УШ).

VI. Штампы складаюцца з рухомага пуансона і нерухомай матрыцы. Пуансон – гэта рухомая рабочая частка штампа, якая непасрэдна цісне на загатоўку, размешчаную на матрыцы. Матрыца ўяўляе сабой апорную рабочую частку штампа. Ва ўзаемадзеянні з пуансонам яна забяспечвае атрыманне дэталі неабходнай формы (ПН–9).

Практыкаванне 5. Да прапанаваных слоў падбярыце аднакаранёвыя з падоўжанымі зычнымі, запішыце з імі сказы.

Вулей, галіна, колас, лес, цішыня, крыло, камень, бераг, суд, вясёлы, вада, рака, год, стол.

Практыкаванне 6. Запішыце словы па-беларуску, растлумачце наяўнасць або адсутнасць падоўжаных зычных. Складзіце і запішыце словазлучэнні.

Варенье, веселье, молодостью, двадцатью, восемью, заречье, затишье, мазью, подземелье, подножье, шестью, Полесье, приволье, радостью, сталью, судья, свежестью, завистью, улица Полесская, пятью, русский.

Практыкаванне 7. Перакладзіце словы на беларускую мову. Растлумачце правапіс прыстаўнога [в]. З пяццю–шасцю словамі (на выбар) запішыце сказы.

Власть, внук, заострить, облако, область, обруч, озеро, окно, ольха, осень, остров, орнамент, угольник, универмаг, университет, узор, улей, урна, участок, улица.

Практыкаванне 8. Размяркуйце словы і спалучэнні слоў на тры групы. У першую групу запішыце тыя, у якіх назіраецца асіміляцыя па глухасці-звонкасці, у другую – па мяккасці, у трэцюю – з асіміляцыяй па свісцячасці-шыпячасці. З чатырма словамі складзіце сказы, звязаныя сэнсам.

I. *Асветнік, дакладчык, дыялог, зацвярдзелы, казка, мінскі, прэстыж, расказчык, расчлянёны сказ, светапогляд, смешны, спісаць, субстантывацыя, у кніжцы, штогод.*

II. *Развіццё, заняпад, склад, грамадства, падтрымліваць, здольнасць, смелы, у адпаведнасці, падпісанне, французскі, каўказскі, Брэстчына, гарадскі, споведзь, снежань.*

III. *Абсалютны, суспензаваны, расшыфраваць, вадкасць, антычасцінка, расшырэнне, адсарбент, паказчык, засцерагальны, расшчапленне, счыванне, дужка, звышнізкі, квазічасціца, спектр, змераць, шытак, зліццё, дзвесце, на дошцы.*

IV. *Абсалютная замкнутасць, абсяг вызначэння, адмоўны паказчык, выкладка, дзесятковы дроб, дужкі, імавернасць, магчымасць, метады, прамежкі нарастання, цвёрджанне, падстаноўка, тоеснасць, уласцівасці функцыі, унутранасць мноства.*

V. *Сшыць, абкідаць, счарсцвецць, галубцы, снеданне, замасліць, рэдкі, цвілы, масленіца, лыжка, узбіты, падкалаціць, спечаны, хусцінка, аладка, рэйшына, дапрасці, элегантнасць, нарэжце, стужка, скібка, адкіпелы, гваздзіка (прыправа), змажце, у лыжцы.*

VI. *Акружнасць, аловак сярэдняй цвёрдасці, асаблівасці канструкцыі, вінтавая лесвіца, вучэбны чарцёж, выраб, дадатковы выгляд, дзяленне адрэзкаў, зрэз, надпіс, ножка цыркуля, паказ, паслядоўнасць, размяшчэнне, разрэз мясцовы, фасад, эскіз.*

Практыкаванне 9. Ад прапанаваных слоў утварыце аднакаранёвыя. Параўнайце з рускімі адпаведнікамі. З утворанымі словамі (на выбар) складзіце і запішыце чатыры сказы.

Гром, дрознуць, кроў, дровы, глотка, крошка, брод, бровы.

Практыкаванне 10. Перакладзіце словы (словазлучэнні) на беларускую мову. Пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікам, прыведзенага ў канцы дапаможніка. Адзначце фанетычныя асаблівасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай. Пастаўце націскі. Растворыце значэнне падкрэсленых слоў.

I. Апостроф, германізавать, герундыв, глосарый, договор, компьютерныя метафоры, мышленне, обеспечение, оксюморон, отзыв, письменность, рефрен, цоканье.

II. Анилюс, гражданская война, демократия, коллегіум, колонія, Конституция, крепостное право, либерализм, милитаризация, религия, Реформация, сарматизм, тоталитаризм, унія, федерация.

III. Антибиотики, береста, биомасса, биоценоз, ветвление, водоросли, дерево, дисахариды, железки, жёлудь, жиры, зародыш, извилина, корневище, корнеплоды, крахмал, лепестки, луковица, побег, серёжка, цветоложе.

IV. Альфа-частица, пентаграмма, по частям, восьмиугольник, остаток, биссектриса, двоугогогнутый, нулевой (нолевой), проводит, период, делимость, нерешенный, прямая, одиннадцатый, согнутый, плоскость, четырнадцать.

V. Белошерстный, бланировка, варенье, застёжка, драпированный, кроение, глазирование, дрожжевой, буженина, дотканый, испечь, крепежин, пекарский, льняной, горячий, кулинария, фартук раскроить.

VI. Винтовое соединение, внутренняя резьба, краситель, крен, модель, отделочные материалы, точение, устойчивость, шпатель, фрезерный станок, шайба пружинная, эмаль.

Практыкаванне 11. Вывучыце на памяць верш або ўрывак з празаічнага твора беларускіх аўтараў. Выразна прачытайце, захоўваючы правілы вымаўлення зычных гукаў і іх спалучэнняў.

Практыкаванне 12. Спішыце сказы, устаўце, дзе трэба, прапушчаныя літары, растлумачце іх правапіс і вымаўленне.

I. Аж тры дз...нёчкі запар ляцелі журавы... Тры...атага верасня... Першага і другога кастрычніка... Чарада за чарадою высока ў б...звоблачным небе імкнулі на поўдзень стройныя ключы. Ды такія шматлікія, якія рэ...ка калі бачыў раней... Душа заходзілася ад шчымлівай, сало...кай радасці: Божа, усё ж яны яшчэ ёсць, усё ж яшчэ можна спадзявацца і верыць, што будуць светлыя птушыныя вёсны, будзе свята в...ртання журавоў-журавочкаў і шчасце сустрэчы з імі, і будзе ажываць у кожнага, хто пачуе іх урачысты кліч спаткання з Радзімай, неадольная прага выказаць чым-небудзь сваю любасць да нашай дарагой зямлі...

Апошнімі гадамі нешта рэ...ка ўдавалася натрапіць на такое хвалюючае відовішча – бя...концыя жураўліныя караваны. Трывожна думалася, што ўжо сіраецца зямля і на гэтую родную, такую блізкую сэрцу і такую амаль казачную птушку... Людзі, як хто ўс...ліў у іх д...ябла нястрымнага зні...чэння і гвалтавання, сякуць векавечныя лясы, атручваюць рэкі, робяць смуродлівымі сметнікамі чарацянныя і сітняговыя азёры, ператвараюць у пя...чаныя пустыні крынічныя балоты, нішчаць а...вечную першабытную красу прыроды. Робяць усё, ад чаго з кожным днём усё меней застаецца з намі спрадвечна дарагіх чалавецтву «меншых братоў» – жывёльнага, птушынага, рыбага жыхарства. А нешта і зусім знікае...

Гэтак вось трывожна думалася і пра журавоў. Мала застаецца для іх глухіх мясцін, дзе можна спакойна гнездавацца, б...спечна ўзнямаць на крылле дзяцей, а...чуваць вольнасць жыцця... Прыгнятае гэтую асцярожлівую, д...лікатную птушку па-страшнаму б...здушная д...ейнасць чалавека, які ў пагоні за зманлівым ідалам сытасці і д...брабыту ўсё болей шкодзіць роднай зямлі...

Паводле К. Кірэенкі

II. 1. Савецкая прапанова аб краінах – заснавальніцах ААН выносілася на абм...рканне (К,к)рымскай канфер...нцыі кіраўнікоў СССР, ЗША і В...лікабрытаніі (люты 1945 г.). 2. Галоўная перадумова (К,к)астрычніцкай р...валюцыі 1917 г. – нежаданне і н...здольнасць в...рхоў расійскай буржуазіі і перш-наперш (Ч,ч)асовага буржуазнага ўрада вырашыць сацы...льна-эканамічныя і палітычныя праблемы, якія хвалявалі грама...касць краіны. 3. Зн...сіленая бе...перапыннымі войнамі, Саве...кая Расія 12 кастрычніка 1920 г. заключыла з Польш...ай прэлімінары (папярэдні) мірны дагавор. 4. У сярэ...іне 1920-х гг. у сувязі са з(ь)менай міжнароднага становішча, стабілізацыяй капіталізм... ў Еўропе і ЗША надзеі на сусветную р...валюцыю становяцца ілюзорнымі. 5. Паспяхова дзая(н,нн)і партызанскіх атрадаў і па...польных антыфашысцкіх арганізацый, перамога савецкіх войскаў пад Масквой

садзейнічалі таму, што бара...ьба беларускага народ... супраць гітлераўскіх акупантаў набывала такія ма...табы, што з ёй нельга было справіцца нават шляхам карных экспедыцый з прыц...гненнем вялікай колькасці г...рманскіх войск (ГБ-10).

III. 1. Асноўнымі спажыўцамі бром... і ...ду з'яўляюцца фармац...ўтычная і хімічная прамысловасць. Дастаткова ўспомніць ...днюю настойку – спіртавы раствор ...ду, які прымяняецца для апрацоўкі ран і драпін на скур.... (X-9). 3. Серав...дарод – б...сколерны газ з рэ(з,с)кім пахам тухлых я...ц. Больш правільна сказаць, што тухлыя яйцы пахнуць серав...дародам, паколькі ён утвараецца пры гніенні раслінных і жывёл...ных арганізмаў (X-9). 4. Пры а...сутнасці ў плазме крыві асаблівых б...лкоў – удзельнікаў згусання – развіваецца ця...кае захворванне – гемафілія (Б-9). 5. Здольнасць арганізма супрацьстаяць ум...шанню чужародных рэчываў і інфекцыйных агентаў (антыгенаў), а таксама захоўваць хімічнае пастаянства ўнутранага ас...роддзя і сваю бі...лагічную індывідуальнасць называецца імуні...этам (Б-9).

IV. 1. У фізіцы для апіса...я фізічных з...яў і ўласцівасцей выкарыстоўваецца мноства розных фізічных в...лічын...: даўжыня, сіла, ціск і інш. (Фіз-7). 2. Усякі рац...нальны лік (цэлы або дробавы) можна запісаць у выглядзе m/n , дзе m – цэлы, а n – натуральны лік, а любы звычайны дроб можна запісаць у выглядзе дзес...тковага дробу – канечнага або бе...канечнага перыядычнага дробу (А-8). 3. Папулярнасць мульт...ымедычных праектараў абумоўлена іх універсальнасцю, паколькі, акрамя камп'ют...рнага відарыса, яны па...трымліваюць практычна ўсе стандарты відэазапісаў, што існуюць, а таксама поўнасцю сумяшчальныя з тэл...бачаннем высокай выразнасці, якое актыўна развіваецца (Фіз-11). 4. Атмасфера З...млі ўтрымліваецца сілай ц...жару, якая дзейнічае з боку З...млі (Фіз-7). 5. Шкалу анероіда пап...рэдне градуіруюць, г. зн. наносяць дз...ленні па паказаннях ртутнага барометр... (Фіз-7).

V. 1. Змінальнасць – здольнасць тканіны ўтвараць зморшчыны і скла...кі, якіх можна пазбегнуць толькі пры вільготна-ц...плавой апрацоўцы. 2. Тканіны з шэрсці і натуральнага шо...ку з'яўляюцца мал...змінальнымі. 3. Для пам...ншэння электрызуемасці тканіны апрацоўваюць спецыяльнымі сродкамі (антыстатыкамі). 4. Высока ацэньваюцца чысташ...рсцяныя тканіны з тонкай шэрсці, якія маюць прыгожы вонкавы выгляд..., добрыя г...гіенічныя і ц...плахоўныя якасці, мяккасць. 5. Ра...марожваць мяса трэба павольна на паветры, нельга яго апускаць у ваду, бо ў гэтым выпа...ку губляюцца многія пажыўныя рэч...вы (ПН-7).

VI. 1. Р...зныя віды апрацоўкі драўніны маюць на ўвазе выкарыста(н, нн)е ручнога механізаванага інструмент...: эл...ктрычных піл, рубанкаў, даўбежнікаў, дрылёў, фрэзерных і шліфавальных машын. 2. Пілава(н, нн)е выконвае(ц, цц)а рамнымі піламі, устаноўленымі ў пільнай рамцы, якая рухаецца зваротна-паступальна з дапамога... крывашыпна-шатуннага механізм... 3. Фр...зераванне драўніны – гэта механічнае рэзанне яе в...рчальнымі шматл...зовымі інструментамі – фр...замі. 4. Асноўныя прафесіі ў разгле...жаных відах механічнай апрацоўкі драўніны – гэта ап...ратары аўтаматычных ліній, станочнікі-распілоўшчыкі, станочнікі фр...зерных станкоў, нала...чыкі др...ваапрацоўчага а...сталявання. 5. Тачэнне сф...рычных і эліпсоідных паверхн...ў ажыццяўляюць зверху ўніз у абодва бакі ад лініі базавага ды...метра, гіпербалоідных – зверху ад краёў да с...рэдзіны ўпадзіны (ПН-9).

Практыкаванне 13. Дапоўніце табліцу «Асноўныя маўленчыя памылкі, абумоўленыя парушэннем арфаэпічных нормаў» правільнымі варыянтамі прыкладаў.

Від памылкі	Прыклады	Правільныя варыянты
1. Парушэнні ў вымаўленні часціцы <i>не</i> і прыназоўніка <i>без</i>	<i>[н'э] слухаў</i> <i>[б'э]з кніг</i>	
2. Парушэнні ў вымаўленні галоснага [y]	<i>За [y]ладзіславам</i> <i>фра[ÿ]</i> <i>стра [ÿ]с</i>	
3. Парушэнні ў вымаўленні галоснага [i]	<i>але [i] вы</i> <i>за [ÿ]мі</i> <i>паліт[i]нфармацыя</i> <i>супер[i]гра</i> <i>лес [i] поле</i>	
4. Парушэнні ў вымаўленні выбухнога гука [г]	<i>[γ]іс</i> <i>э[к]замен</i> <i>я[к] бы</i>	
5. Парушэнні ў вымаўленні спалучэнняў <i>дж і дз</i>	<i>[д][з']іўны</i>	
6. Парушэнні ў вымаўленні свісцячых гукаў перад мяккімі зычнымі	<i>[с]мех</i> <i>[с']хітрыць</i>	

Акцэнтацыйная інтэрферэнцыя

Практыкаванне 14. Запішыце і запомніце словы, якія дапускаюць дваякі націск. З шасцю словамі (на выбар) складзіце сказы.

Віхо/р – ві/хар, вярша/ліна – вершалі/на, вясно/вы – веснавы/, гайда/ць – го/йдаць, го/йсаць – гайса/ць, дарма/ – да/рма, дакто/рка – до/ктарка, за/гарадка – загаро/дка, за/сланка – засло/нка, лі/тасцівы – літасці/вы, наво/кал – навако/л, нада/лей – надале/й, су/праць – супро/ць.

Практыкаванне 15. Вызначце, у якіх парах слоў націск служыць для адрознення граматычных формаў аднаго слова, а ў якіх – для адрознення слоў па семантыцы. З шасцю парамі слоў (на выбар) запішыце словазлучэнні.

Атлас – атлас, вазы – вазы, выразаць – выразаць, вяла – вяла, кавалі – кавалі, прызнаюся – прызнаюся, капаць – капаць, кара – кара, каса – каса, лічыць – лічыць, расчыніць – расчыніць, кашу – кашу, рук – рукі, дражніць – дражніць, насыпаць – насыпаць, нашу – нашу, палілі – палілі, памяць – памяць, пара – пара, любіць – любіць, рады – рады, раіцца – раіцца, ракі – ракі, раскідаць – раскідаць, самы – самы, струны – струны, травы – травы, раса – раса.

Практыкаванне 16. Перакладзіце словы з рускай мовы на беларускую. Запішыце іх і абазначце націск. Параўнайце з месцам націску ў рускай мове.

Валенкі, вести, воду, восьмой, выходит, говор, дочка, жезл, жена, забава, задвижка, зажим, зайчонок, закром, замереть, замысел, занавеска, заранее, засов, затвор, зубренок, кирка, кишка, коршун, момент, мести, одиннадцать, усы, талант.

Практыкаванне 17. З тлумачальнага слоўніка беларускай мовы выпішыце дзесяць дзеепрыметнікаў, якія маюць дваякі націск. Складзіце з дзеепрыметнікамі словазлучэнні.

Практыкаванне 18. Абазначце націск у словах. З чатырма словамі, на выбар, складзіце і запішыце сказы, звязаныя паміж сабой сэнсам.

Агенцтва, адзінаццаць, выпадак, дакумент, фартух, сантыметр, кулінарыя, крапіва, чатырнаццаць, аер, статуя, партэр, шчаўе, ампер, каменны, паведаміць, беларусы, вярба, дыялог, імя, шэсцьдзесят, магазін, аргумент, азбест, дэфіс, цэфцелі, медыкаменты.

Марфалагічная інтэрферэнцыя Назоўнік

Практыкаванне 19. Прачытайце тэкст. Вызначце род, лік, склон назоўнікаў.

З КАГОРТЫ ПАЧЫНАЛЬНІКАЎ

Янка Лучына... У нашай свядомасці гэты псеўданім не можа не асацыявацца з другім, такім жа паэтычным псеўданімам: Янка Купала. І не толькі таму, што абодва яны пачынаюцца з аднаго і таго ж імя. Паміж гэтымі псеўданімамі існуе ўнутраная, глыбінная сувязь. Лучына – гэта святло асветы. Купала – гэта шчасце народа, барацьба за гэтае шчасце. Асвета ж – пачатак барацьбы, перадумова шчасця. Лучына быў адным з пачынальнікаў той высакароднай справы, якую геніяльна прадоўжыў Купала.

Як і Іван Дамінікавіч Луцэвіч, Іван Люцыянавіч Неслухоўскі сваё імя атрымаў таму, што нарадзіўся на Купалле, дакладней, напярэдадні Купалля, 24 чэрвеня (па новым стылі 6 ліпеня) 1851 года. Сёння мы, на жаль, не можам дакладна сказаць, дзе адбылася гэта падзея, дзе ж у Мінску стаяў дом бацькоў будучага паэта-адваката Люцыяна Юр'евіча Неслухоўскага і яго жонкі Антаніны, родам з Лукашэвічаў. Але паколькі іх сям'я пражывала, паводле крыху пазнейшых дакументаў, ва ўласным доме пад нумарам 23 па вуліцы Юр'еўскай, якая ішла паралельна цяперашняй вуліцы Інтэрнацыянальнай, можна прыблізна вылічыць, што знаходзіўся ён дзесьці там, дзе сёння ўзвышаецца Музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

...Грамадзянінам і патрыётам застаўся Лучына ў памяці нашчадкаў. Нібы пераймаючы эстафету, яго вершы завучваў на памяць малады Якуб Колас. Беларускага паэта добра памятаў Максім Горкі, які пазнаёміўся з ім у Тыфлісе. Вяртаючыся ў 1928 годзе з Італіі, у гутарцы з рабочай дэлегацыяй Мінска ён зацікаўлена спытаў: «А дзе Лучына? Я асабіста ведаў яго».

Паводле А. Мальдзіса

Практыкаванне 20. Прачытайце тэкст. Зрабіце кароткі пісьмовы пераказ. Растворыце правапіс канчаткаў назоўнікаў, значэнне выдзеленых слоў. Пры неабходнасці карыстайцеся тлумачальнымі слоўнікамі.

Пісьменства знаходзіцца ў аснове прагрэсу любой дзяржавы, асабліва на самых ранніх перыядах яе станаўлення і развіцця. Менавіта праз авалоданне чытаннем і пісьмом чалавек становіцца адукаваным, культурным і духоўна багатым...

Беларуская пісьменнасць найперш звязана з асобай Кірылы Тураўскага – вядомага на ўвесь славянскі свет *багаслова, прапаведніка і асветніка* XII ст. Яго надзвычай высока цанілі ў Кіеўскай Русі, – некалі магутнай дзяржаве – за выключную начытанасць, незвычайны прамоўніцкі і паэтычны талент, строгі, *аскетычны* лад жыцця. Вяршынь духоўнага майстэрства Кірыла Тураўскі дасягнуў у сваім родным горадзе Тураве, дзе і атрымаў высокую на той час адукацыю, вывучаючы лепшыя ўзоры візантыйскай *духоўнай і свецкай* літаратуры. Бясспрэчна ягонымі лічацца

8 «Слоў», або павучанняў, 3 прытчы («Прытча пра душу і цела», «Аповесць пра бяспечнага цара і яго мудрага саветніка», «Казанне пра чарнарызскі чын»), каля 30 малітваў і некалькі канонаў. Асабліва вядомымі былі яго «Словы» – своеасаблівыя рэлігійна-свецкія пропаведзі.

Як сведчаць гісторыкі, Кірыла Тураўскі ў славянскім свеце не меў сабе роўных сярод прамоўцаў-сучаснікаў. Яго творы былі часткай найбольш папулярных ва ўсім праваслаўна-хрысціянскім свеце зборнікаў пропаведзей. За гэта яго называлі «другім Златоустом», «оссиявшим паче всех» у чым адлюстравалася высокая ацэнка ўсёй літаратуры Кіеўскай Русі.

Паводле В. Шура

Практыкаванне 21. Зрабіце пераклад словазлучэнняў на беларускую мову, параўнайце род назоўнікаў у рускай і беларускай мовах.

Ароматный кофе, белая лебедь, большая насыпь, выгодная продажа, тонкий стебель, горькая полынь, двухлетний гусь, длинная тень, древнерусская летопись, породистая собака, бронзовая медаль, кислый щавель, левая бровь, небольшая пачка, неправильная дробь, разборчивая подпись, овощной салат, острая боль, последняя запись, сильная накипь, сочное яблоко, старый комод, стенная живопись, широкая степь, горячее какао, сложный вопрос, вкусное угощение.

Практыкаванне 22. Вызначце род абрэвіатур. Падбярэце да іх прыметнікі або дзеясловы прошлага часу і запішыце з імі словазлучэнні.

БДУ, БелСЭ, ЛіМ, МАЗ, МДПУ, НДРС, ПЭУ, РБ, СНД, ТЭІ, ЭВМ, ККД, ГЗМ, УФ, СТА, БАМ, ДНК, ААН, ААТ, БелТА.

Практыкаванне 23. Размяркуйце словы на тры групы. У першую запішыце адзіночкавыя назоўнікі, у другую – множналікавыя, у трэцюю – назоўнікі, якія ўжываюцца і ў адзіночным, і ў множным ліку. Падбярэце да іх прыметнікі. З двума словамі кожнай групы складзіце і запішыце сказы.

Акуляры, Бабруйск, Баранавічы, барацьба, бярэзіна, бялізна, вада, вароты, Васілевічы, вокны, воля, вочы, вучань, галіна, гараж, гераізм, граблі, грамадства, грошы, грудзі, дзверы, Дзвіна, дзіця, дрожджы, дуб, зямля, канікулы, карты, ліст, людзі, малако, Мазыр, метро, Мінск, моладзь, нажніцы, насенне, поле, проса, рака, ручнік, сані, Сонца, студэнцтва, сяло, чарніла, чарніцы, маладосць, студэнт, семестр, варэнне, вяселле, Ждановічы, імяніны, мелодыя, калоссе, варыянты, адукацыя, абставіны, гладыёлус, інтэрвал, букет.

Практыкаванне 24. Прачытайце тэкст. Растлумачце правапіс склонавых канчаткаў назоўнікаў. Складзіце і запішыце кароткі пераказ тэксту.

Зубр стаяў пад старымі елкамі, камлі якіх абраслі сівым мохам. У гэтым глухім кутку пушчы ўсё першабытна замшэлае: елкі мелі такі выгляд, быццам прастаялі тысячу гадоў, старыя пні аплецены мохам, а пад імі ўсё струхлела. Рэдкія вываратні нагадваюць дагістарычных жывёлін. Таму, магчыма, уладар пушчы здаўся Антанюку яшчэ адным вываратнем. За дзень блукання па лесе напаткаў іх нямала, самых дзівосных па форме. А можа, гэта таму, што глыбока задумаўся? У лесе заўсёды хораша думаецца. Лес супакойвае, разганяе трывогу, нервознасць. Часта ўжо здаралася, што непрыемнасці, якія ўчора яшчэ здаваліся амаль трагічнымі, пасля такой вольнай прагулкі па лесе і развагі пад шум дрэў ці над шамаценне апалага лісця пад нагамі рабіліся дробязнымі, не вартымі сур'ёзных перажыванняў. Перад веліччу лесу, яго вечнасцю чалавечыя канфлікты, нягоды, турботы, асабліва цяперашнія – мірныя, набывалі зусім іншы сэнс.

Паводле І. Шамякіна

Практыкаванне 25. Зрабіце пераклад назоўнікаў на беларускую мову. Пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікам, прыведзенага ў канцы дапаможніка. Параўнайце тып скланення назоўнікаў у рускай і беларускай мовах. Запішыце словы ў родным і давальным склонах.

I. *Великодушие, воспоминание, гарь, говор, гостеприимство, жизнеописание, заглавие, занятие, изменение, клинопись, летопись, подпись, родство, туфля, явление.*

II. *Движение, влияние, благополучие, власть, положение, направление, цель, наступление, действие, большинство, участие, сотрудничество, мысль, меньшинство.*

III. *Стебель, (брюшной) шов, кисть, корзинка, цветок, подвесок, подвой, поросль, (поровое) отверстие, пробка, пыльца, сердцевина, серёжка, точка (роста), тыква, цветоложе, яблоко.*

IV. *Дробь, запись, давление, среда, пар, равенство, свет, тяжесть, расстояние, число, цепь, движение, точка, ответ, итог, радиус, теорема, остаток, ось.*

V. *Бельё, гренок, засол (действие), драп, сыр, уксус, выметка, гроздь, карман, кориандр, крючок, кринка, крой, накипь, пятно, хлопок, стакан, ситец.*

VI. *Симметрия, шриффт, нанесение, черчение, штриховка, контраст, контур, деталь, разрез, орнамент, графический, изображение, стандарт, конструктор.*

Практыкаванне 26. Запішыце назоўнікі ў творным і месным склонах адзіночнага ліку. Раствлумачце правапіс канчаткаў, вусна параўнайце з канчаткамі ў рускай мове. З чатырма назоўнікамі складзіце сказы, звязаныя паміж сабой сэнсам.

I. *Адрас, аналаг, білінгвізм, бланк, веснік, дыялект, інструктаж, каламбур, калёквіум, маналог, наватвор, практыкум, пралог, эпізод, эпілог, юбілей.*

II. *Мяжа, дзеяч, сувязь, кіраванне, доказ, эсэ, уплыў, акупацыя, барацьба, вытворчасць, галіна, самакіраванне, гаспадарка, палітыка, аб'яднанне, падраздзяленне, дзейнасць, насельніцтва.*

III. *Арэал, арэх, орган, бактэрыя, бяроста, біялогія, вірус, венчык, ген, гербарый, гібрыд, гронка, завязь, крухмал, крона, кусцік, цыбуліна, плод, пылок, цукроза.*

IV. *Лямпа, прамень, карань, лінія, адказ, дроб, трохвугольнік, опытка, ланцуг, ток, траекторыя, плоскасць, пlynь, дужка, адрэзак, адхіленне, здабытак, адлік, сфера.*

V. *Мука, патэльна, каўбаса, тварог, масла, ліст, ніткі, тасёмка, макарона, талерка, цукар, страва, пачак, кішэня, накіп, шчаўе, друшляк.*

VI. *Відарыс, графіка, дэтал, запіс, конус, лінія, маштаб, пабудова, паверхня, разгортка, рысунак, рэканструкцыя, сімвал, транспарцір, чарчэнне.*

Практыкаванне 27. Выпішыце са слоўніка, прыведзенага ў канцы дапаможніка, рускамоўныя і беларускамоўныя назоўнікі-тэрміны па сваёй спецыяльнасці, у якіх не супадае: а) націск; б) род, в) лік. Складзіце з імі пяць сказаў (на выбар).

Практыкаванне 28. Вусна праскланяйце назоўнікі. Запішыце іх у давальным, творным і месным склонах адзіночнага ліку, абазначце канчаткі. Раскажыце пра аднаго са знакамітых людзей, прозвішчы якіх прыведзены ніжэй.

Францыск Скарына, Сімеон Полацкі, Ігнат Дамейка, Мікола Гусоўскі, Міхась Лынькоў, Генадзь Бураўкін, Кандрат Крапіва, Рыгор Шырма, Усяслаў Чарадзей, Кірыла Тураўскі, Янка Купала, Якуб Колас, Язэп Пушча; Мазыр, Магілёў, Барысаў, Гродна, Крычаў, Мінск, Брагін, Рагачоў.

Практыкаванне 29. Запішыце шэсць–восем асабовых назоўнікаў. Праскланяйце іх, растлумачце правапіс скланавых канчаткаў. З чатырма назоўнікамі складзіце і запішыце сказы, звязаныя паміж сабой сэнсам.

Практыкаванне 30. Запоўніце табліцу «Асноўныя парушэнні марфалагічнай нормы». Назавіце віды памылак, якія прыводзяць да парушэння марфалагічных норм назоўнікаў.

Від памылкі	Прыклад	Правільны варыянт
Парушэнне родавай формы	<i>“Маю торбу-нару”, – хвалілася кенгуру. “Гэта не цуд, – заўважыў вярблюд. – Летшя з торб – горб”</i>	<i>Маю торбу-нару”, – хваліўся кенгуру. “Гэта не цуд, – заўважыў вярблюд. – Летшя з торб – горб”</i>
Парушэнне формы роднага склону адзіночнага ліку неадусаўлёных назоўнікаў мужчынскага роду		
Парушэнне формы меснага склону адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага і ніякага родаў		
Парушэнне формы ліку		

Прыметнік

Практыкаванне 31. Утварыце магчымыя формы ступеняў параўнання ад наступных якасных прыметнікаў. Параўнайце з адпаведнымі формамі ў рускай мове.

Адказны, багаты, бадзёры, важкі, высокі, вясёлы, дакладны, добры, дужы, здольны, малады, мудры, прыгожы, разумны, старанны, сумленны, шчаслівы.

Практыкаванне 32. Прачытайце тэкст. Выпішыце прыметнікі разам з назоўнікамі, якія яны паясняюць. Вызначце лексічнае значэнне прыметнікаў. Ад якасных прыметнікаў утварыце магчымыя ступені параўнання.

У леце пачыналася ўжо тая ледзь значная змена, той паварот часу, калі жыццё прыроды ідзе на спад. Скошаны луг і паскладаныя курганамі стагі, парыжэлыя ад дажджоў і сонца, ужо гаварылі аб гэтым паміранні. Буслы збіраліся ў чароды і доўга стаялі на грудях або ляніва аглядалі лагчыны. Але было прыметна, што не на пажытак пазбіраліся яны сюды, а для нейкай іншай справы. Пастаяўшы, павольна, адзін за адным, уздымаліся яны ўгару, кружыліся там, і кожны круг падымаў іх усё вышэй і вышэй. Там яны спляталіся ў адну фігуру, у адзін шырокі круг і, не махаючы крыллямі, плаўна і згодна, як па камандзе, насіліся ў неаглядным прасторы сініх нябёсаў... Асірацелыя старыя дубы ў чорных шапках бусліных гнёздаў спакойна стаялі, не варушачы ніводным лістам, і купалі ў сонцы свае адвечныя лапы.

На скошаным лузе, недалёка ад дубоў, пасвіліся статкі. Там і сям сядзелі пастушкі. У кожным іх гуртку былі свае інтарэсы, свае забаўкі і гутаркі. Сонца даўно ўжо звярнула з поўдня, але свяціла яшчэ гарача. У паветры было ціха, толькі звон летнікоў зліваўся ў адну доўгую-доўгую аднатонную песню, і, здавалася, прырода была закалыхана гэтым крыху сумным званам. Маленькія камарыкі-таўкунчыкі кучкамі гулялі на сонцы, як бы чыясьці нявідная рука трэсла ў паветры маленькую сетачку.

Паводле Я. Коласа

Практыкаванне 33. Прачытайце тэксты, выпішыце прыметнікі разам са словамі, якія яны паясняюць. Раствлумачце правапіс канчаткаў прыметнікаў.

Ночы золкія, пранозлівыя, халодныя. Часам, калі не бывае дажджу, выбліскаюць зоры. Яны буйнейшыя, чымся ўлетку, як факелы, палыхаюць і мігцяць сніватым загадкавым святлом у загадкавым бясконцым небе.

Паводле М. Лупсякова

Цэлыя дні, з ранку да вечара, Лабановіч аддаваў школе. Ён адчуваў маральнае задавальненне: вучні займаліся дружна, старанна і рабілі значныя поспехі. Асабліва шмат увагі адводзіў ён чатырнаццаці вучням, падрыхтоўваючы іх да экзаменаў. Калі дні значна пабольшалі і пасвятлелі, ён склікаў выпускнікоў пасля класных заняткаў і займаўся з імі асобна. Гэта былі самыя лепшыя часіны школьнага навучання і для настаўніка, і для яго вучняў.

Паводле Я. Коласа

Дзень выдаўся цёплы, па-красавіцку прыпякала сонца, але быў моцны вецер. Ён гнаў па небе рэдкія белыя воблачкі, свістаў у яшчэ голых галінах прысад. Дальнія хвойнікі былі зацягнуты шызай смугой. Хутка

падсыхалі дарогі, па пясчаных узгорках вецер ужо ўздымаў пыл, гнаў яго ў напоўненыя веснавой вадой лагчыны. На вышэйшых мясцінах, дзе глеба падсыхала, аралі трактары. А з паўночнага боку хвойнікаў у глыбокіх ірвах яшчэ ляжаў чорны снег, спрасаваны вятрамі, дзівосна парэзаны першымі вясновымі раўчукамі.

Паводле І. Шамякіна

Практыкаванне 34. Спішыце тэкст, падкрэсліце прыметнікі разам з назоўнікамі, да якіх яны дапасуюцца. Дапішыце канчаткі прыметнікаў і растлумачце іх правапіс.

Веснав... цепл... ноч толькі што апранула зямлю і раскідала яе таемн... чары, поўн... крыху смутн... хараства. Перш... зоры ўжо замігацелі то там, то сям у бяздонн... небе, а з-за лесу залат... пажарам узнімаўся кругам блішчаст... мясяц. Дробн... бел... хмаркі ўсцілалі яму дарожку сваімі лёгк... празрыст... тканямі і расступаліся перад ім, скупануўшы ў яго бляску свае танкарунн... кудры. Пахла зямля, багата акропленая расою. У сяле чулася гаворка і песні. Вясёл... малад... гукі смела ўразаліся ў цішыню ночы і бойка плылі на рэчку; тут яны ўпыняліся ў высок... бераг, адскаквалі назад і бегалі ўздоўж яго па дузе луці і заміралі ўжо за лугам. У лагчыне над Нёманам дружна і заложна кракталі жабы. Было нешта сумн... і жалобн... ў гэтай прост... і аднатонн... іх песні, што чапала душу ціх... смуткам і так сугалосна злівалася з малад... задумаю веснав... ночы. Сяло заціхала; зрэдку па вуліцы брыла адзінок... фігура селяніна, што дзесь запазніўся. Толькі дзяўчаты яшчэ не спалі і спявалі на прызбах песні.

Паводле Я. Коласа

Лічэбнік

Практыкаванне 35. Спішыце тэкст, замяняючы лічбы словамі. Вызначце склон лічэбнікаў, растлумачце іх правапіс.

Еўдакім Раманавіч Раманаў нарадзіўся ў мястэчку Нова-Беліца, скончыў Гомельскую прагімназію. Працаваў настаўнікам, інспектарам народных вучылішчаў. У 1886–1894 гг. Е. Р. Раманаў праводзіў археалагічныя раскопкі ў Магілёўскай і Віцебскай губернях. Ён стаў стваральнікам Віцебскага, Магілёўскага і Віленскага археалагічных музеяў. З 1910 г. – загадчык секцыі этнаграфіі і археалогіі Паўночна-Заходняга аддзела Рускага геаграфічнага таварыства. З 1917 г. жыў у Стаўрапалі, дзе і памёр.

Е. Р. Раманаў апублікаваў больш за 200 даследаванняў. У іх – каштоўнейшыя звесткі пра жыллё і гаспадарчыя пабудовы, адзенне,

абутак, прылады працы, ежу, вытворчы і сямейны побыт селяніна, народныя абрады, больш за 750 апісанняў вераванняў, прымхаў і прыкмет, каля 200 апісанняў сродкаў народнай медыцыны, 540 народных тлумачэнняў сноў, каля 80 апісанняў дзіцячых гуляняў. Ён сабраў 3742 песні, 2256 прыказак і прымавак, 1305 загадак, 944 замовы, 825 казак, легенд і паданняў, 778 прыпевак, 258 духоўных вершаў і інш. Асноўная праца вучонага – «Беларускі зборнік» (вып. 1–9, 1886 – 1912) – сапраўдная энцыклапедыя побыту і культуры беларусаў XIX ст.

Як ніхто да яго, Е. Р. Раманаў адстойваў самабытнасць беларускага народа, нашай мовы, культуры і народнай творчасці. Ён будзіў нацыянальную самасвядомасць землякоў, гарача выступаў на абарону нацыянальнай годнасці і гонару народа, рашуча пратэстуючы супраць казённа-афіцыйных устаноў у поглядах на беларусаў і іх творчасць.

Паводле М. Арочки

Практыкаванне 36. Праскланяйце словазлучэнні, запісаўшы лічбы словамі.

32 студэнты, 75 вучняў, 123 кнігі; 24-ы дзень, 3 сталы, 2019-ы год.

Практыкаванне 37. Лічэбнікі, пададзеныя лічбамі, запішыце словамі, дадаючы да іх назоўнікі. З чатырма колькасна-іменнымі спалучэннямі складзіце і запішыце сказы, вызначце сінтаксічную ролю гэтых спалучэнняў.

5, 7, 14, 78, 226, 315, 594, 843; 17-ы, 23-і, 39-ы, 682-і, 756-ы, 4 367-ы, 2 945-ы, 135 000-ы.

Практыкаванне 38. Карыстаючыся табліцай «Асноўныя парушэнні марфалагічнай нормы», раскажыце пра асноўныя парушэнні марфалагічнай нормы лічэбнікаў.

Від памылкі	Прыклад	Правільны варыянт
Няправільная спалучальнасць з назоўнікам	<i>Паўтары крокі, паўтары тыдні</i>	<i>Паўтара крока, паўтара тыдня</i>
Няправільнае ўтварэнне форм састаўных колькасных лічэбнікаў	<i>З пяцьсот восемдзсят сямі выпускнікоў</i>	<i>З пяцісот васьмідзсяці сямі выпускнікоў</i>

Практыкаванне 39. Напішыце сачыненне на тэму «*Студэнцкае жыццё*». Выкарыстайце лічэбнікі, запісаўшы іх словамі.

Дзеяслоў

Практыкаванне 40. Спішыце сказы, устаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары. Раствлумачце правапіс асабовых канчаткаў дзеясловаў.

I. 1. Там, дзе адбывае(ц,цц)а бара...ба, абавязкова прысутнічае канфлікт. Дзякуючы яму, складаецца сюж...т у эпічных творах. 2. Ён можа, у залежнасці ад вастрын і часу прац...кання канфлікт..., развітацца то паскорана, як у абсалютнай большасці твораў Шамякіна, то запаволена, як, напрыклад, у рамане І. Мележа «Людзі на балоце», трылогіі Я. Коласа «На ростанях», рамане-эпапеі ру...кага пісьменніка М. Шолахава «Ціхі Дон». 3. У аповесці «Стары і мора» рэалізаваны асноўны прынцып хемінгуэўскай эстэтыкі – даць чытачу а...чуванне таго, што апіса(н,нн)ыя падзеі адбываюцца ў яго на вачах. 4. Мова твора адшліфаваная і празрыстая, стыль вызначаецца лаканізмам і стрыманасцю апавядальнай манеры, кожная маста...кая д...таль вывераная. 5. Э. Х...мінгуэй імкнуўся праз зусім н...многае, што змяшчаецца ў адным эпізо...е, дэталі, фразе і нават словы г...роя, абагуліць агромністы жыццёвы вопыт, вялікую і годную праўду жы(ц,цц)я (БЛ–11).

II. 1. Сацы...льна-эканамічная і палітычная сітуацыя ў Беларусі і на Заходнім фрон...е летам – восе(н,нн)ю 1917 г. была складанай і супярэчливай. 2. Св...еасаблівая сацыяльна-класавая структура і нацы...нальны склад беларускага грама...тва абумовілі стварэнне партый і арганізацый рознай палітычнай ары...нтацыі. 3. Кастрычніцкая р...валюцыя 1917 г. у саве...кай навуковай і вучэбнай літаратуры называлася В...лікай Кастрычніцкай сацы...лістычнай р...валюцыяй. 4. Пасля аднаўлення ў 1918 г. Польш...ы яе тэрыторыя была аб...яўлена Ватыканам місі...нерскай тэрыторыяй, на якой павінна была праводзіцца работа па пашырэнн... новай (у,ў)ніі – неа(у,ў)ніі. 5. У другой палове 1930-х гг. абвастраліся супярэчнасці паміж найбуйнейшымі дз...ржавамі Еўропы, якія імкнуліся да перацел... свету, зон уплыву, што склаліся пасля (П,п)ершай сус(ь)ветнай вайны (ГБ–10).

III. 1. Асяро...дзе праж...вання – частка прыроды, якая акружае арганізм і з якой ён н...пасрэдна ўзаема...ейнічае на працягу свайго жыццёвага ц...кла. 2. Абі...тычныя фактары – элементы нежывой прыроды, якія прама ці ўскосна ўплываюць на арганізм і выклікаюць у яго а...казную р...акцыю. 3. Від – гістарычна сфарміраваная сукупнасць асобін, якія падобны па марфалагічных, фізі...лагічных і бі...хімічных прыкметах, свабодна скр...жоўваюцца і даюць пладавітае патомства, прыстасаван...ы да пэўных умоў асяроддзя і займаюць у прыро...е

агульную т...рыторыю – ар...ал. 4. Змена с...зонаў а...бываецца ў выніку змянення да...жыні св...тлавога дня. Прычынай гэтаму з'яўляецца рух Зямлі вакол Сонца і размяшчэнне яе ...осі пад ...углом да плоскасці арбіты. 5. Мезатэрмныя і х...ладаўстойлівыя расліны, якія нас...ляюць умераны і халодны паясы, вымушаны адаптавац...а да ні...кіх тэмператур (Б–11).

IV. 1. Кры...талямі называюць такі... ..вёрдыя целы, атамы, і...ны або малекулы якіх выконваюць цеплавы... вага(н, нн)і каля пэўных, упара...каваных у прасторы становішчаў р...ўнавагі ($\Phi-10$). 2. Сувым...рнасць а...легласці памі... малекуламі ва...касці з іх уласнымі памерамі і ма...чымасць малекул адносна свабодна перамя...чацца абумоўліваюць улас(ь)цівасці ва...касц...й ($\Phi-10$). 3. Вывучэнн...м перы...дычных дробаў займаўся знакаміты нямецкі ма...эматык К. Ф. Гаус (1777–1855). Ужо ў дзяцінстве ён дзяліў ад...інку на ўсе запар простыя лікі p з першай тысячы (А–11). 4. Паколькі канц...нтрацыя малекул у паветры (пары) значна мен...шая, чым у ва...касці, то р...ўнадзейная сіл прыц...жэння кожнай малекулы паверхневага слоя да малекул газу мен...шая за р...ўнадзейную сіл яе прыц...жэння да малекул ва...касці ($\Phi-10$). 5. У адрозненн... ад мал...кулярна-кін...тычнай т...орыі ў тэрмад...наміцы не разгл...даюць мікраскапічную будову цел і для іх апісання выкарыстоўваюць не фізічныя характ...рыстыкі малекул (мікрапарам...тры), а парам...тры сістэмы (макрапарам...тры), такія як ціск, аб'ём, т...мпература. ($\Phi-10$). 6. Функцыя нарастае на некаторым праме...ку, калі бол...шаму значэн...ю аргумента з гэтага прамежк... а...павядае большае значэн...е функцыі (А–8). 7. Упара...каваная пара лікаў $(x_0; y_0)$ называецца рашэн...ем ураўнення $ax + by = c$, калі пры па...станоўцы гэтых лікаў ва ўраўненне атрымліваец...а правільная лікавая р...ўнасць (А–8).

V. 1. Вядома, якую прыгажосць надаюць п...йзажу р...ка, ...озера, зарастаючая сажалка, балота ці калюга пасярод дарогі. Вада, адлюстроўваючы шматфарбны прадметны свет, нібы падвойвае яго, узмацняе эмацыянальнае гучанне прыроды. 2. Спакойная вада амаль як люстра адбівае на сваёй паверхн... навакольнае асяро...дзе. 3. Спакойную в...ду графічна паказваюць вертыкальнымі, гарызантальнымі штрыхамі або суцэльным туш...ваным тонам. Пад уздзеяннем ветр... паверхня вады выгінаецца, пакрываецца рабізнаю і хвалямі. 4. Хвалістую паверхню малююць ліні...мі і плямамі, якія перадаюць характэрны... выгібы хваляў з адбіткамі навакольных прадметаў. 5. У ран...шн...м пейзаж... многа светлых халодных і блакітных а...ценняў колеру, у сонечн...м паўдзённ...м – кантрас...ных,

насыч...ных, светлых цёпрых і цёмных халодных, у вячэрн...м – цёмных цёпрых; у начн...м – вельмі цёмных сін...ватых і зел...наватых* (УР).

VI. 1. А...дзелка драўніны – гэта т...хналагічная ап...рацыя, накіраваная на стварэнне на паверхні вырабаў з драўніны д...каратыўна-ахоўных пакрыццяў з а...дзелачных матэр...лаў з дапамогай спецыяльных інструментаў. 2. Шпат...ль – гэта інструмент у выглядзе м...талічнай, плас...масавай або гумовай пласціны, прызначаны для нан...сення шпатлёвак з далейшым іх р...зраўноўваннем пад профіль паверхні вырабу, якая апрацоўваецца. 3. Валік – гэта інструмент, прызначаны для р...ўнамернага нан...сення лакафарбавых мат...рыялаў і стварэння дэкаратыўна-ахоўных пакрыццяў на в...лікіх паверхнях вырабаў. 4. А...дзелачныя мат...рыялы прызначаны для канчатковай апрацоўкі вырабаў з драўніны з мэтай засцярогі іх ад неспрыяльных уздзеянняў знешн...га ас...роддзя і пал...пшэння эстэтычнага выгляд... 5. Грунто...ка – гэта састаў, які наносіцца першым сло...м на паверхню, якая падрыхтоўваецца да афарбоўкі, для стварэння надзейнага ...чаплення лакафарбавага пакрыцця з паверхн...й, якая афарбоўваецца. 6. Эмалі – гэта лакафарбавыя мат...рыялы, якія складаюцца з пл...нкастваральнай лакавай асновы, пігментаў і напаяльнікаў, спецы...льных дадаткаў, растваральнікаў. 7. Празрыстая а...дзелка драўніны ўключае ў с...бе шматраз...вае нан...сенне лак... з праме...кавымі сушкамі і шліфаваннем (ПН–9).

Практыкаванне 41. Спішыце сказы, раскрываючы дужкі і ўстаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары. Растворыце правопіс асабовых канчаткаў дзеясловаў. Параўнайце іх з адпаведнікамі ў рускай мове.

I. 1. Істотнай асаблівасцю маста...кага тэксту (*з’явіцца*) тыя ст...лістычныя фігуры, якія (*дазваляць*) чытачу стаць све...кам унутранай, псіхалагічнай дзейнасці п...рсанажаў. 2. Паказ гэтага працэсу можа (*здзяйсняцца*) праз унутраны маналог пры поўнай а...сутнасці а...тарскага «ўмяшання» ў думкі персанажа. 3. Унутраны маналог у літаратурным творы – прамова героя, звернутая да самога сябе, якая (*служыць*) для найбольш поўнага паказу і раскрыц...я яго ўнутранага свету. 4. Многія апавяданні М. Стральцова напіса...ы ў форме ўнутранага маналога ці самога аўтара, ці герояў, якім ён (*перадаваецца*) свае думкі. Яны блі...кія да лірыкі, таму і (*назвацца*) лірычнымі. 5. У такіх творах сюж...т не ц...ласны, а эпізадычны, сцэны і падзеі («*працаваць*») на раскрыццё перажыван...яў герояў і апавядальніка (БЛ–11).

II. 1. Паколькі краіны Захаду (*адмовіцца*) даваць пазыкі і крэдыты СССР, фінансавыя сродкі для індустры...лізацыі (*прыходзіцца*) шукаць унутры краіны. 2. Стаханаўскі рух хутка (*распаўсюдзіцца*) ва ўсіх галінах прамысловасці, на транспарце і ў сельскай гаспадар... 3. Пры стварэнні калгасаў савецкая ўлада (*праводзіць*) дыфер...нцыраваную палітыку ў адносінах да розных пластоў с...лянства. 4. Гераічна (*змагацца*) з ворагам пагранічнікі, лё...чыкі, пра...стаўнікі ўсіх родаў савецкіх войскаў. 5. Ус...го ў час акупацыі ў Беларусі (*загінуць*) больш за 2,2 міль...ны чалавек, амаль кожны чац...вёрты яе жыхар (*ГБ-10*).

III. 1. Пры апёках кіслотамі пасля абмывання вадой пашкоджанае месца (*апрацоўваць*) слабым (2-працэнтным) раствором харчовай соды, пасля чаго на апечаную паверхню (*накладваць*) вільготную павязку з тым жа раствором. 2. Скура (*з'яўляцца*) бар'ерам, які не (*дапускаць*) або (*абмяжоўваць*) пападанне ў арганізм чужародных рэчываў. 3. Сенсорная сістэма смаку (*ажыццяўляць*) аналіз растваральных хімічных раздражняльнікаў, якія (*дзеінічаць*) на орган смаку (язык). 4. І. П. Паўлаў (*ствараць*) вучэнне пра вышэйшую нервовую дзейнасць, пад якой ён (*разумець*) дзейнасць кары вялікіх паўшар'яў і бліжэйшых да яе падкоркавых цэнтраў, што (*забяспечваць*) найбольш дасканалы прыстасаванне жывёл і чалавека да навакольнага асяроддзя. 5. Непасрэдна перад сном не рэкамендуецца напружаная разумовая праца, рухомыя шумныя гульні і забавы: усё гэта (*узбуджаць*) нервовую сістэму і (*парушаць*) сон (*Б-9*).

IV. 1. Функцыя (*называцца*) манатон...ай на некаторым прамежку, калі на гэтым прамежку яна толькі (*спадаць*) або толькі (*нарастаць*). Функцыя (*называцца*) нарастальнай на некаторым прамежку, калі большаму значэнню аргумента з гэтага прамежку (*адпавядаць*) большае значэнне функцыі. 2. Акружнасць (*называцца*) апісанай вакол трох...угольніка, калі ўсе вяршыні трох...угольніка (*належаць*) гэтай акружнасці. 3. Фігура, атрыманая пры вярчэнні прама...угольніка вакол яго стараны, (*называцца*) цыліндрам. Паверхня цыліндра (*складацца*) з двух кругоў і цыліндрычнай паверхні. 4. Шарам (*называцца*) цела, якое (*складацца*) з усіх пунктаў прасторы, што (*знаходзіцца*) ад фіксаванага пункта на адлегласці, не большай за дадзеную. Гэты фіксаваны пункт (*называцца*) цэнтрам шара, а дадзеная адлегласць – радыусам шара (*РБМД*).

V. 1. Маляванне па ўспрыманні (*характарызавацца*) тым, што аб'ект адлюстравання на працягу ўсёй работы (*знаходзіцца*) перад тым, хто малюе. 2. Каб раскрыць асноўны змест прадмета (або з'явы), трэба знайсці агульныя, тыповыя і індывідуальныя пры...меты і ўласцівасці.

3. Правільнае заточванне і доўгая аправа (*дазваляць*) на розных этапах работы трымаць аловак то трыма пальцамі, то ўсёй кісцю рукі, каб выкарыстаць усе закладзен...ыя ў ім выяўленчыя магчымасці. 4. Закончыўшы работу, пэндзаль неабходна старанна вымыць, валасы аджаць і прыгладзіць пальцамі, каб прыдаць ім за...остраную канічную форму. 5. Палітра – гэта пласцінка, дошчачка, на якой мастак (*правяраць*) колер узятай фарбы, (*змешваць*) фарбы для атрымання патрэбнага адцення, каб затым перанесці іх на малюнак. 6. Пейзаж-карціна, прызначан...ая для ўпрыгожвання будынка, звычайна (*выконвацца*) так, каб дапоўніць архітэктур, зрабіць яе больш выразнай* (*УР*).

VI. 1. (Не)празрыстую а...дзелку драўніны (*пачынаць*) з афарбоўвання. 2. А...дзелка (*засцерагаць*) металічны... вырабы ад карозіі – ра...бурэння чорных і кал...ровых м...талаў пад уздзеяннем навакольнага ас...роддзя (...ржа і акісленні ў вільготным паветраным або водным ас...роддзі). 3. ...пачатку з драўніны (*вырабляць*) балванку. Для яе абкле...вання лепш за ўсё выкарыстоўваць газетную паперу, якую варта не рэзаць, а разрываць на палоскі або кавалкі. 4. У якасці сувязнага рэчыва (*ужываць*) прыродны д...кстрынавы клей (на аснове крухмал...), які добра (*растварацца*) ў вадзе і (*змочваць*) паперу. 5. На самаходных мад...лях суднаў і караблёў (*устаанаўліваць*) рухавікі розных тыпаў: эл...ктрарухавікі, рухавікі ўнутранага згара(н,нн)я (РУЗ), гум...выя рухавікі (*ПН-9*).

Практыкаванне 42. Раствлумачце сэнс прыказак і прымавак. Вызначце асобу і лік дзеясловаў.

1. Не той сябра, хто медам губы мажа, а той, хто праўду ў вочы кажа. 2. Хто доўга спіць, той хлеб толькі сніць. 3. Той не памыляецца, хто ад працы ўхіляецца. 4. Ранняя птушка зерне клые, а позняя вочкі трэ. 5. Дыму без агню не бывае. 6. Хто не ідзе, той не спатыкаецца. 7. Калі ўлез у дугу, не кажы: не магу. 8. Праца і корміць, і поіць, і вучыць. 9. Хто рана ўстае, таму Бог дае.

Практыкаванне 43. Прачытайце выказванні знакамітых людзей пра шчасце.

Шчасце – гэта найвышэйшая мэта ўсіх імкненняў чалавека; шчасце – ва ўнутранай задаволенасці ад свайго працы, учынкаў і побыту; асабістае шчасце – у шчасці грамадскім: дбаць пра грамадскае дабро – значыць, памнажаць і дабро ўласнае.

Паводле Я. Чачота

Шчасце – гэта быць з прыродай, бачыць яе, гаварыць з ёю.

Паводле Л. М. Талстова

Напішыце сачыненне-разважанне «*Мне здаецца, што шчасце...*». Падкрэсліце дзеясловы, растлумачце правапіс асабовых канчаткаў.

Практыкаванне 44. Спішыце сказы, утвараючы дзеепрыметнікі ад дзеясловаў у дужках. Выдзеліце коскамі, дзе трэба, дзеепрыметныя словазлучэнні.

I. 1. З ранняга маленства на ўсё жыццё запомніліся першыя крокі па вільготнай баразне і жніўная песня, бясконца і журботная, як (*нацягнуць*) струна небасхілу, што трымціць адвечным болям або бліскае зарніцамі ліпеньскіх навальніц (*С. Грахоўскі*). 2. Над вялізным абшарам жыта, што нагадвала мора (*заліць*) ранішнім сонцам уставаў лёгкі туман (*У. Хадкевіч*). 3. Поле было бяскрайняе і бязлюднае: збажыну калгаснікі зжалі, а цяпер толькі ў дальнім кутку невялікая група жанчын дацярэблівала лён ды дзе-нідзе стаялі, як цёмна-жоўтыя купіны, бабкі не (*засціртаваць*) ячменю (*У. Хадкевіч*). 4. Цёмна-залацістыя валасы (*прыўзняць*) над прыгожым ілбом і (*пакрыць*) белай хусткай (*завязаць*) на патыліцу надавалі твару нешта высакароднае (*П. Пестрак*).

II. 1. На (*вызваліць*) ад германскіх захопнікаў тэрыторыях падпольныя абкамы і райкамы партыі аднаўлялі савецкую ўладу. 2. Самадзейныя беларускія тэатральныя суполкі з-за перашкод мясцовай адміністрацыі прыпынялі сваю д...ейнасць. Закрываліся нешматлікія клубы, біблі...тэкі, хаты-чытальні (*стварыць*) ў папярэднія гады беларускай грама...касцю. 3. На (*акупіраваць*) тэрыторыі Беларусі змагаліся звыш 70 тыс. па...польшчыкаў. 4. У Беларусі канца XIX – пачатку XX стст. нацыянал-дэмакратызм уяўляў сабой ід...логію і практыку беларускіх нацыянальных дзеячаў (*накіраваць*) на стварэнне сув...рэннай беларускай нацыянальнай дзяржавы на буржуазнай аснове, усебаковае развіццё беларускай культуры і мовы, завяршэнне працэ...фарміравання беларускай нацыі, павышэнне нацыянальнай самасвядомасці беларускага народ... (*ГБ–10*).

III. 1. Вугляводы – асноўная крыніца энергіі для жыццядзейнасці клеткі. З вугляводаў найбольшае значэнне мае глюкоза, якая добра раствараецца ў вадзе і лёгка акісляецца, (*вызваліць*) значную колькасць энергіі. 2. Перадача ўзбуджэння ад адной нервовай клеткі да другой ажыццяўляецца з дапамогай хімічных пасрэдкаў – медыятараў. У выніку праходжання нервовага імпульсу па аксоне з яго канца выдзяляецца медыятар, які выкідаецца ў сінаптычную шчыліну. Тут медыятар уступае

ва ўзаемадзеянне з чулівымі да яго бялкамі-рэцэптарамі (*размясціць*) на паверхні мембраны суседняй клеткі у выніку чаго яна альбо ўзбуджаецца, альбо зніжае сваю актыўнасць – тармозіцца. 3. Структурнай асновай рэфлексу з’яўляецца (*утварыць*) нейронамі рэфлекторная дуга, або шлях, па якім праходзяць нервовыя імпульсы ад рэцэптара да рабочага органа. 4. Вялікія паўшар’і з’яўляюцца вышэйшым аддзелам цэнтральнай нервовай сістэмы. Яны прадстаўлены парнымі ўтварэннямі (*аб’яднаць*) мазолістым целам, якое ўяўляе сабой цяж нервовых валокнаў. 5. Адростак нейрона, які (*накрыць*) абалонкамі і праводзіць нервовы імпульс, называецца нервовым валакном. Пучкі нервовых валокнаў (*забяспечыць*) крывяноснымі сасудамі і (*накрыць*) агульнай злучальнатканкавай абалонкай утвараюць нерв (Б-9).

IV. 1. Цэнтральным вуглом у акружнасці называецца плоскі вугал з вяршыняй у цэнтры. Частка акружнасці (*размясціць*) унутры плоскага вугла, называецца дугой акружнасці, якая адпавядае гэтаму цэнтральнаму вуглу. 2. Вугал, вяршыня якога ляжыць на акружнасці, а стораны перасякаюць гэту акружнасць, называецца (*унісаць*) у акружнасць. 3. Суму і рознасць сіносаў, косіносаў або тангенсаў можна запісаць у выглядзе здабытку трыганаметрычных функцый. Формулы, на якіх (*заснаваць*) такое пераўтварэнне, могуць быць (*атрымаць*) з формул складання. 4. Фігура (*атрымаць*) пры вярчэнні прамавугольнага трохвугольніка вакол яго катэта, называецца конусам (РБМД).

V. 1. Дэкаратыўныя элементы для арнаменту часцей за ўсё знаходзяць у прыродзе ў выглядзе лісця, кветак, пладоў, жывёл, а таксама сярод прадметаў і форм (*стварыць*) рукамі чалавека, яго творчым уяўленнем, фантазіяй. 2. Фрэскавы жывапіс аздабляе інтэр’еры ў выглядзе манументальна-дэкаратыўных кампазіцый (*нанесці*) па сырой тынкоўцы вадзянымі фарбамі. 3. Шматвугольныя формы (*абмежаваць*) многімі старанамі і вяршынямі. Іх пабудова вядзецца звычайна метадам вектараў. 4. Прыкладам глянцавай фактуры могуць быць (*лакіраваць*) паверхня дрэва і скуры, (*глазураваць*) фарфор. 5. Лёгкім успрымаецца прадмет невялікага памеру з моцна зрэзанымі контурамі і светла (*афарбаваць*) паверхнямі; цяжкім здаецца прадмет вялікага памеру са (*спрасціць*) контурамі і цёмна (*афарбаваць*) паверхнямі * (УР).

VI. 1. Шчуп – гэта кантрольна-вымяральны інструмент (*прызначыць*) для вымярэння вельмі малых адлегласцей кантактным спосабам. 2. Аб’ястлушчванне – гэта тэхналагічная аперацыя (*накіраваць*) на выдаленне з паверхні металу тлушчавых плям і забруджванняў з дапамогай тампона (*прамачыць*) спецыяльнымі сродкамі для аб’ястлушчвання. 3. Добра (*высушыць*) паверхню з лакафарбавым пакрыццём апрацоўваюць палітурамі

з дапамогай тампонаў. 4. Пуансон – гэта рухомая рабочая частка штампа, якая непасрэдна цісне на загатоўку (*размясіць*) на матрыцы. 5. На шліфавальнай шкурцы разцамі з’яўляюцца (*прыклеіць*) абразіўныя зярняты, якія пры руху знімаюць з паверхні драўніны дробныя няроўнасці і робяць яе гладкай (*ПН–9*).

Практыкаванне 45. Запішыце сказы па-беларуску. Пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікам, размешчаным у канцы выдання. Раскажыце пра асаблівасці перакладу дзеепрыметных словазлучэнняў.

I. 1. Самым важным видом искусства в Античности считался театр. Актёры носили маски. Это было связано с тем, что зрители, сидевшие в дальних рядах, не могли различать мимику актёра. 2. Авторитет знания был настолько велик, что в Александрии в III веке до нашей эры возникло подобие академии наук, получившее название Мусейон. 3. В Мусейоне зародилась филологическая наука, занимавшаяся в то время анализом текстов, отбором тех из них, которые считались достоверными, «каноническими». 4. Стопа – несколько слогов, объединённых одним ударением; единица ритмической организации стиха. 5. Лирический герой – вымышленное лицо, наделённое определёнными чертами, которые повторяются в цикле (сборнике) стихотворений, и даже биографией (*ПЛ–8*).

II. 1. Осуществленная за счет внутренних ресурсов, индустриализация позволила СССР выйти на один уровень с развитыми странами мира и выстоять в самой кровопролитной войне против фашистской Германии и ее союзников. 2. После заключения Компьенского перемирия началась подготовка к мирной конференции, проходившая в острой борьбе в лагере победителей. 3. Победа советских войск в Московской битве, продолжавшейся до 20 апреля 1942 г., означала первое крупное поражение немецкофашистских войск во Второй мировой войне. 4. Решающим событием Второй мировой войны стала Сталинградская битва. Она началась 17 июля 1942 г. прорывом немецкофашистскими войсками линии фронта, проходившей по реке Дон. 5. Главным источником победы народов, подвергшихся агрессии, был патриотизм людей, их готовность жертвовать многим для защиты и освобождения своей Родины (*ВИ–10*).

III. 1. Для работающих мышц характерен интенсивный обмен веществ, сопровождающийся сложными химическими превращениями с выделением и затратой большого количества энергии. 2. Мышцы никогда, даже в покое, не бывают полностью расслаблены, они находятся в состоянии некоторого напряжения – тонуса. Сокращение скелетной мышцы происходит в ответ на раздражение, передающееся из нервной

системы по двигательному нервному волокну, т. е. носит рефлекторный характер. 3. Систематические занятия физической культурой и спортом укрепляют здоровье человека, обеспечивают устойчивость к воздействию различных факторов окружающей среды, способствуют росту его выносливости за счет активизации нервных центров, регулирующих работу мышц. 4. Организм человека поддерживается в вертикальном положении мышцами-разгибателями (мышцы спины), которые противостоят мышцам-сгибателям и силе тяжести, действующей вместе с ними. 5. Автоматия сердца – периодическое возникновение импульсов в самой сердечной мышце, вызывающее ее ритмическое сокращение. 6. Сортом, породой, штаммом называют популяцию организмов, искусственно созданную человеком и характеризующуюся определенными наследственными особенностями (БдП).

IV. 1. Высотой конуса называется перпендикуляр, опущенный из его вершины на плоскость основания (ШМС). 2. Дробные выражения – выражения, составленные из чисел и переменных с помощью действий сложения, вычитания, умножения и деления (ШМС). 3. Высота треугольника, опущенная из данной вершины, – перпендикуляр, проведенный из этой вершины к прямой, содержащей противоположную сторону треугольника (ШМС). 4. Противоположные числа – два числа, отличающиеся друг от друга только знаком (ШМС). 5. В выражении, не содержащем скобки, сначала выполняют возведение в степень, затем умножение и деление и далее – сложение и вычитание (ШМС). 6. Две окружности, имеющие общую точку, касаются в этой точке, если они имеют в ней общую касательную (ШМС). 7. Опыты, проводимые с двумя источниками света и с одним источником больших размеров, показали, что размеры тени, а также наличие тени и полутени полностью подтверждают гипотезу о прямолинейном распространении света (Физ–7). 8. Что значит измерить физическую величину? Измерить физическую величину – значит сравнить ее с однородной величиной, принятой за единицу (Физ–7).

V. 1. Освоение техники рисунка развивает движения руки и глазомер, воспитывает привычку планомерно вести намеченную работу, привычку к самоконтролю. 2. В процессе обучения рисованию применяют газетную, обойную, рисовальную, чертежную бумагу, стараясь умело использовать свойства каждой. 3. Лессировка – это прием живописной техники, позволяющий получить нужные цвета и оттенки наложением одного прозрачного красочного слоя на другой. 4. Правильно изобразить цвет, как он есть и как нам кажется, можно, если передавать не чисто локальный цвет, а измененный под воздействием света и цветной среды, то есть как обусловленный цвет. 5. Натюрморт для обучающихся

рисованию – очень удобная во всех отношениях натура: она неподвижна, на длительное время сохраняет свой внешний облик, натюрмортным предметам можно придать любое положение и получить интересное сочетание форм, движений, фактур, величин и окрасок. 6. Живопись, как и графика, пользуется светлыми и темными линиями, мазками и пятнами, но в отличие от нее эти линии, мазки и пятна цветные (*УР*).

VI. 1. Режущим инструментом является шлифовальная шкурка, прикрепленная к движущейся ленте 2. При художественном точении наружных поверхностей заготовок из древесины получают точеные изделия, состоящие из геометрических тел вращения: цилиндра, конуса, шара, эллипсоида, гиперболоида. 3. Отделка древесины – это технологическая операция, направленная на создание на поверхности изделий из древесины декоративно-защитных покрытий из отделочных материалов с помощью специальных инструментов. 4. Хорошими испытаниями самоходных моделей судов и кораблей являются соревнования, которые проводятся на акваториях – специально оборудованных местах с небольшой глубиной воды, защищенных от ветра и не имеющих течения. 5. Остойчивость – это способность судомодели возвращаться в первоначальное положение равновесия после прекращения действия сил, вызвавших ее наклонение. 6. Техника – это совокупность машин, механизмов, орудий труда и различных технических устройств, сделанных человеком для потребностей производства и общества (*ТО–9*).

Сінтаксічная інтэрферэнцыя

Практыкаванне 46. Прачытайце тэкст. Выпішыце дзеяслоўныя словазлучэнні. Вызначце від сінтаксічнай сувязі паміж кампанентамі.

ЖЫВОЕ СЭРЦА ПЕСНЯРА

Непадалёку ад цэнтральнай магістралі Мінска, на тэрыторыі Акадэміі навук, у ціхай засені соснаў і ялін прытуліўся двухпавярховы домік – Літаратурны музей Якуба Коласа. Праходзячы з аднаго пакоя ў другі, наведвальнікі ўважліва аглядаюць матэрыялы, якія расказваюць аб слаўным шляху вялікага сына зямлі беларускай.

З заміраннем сэрца ўваходзяць людзі ў рабочы кабінет, дзе ўсё захавана ў такім выглядзе, як і пры жыцці гаспадара. Тут ён няўтомна працаваў над сваімі апошнімі творамі. Адзін з іх, паэма «На шляхах волі», застаўся незакончаным...

На рабочым стале пісьменніка – недапісаны ліст літаратару Яўгену Мазалькову, датаваны 13 жніўня 1956 года – днём смерці песняра. «Вы павінны расцэньваць мяне не як паэта, пісьменніка, а як работніка канцэлярыі ў яе розных галінах. Гэта мяне ўзносіць і зніжае. Я ж паэт

на 50 %. А дзе астатнія 50 працэнтаў, вы, думаю, ведаеце...». І нам вядома, якім клопатам аддаваў палавіну свае душы Якуб Колас. Народны пясняр быў нястомным грамадскім дзеячам. Да Коласа ішлі, Коласу пісалі. Прасілі дапамогі ці проста гутарылі як з мудрым, сардэчным чалавекам. Дом пясняра і цяпер, набыўшы годнасць музея, гасцінна сустракае людзей. Каб сэрцам адчуць вялікую чалавечую прастату, жыццёвую мудрасць, ідуць сюды людзі.

Ляжыць шырокая дарога,
Вакол прастор, і я іду,
Іду, нясу пачуццяў многа
І ясных думак чараду.

Нёс пясняр багацце думак і пачуццяў пры жыцці, нясе і сёння.

Паводле І. Курбекі

Практыкаванне 47. Запішыце словазлучэнні, паставіўшы словы, што ў дужках, у патрэбным склоне з прыназоўнікамі або без прыназоўнікаў. Вусна параўнайце з адпаведнымі словазлучэннямі ў рускай мове.

Дзякаваць (*выкладчык*), ісці (*журавіны*), гаварыць (*скайп*), хварэць (*ангіна*), жартаваць (*сусед*), чытаць (*сабе*), думаць (*справа*), бялейшы (*снег*), жыць (*бацькі*), ажаніцца (*Насця*), пісаць (*адрас*), не выканаць (*лянота*), загадчык (*аддзел*), быць (*кіламетр ад пляцоўкі*), смяяцца (*чалавек*), сумаваць (*сябры*), дараваць (*сяброўка*), клапаціцца (*бабулі*), кватэра (*тры пакоі*), не пазней (*субота*).

Практыкаванне 48. Зрабіце пераклад словазлучэнняў на беларускую мову. Параўнайце ўжыванне прыназоўнікаў у беларускай і рускай мовах. З шасцю словазлучэннямі, на выбар, складзіце і запішыце сказы.

Ездить по районам, ходит по лугам, не спать по ночам, послать за отцом, согласно закону, рассказать о семье, метрах в пяти, идти за елкой, видеть своими глазами, думать о встрече, читать по ночам, слышать своими ушами, управляющий делами, отсутствовать по семейным обстоятельствам, массой более 15 тонн.

Практыкаванне 49. Запішыце колькасна-іменныя спалучэнні па-беларуску. Складзіце з некаторымі з іх шэсць сказаў, звязаных паміж сабой сэнсам.

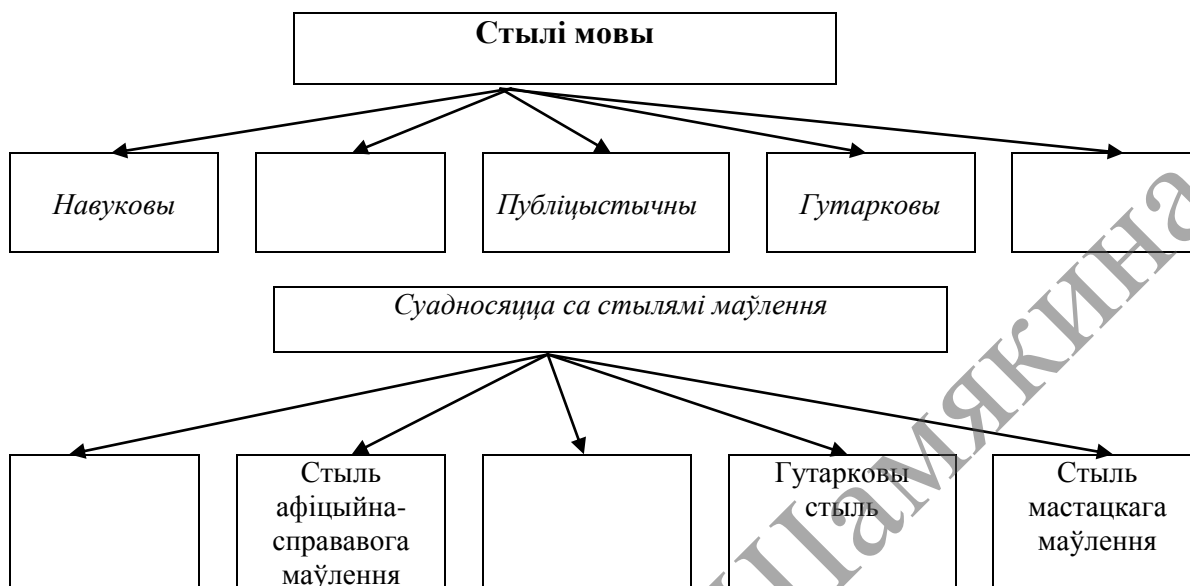
Четыре корпуса, восемь факультетов, двадцать пять студентов, три общежития, четыре друга, пять лет, две специальности, три учебника, шесть семестров, четыре кабинета, три экзамена.

Пытанні для самакантролю:

1. Што называецца білінгвізмам?
2. У чым адрозненне білінгвізму ад інтэрферэнцыі?
3. Якія вы ведаеце віды інтэрферэнцыі?
4. Што такое моўная норма?
5. Якія прычыны парушэння арфаэпічных норм вам вядомы?
6. У чым асаблівасці беларускага літаратурнага вымаўлення ў параўнанні з рускім?
7. У чым спецыфіка катэгорый роду і ліку назоўнікаў?
8. Назавіце асаблівасці скланення прозвішчаў, імёнаў і геаграфічных назваў.
9. Як утвараюцца формы ступеняў параўнання якасных прыметнікаў? Прывядзіце прыклады.
10. Як утвараюцца прыналежны прыметнікі? Прывядзіце прыклады.
11. Якія асаблівасці ўжывання асабовых, азначальных, адмоўных і няпэўных займеннікаў назіраюцца ў беларускай мове?
12. Назавіце асаблівасці скланення лічэбнікаў.
13. Назавіце асаблівасці ўжывання лічэбнікаў з назоўнікамі?
14. У чым праяўляецца спецыфіка спражэння дзеясловаў?
15. У чым складанасць ужывання суфіксаў дзеясловаў?
16. Як утвараюцца дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі?
17. Што абазначаюць і як утвараюцца прыслоўі?
18. У чым адрозненне ў будове некаторых словазлучэнняў у беларускай і рускай мовах?

ТЭМА 4. ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫЯ СТЫЛІ МАЎЛЕННЯ

Практыкаванне 1. Дапоўніце схему «Суадносіны стыляў мовы і маўлення».

Практыкаванне 2. Прачытайце тэксты, вызначце, да якога стылю яны належаць. Параўнайце лексічны склад тэкстаў, сінтаксічныя сродкі.

Вясна выдалася дружнай і цёплай. І хоць снег трымаўся яшчэ на палях, хоць па начах можна было лёгка ісці па хрупасткому падморожанаму насту, сонца прыгравала з кожным днём усё мацней і мацней, адмакрэлі і пацямнелі лагчыны, першыя праталіны зачарнеліся на палях, прыбярэжныя лазнякі страцілі сваю зімовую празрыстасць і, здаецца, адразу пагусцелі, набраклі пяшчотнымі пералівамі фарбаў: шызых, ліловых.

Надзвычайна ўрачыстымі здаваліся дрэвы ў густым бары, паскідаўшыя снежавыя шапкі і зімовую панурасць. Кожнае дрэва стаяла ў круглай лунцы-праталіне, нібы дыхала дрэва і подыхам сваім прадыхала снег аж да самай зямлі, да леташняй пабурэлай травы і ігліцы. Сям-там па нізкіх мясцінах чуліся днём ледзь улоўныя пералівы нябачных яшчэ ручаінак. Днём разлівалася вада па балоце, за ноч падмярзала, і ранішняе сонца з такой страсцю ўглядалася ў гэтыя лядовыя люстры, што яны пачыналі падтайваць, дыміцца лёгкай празрыстай парай, якая паступова пераходзіла ў цёплы, густы туман. Востра пахла тады гаркавай лазой і талым снегам.

Паводле М. Лынькова

Буферная зона, прыродная тэрыторыя, прылеглая да асабліва ахоўнай (запаведнік, нацыянальны парк і інш.) тэрыторыі, на якой часткова

абмяжоўваецца гаспадарчая дзейнасць. Ствараецца з мэтай лепшай аховы ці падтрымання больш устойлівай экалагічнай раўнавагі на асноўнай ахоўнай тэрыторыі, для змяншэння ўздзеяння на запаведны рэжым антрапагенных фактараў (эксплуатацыя прыродных рэсурсаў, прамысловага і жыллёвага будаўніцтва, строга рэгламентуюцца паляванне і рыбная лоўля). Асаблівае значэнне мае прадухіленне ўздзеяння на асноўныя ахоўныя тэрыторыі гідрамелярацыйных і гідратэхнічных работ, што вядуцца ў верхніх частках басейнаў рэк, якія цякуць праз запаведнікі ці закранаюць рэжым падземных вод на іх тэрыторыі.

Паводле Беларускай энцыклапедыі

Гісторыя ў пэўным сэнсе ёсць свяшчэнная кніга народаў: галоўная, неабходная; люстэрка іх быцця і дзейнасці; скрыжаль адкрыццяў і правілаў; завет продкаў да нашчадкаў; дапаўненне, глумачэнне сучаснасці і прыклад будучыні.

Правіцелі, Заканадаўцы дзейнічаюць паводле ўказанняў Гісторыі і глядзяць на яе лісты, як мараплаўцы на чарцяжы мораў. Мудрасць чалавечая мае патрэбу ў доследах, а жыццё скарацечнае. Трэба ведаць, як спрадвеку мяцежныя страсці хвалявалі грамадзянскае грамадства і якімі спосабамі жыватворная ўлада розуму ўтаймоўвала іх бурнае імкненне, каб усталяваць парадак, пагадзіць выгады людзей і падараваць ім магчымае на Зямлі шчасце.

Але і прасты грамадзянін павінен чытаць Гісторыю. Яна мірыць яго з недасканаласцю бачнага парадку рэчаў, як са звычайнай з'явай ва ўсе вякі; суцяшае ў дзяржаўных бедствах і сведчыць, што і раней бывалі падобныя, бывалі яшчэ больш жахлівыя, і Дзяржава не разбуралася; яна жывіць маральнае пачуццё і праведным судом сваім схіляе душу да справядлівасці, якая ўмацоўвае наша шчасце і згоду грамадства.

Паводле М. М. Карамзіна

Практыкаванне 3. Параўнайце лексічны склад навуковых тэкстаў. Вызначце агульнанавуковую лексіку і спецыяльныя тэрміны.

Своеасаблівыя сацыяльна-класавая структура і нацыянальны склад беларускага грамадства абумовілі стварэнне партый і арганізацый рознай палітычнай арыентацыі. З сакавіка па лістапад 1917 г. у Беларусі і сярод бежанцаў-беларусаў дзейнічала каля 26 палітычных партый і арганізацый, у іх ліку 14 беларускіх нацыянальных партый. Сярод іх памешчыцка-клерыкальныя (клерыкалізм – палітычны кірунак, які дамагаецца галоўнай ролі царквы і духавенства ў палітычным і культурным жыцці) партыі і арганізацыі – Беларускі саюз зямельных уласнікаў, Саюз беларускага праваслаўнага духавенства, Заходне-Рускае таварыства ў Петраградзе. Прадстаўнікі гэтых палітычных партый лічылі, што беларусы

не з'яўляюцца самастойным этнасам, што яны ўяўляюць сабой адно з адгалінаванняў адзінага рускага народа.

Дзейнічалі таксама партыі ліберальна-буржуазнай палітычнай арыентацыі – Беларуская партыя народных сацыялістаў, Беларуская хрысціянская дэмакратыя, Беларускі народны саюз, Беларуская партыя аўтанамістаў і інш. Хоць у назвах гэтых партый былі словы «народныя сацыялісты», «народны саюз», «дэмакратыя», але нічога народнага, сацыялістычнага ў іх праграмах не было. Ліберальна-буржуазныя партыі адлюстроўвалі інтарэсы сярэдняй і дробнай буржуазіі, духавенства, чыноўніцтва, інтэлігенцыі, падтрымлівалі Часовы ўрад. Галоўнымі іх патрабаваннямі былі аўтаномія Беларусі ў межах Расійскай дэмакратычнай рэспублікі, навучанне ў школах на беларускай мове, перавод набажэнства на беларускую мову (ГБ–10).

Прымяненне кіслароду заснавана на яго акісляльных уласцівасцях і ўласцівасці падтрымліваць дыханне. Як акісляльнік ён шырока выкарыстоўваецца ў металургіі, хімічнай прамысловасці, іншых тэхналагічных працэсах. Кісларод прымяняюць у якасці акісляльніку паліва ў ракетных рухавіках. З удзелам кіслароду выконваецца адзін з найважнейшых працэсаў жыццядзейнасці – дыханне. У медыцыне пры лёгачных і сардэчных захворваннях, калі замаруднена дыханне, хворым даюць кісларод з кіслародных падушак або змяшчаюць іх у спецыяльныя палаты, у якіх падтрымліваецца неабходная канцэнтрацыя кіслароду. Акісленне кіслародам тлушчаў, бялкоў і вугляводаў служыць крыніцай энергіі для жывых арганізмаў. Азон выкарыстоўваецца для аэравання паветра і пітной вады, абясшкоджвання прамысловых сцёкавых вод, як сродак для дэзінфіцыравання ў медыцыне, як акісляльнік ракетнага паліва, у якасці сродку для адбелвання (X–9).

Інфрагук (ад. лац. *infra* – ніжэй, пад) – параўнальна павольныя змяненні ціску ў паветры, якія не ўспрымаюцца на слых. Ад звычайных гукаў ультрагук адрозніваецца малой частатой (меншай за 20 Гц) і вялікай даўжынёй хвалі. Ніжняя мяжа інфрагукавага дыяпазону невыразная. Практычны інтарэс могуць мець ваганні дзесятых і нават сотых долей герца, г. зн. з перыядам у дзесятак секунд. Прыродныя крыніцы інфрагуку – гэта метэаралагічныя, сейсмічныя і вулканічныя з'явы. Інфрагукі ўзнікаюць у выніку флуктуацый ціску ў атмасферы і водным асяроддзі; крыніцамі іх з'яўляюцца вецер, марскія хвалі (у тым ліку прыліўныя), вадаспад, землятруссы, абвалы, вывяржэнні вулканаў, газавыя разрады, тэмпературнае расколванне лядовага покрыва і г. д. Інфрагукі выдаюць многія рыбы і іншыя жывёлы сусветнага акіяна. Крыніцамі інфрагуку, звязанымі з дзейнасцю чалавека, з'яўляюцца

выбухі, ударныя хвалі ад звышгукавых самалётаў, удары капроў, выстралы гармат і інш. (КАФ).

Практыкаванне 4. Прачытайце навуковыя тэксты. Назавіце сродкі лагічнай сувязі, паказчыкі ступені аб'ектыўнасці навуковай інфармацыі.

I. Своеасаблівай разнавіднасцю рамана з'яўляецца раман у вершах. Гэтае жанравае ўтварэнне звязана з вытокамі еўрапейскага рамана. Творы сярэдневякоўя, якія называліся раманамі, уяўлялі сабой вершаваныя пабудовы змешанага тыпу. Пасля еўрапейскі раман стаў традыцыйна праязным, а адхіленне ад традыцыі стала ўспрымацца як наватарства.

Раман у вершах Н. Гілевіча «Родныя дзеці» наватарскі ў беларускай літаратуры. Стройнасць канцэпцыі свету і чалавека ў рамане нібы спрачаецца з разнароднасцю выкарыстанага матэрыялу, стракатасцю стылістыкі, адкрытым выяўленнем аўтарскага «я» ў творы. Аднак патрэбна ўлічваць, што Н. Гілевіч прапанаваў чытачу не проста раман, а раман у вершах, а паміж імі, па словах А. С. Пушкіна, «д'ябальская розніца». На думку тэарэтыкаў літаратуры, вершы не толькі ўмоўныя, але і дапускаюць умоўнасць. Яны ў большай ступені, чым проза, дазваляюць ухіляцца ад усяго звыклага і агульнапрынятага... У свеце вершаў паэт адчувае сябе вальней, чым у прозе: у сваім апаведзе ён можа апусцаць некаторыя абавязковыя для праязнага твора сувязі і матывіроўкі, змешваць часавую і апавядальную прасторы, адыходзіць ад сюжэта і зноў вяртацца да яго (БЛ-11).

II. 1921–1924 гг. Беларуская ССР складалася з шасці павеатаў былой Мінскай губерні, якія ў сваю чаргу падзяляліся на воласці. На беларускіх землях, якія знаходзіліся ў складзе РСФСР, захаваўся дарэвалюцыйны адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел на губерні (Віцебская, Смаленская, Гомельская, у якую ў 1919 г. была перайменавана Магілёўская губерня), павеаты і воласці.

У 1924 г. быў уведзены новы адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел рэспублікі. Губерні, павеаты, воласці ліквідаваліся, а замест іх ствараліся *акругі, раёны, сельсаветы*. У пачатку 1925 г. Беларуская ССР была падзелена на 10 акруг, 100 раёнаў і 1202 сельскія саветы.

У месцах кампактнага пражывання нацыянальных меншасцей ствараліся нацыянальныя сельскія Саветы. У 1928 г. налічвалася 23 яўрэйскія, 19 польскія, 16 рускія, 5 латышскія, 2 украінскія і 2 нямецкія сельскія Саветы.

Адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзелам вызначалася структура органаў дзяржаўнай улады і кіравання, а таксама партыйных і грамадскіх арганізацый (рэспубліканскіх, акруговых, гарадскіх і раённых).

11 ліпеня 1923 г. у сувязі з трэцяй гадавінай вызвалення Мінска ад польскіх інтэрвентаў была абвешчана амністыя членам нацыянальных арганізацый, палітычным і культурным дзеячам, усім тым, хто ў свой час далучыўся да контррэвалюцыйных арганізацый, а потым абвясціў аб лаяльных адносінах да савецкай улады (ГБ–10).

III. Тэрмін «экасістэма» ўпершыню быў прапанаваны англійскім экалагам А. Тэнслі ў 1935 г. Ён разглядаў экасістэмы як асноўныя структурныя адзінкі прыроды на планеце Зямля.

Экасістэма – комплекс са згуртавання жывых арганізмаў і асяроддзя іх пражывання, у якім адбываецца абмен рэчывам і энергіяй.

Экасістэмы не маюць пэўнай размернасці. Гніючы пень з беспазваночнымі жывёламі, якія яго насяляюць, грыбамі і бактэрыямі ўяўляе сабой экасістэму невялікага маштабу (мікраэкасістэма). Возера з воднымі і каляводнымі арганізмамі з’яўляецца экасістэмай сярэдняга маштабу (мезаэкасістэма). А мора з яго разнастайнасцю водарасцей, рыб, малюскаў, ракападобных – экасістэма буйнога маштабу (макраэкасістэма) (Б–11).

IV. Аб матэматычных ведах старажытных вавіланян можна меркаваць па зместу дайшоўшых да нас клінапісных тэкстаў. Асаблівасцю клінапіснага пісьма з’яўляецца тое, што пры ім літары выціскаліся ў выглядзе некалькіх клінаў драўлянай палачкай на сухой гліне, якую затым абпальвалі. У шматлікіх музеях свету захоўваецца каля 500000 гліняных таблічак самых розных эпох, ад пачатку III тысячагоддзя да I ст. н. э.; ёсць прыкладна 150 з тэкстамі матэматычных задач і каля 200 з лікавымі табліцамі. Як сведчаць гэтыя тэксты, аб’ём матэматычных ведаў у Старажытным Вавілоне быў значна большым, чым у Старажытным Егіпце. Тут упершыню ўзнікла сістэма злічэння, заснаваная на пазіцыйным прынцыпе, распрацаваны спосабы развязання квадратовых раўнанняў, развязаны некаторыя раўнанні больш высокіх ступеняў. Вавіланяне ведалі «тэарэму Піфагора», яны заклалі асновы вучэння аб правільных многавугольніках, у сувязі з задачамі геаметрыі паставілі і развязалі першыя задачы тэорыі лікаў, якія цяпер маюць стаўленне да дыяфантавага аналізу. Матэматычныя веда вавіланян мелі істотны ўплыў на далейшае развіццё матэматыкі. Старажытныя грэкі пачыналі свае даследаванні з тых праблем, якімі займаліся вавіланяне, – з уласцівасцей прамавугольных трохвугольнікаў і правільных многавугольнікаў, «тэарэмы Піфагора» і «піфагоравых лікаў», задач на квадратовыя раўнанні і г. д. Пазней, ужо ў эпоху элінізму, сувязі грэчаскай і вавілонскай навукі прынеслі каштоўныя плады, як у астраноміі, так і ў матэматыцы. Уплыў вавілонскай шасцідзсятковай нумарацыі выявіўся тут на арыфметыцы дробаў і дзялення круга, якім карыстаюцца і зараз. Як шасцідзсятковая сістэма, так і яе пазіцыйны прынцып аказаліся трывалым набыткам чалавецтва.

Наша сучаснае дзяленне гадзіны на 60 хвілін, хвіліны на 60 секунд бярэ пачатак у Вавілоне, як дзяленне акружнасці на 360 градусаў, кожнага градуса на 60 хвілін, кожнай хвіліны на 60 секунд (ГМ).

V. У Японіі існуюць шматлікія школы – накірункі ікебаны. Нягледзячы на розніцу ў канонах розных школ ікебаны, іх аб’ядноўваюць агульныя эстэтычныя ўяўленні і імкненне да дасягнення адзінства трох пачаткаў – трох асноўных элементаў у кампазіцыі ікебаны: «нябёсы», «чалавек», «зямля». Задача ікебаны – стварыць уласны мікрасвет, падкрэсліць прыгажосць і дасканаласць прыроды, прынесці гармонію ў памяшканне, дзе размешчана кампазіцыя, паўплываць на настрой людзей. Састаўленне кампазіцый прадугледжвае наяўнасць вытанчанага густу, арыгінальнасці, умення правільна спалучаць від, фактуру, даўжыню кветак, не парушаючы прапорцыі і прыгажосці раслін. Вазы ці падстаўкі павінны ідэальна дапаўняць кампазіцыі з кветак. Для кампазіцыі ікебаны характэрна сезоннасць, што падкрэслівае прыгажосць прыроды, якая ўвесь час мяняецца. Напрыклад, увесну – гэта галінкі сакуры, персіка, гліцыніі, якія цвітуць, а ўвосень у кампазіцыях дамінуе пунсовае лісце клёна і хрызантэмы (ПН–7).

VI. Камп’ютарная графіка ўяўляе сабой працэс стварэння, апрацоўкі, перадачы, захоўвання і практычнага прымянення графічных відарысаў пры дапамозе вылічальнай тэхнікі. Ствараючы на экране камп’ютара (манітора) прасторавую мадэль, яе можна паварочваць і відазмяняць па ўласным жаданні, што забяспечвае добрыя ўмовы для творчага працэсу пры праектаванні розных вырабаў.

Прасторавая мадэль з’яўляецца найбольш нагляднай, дакладнай і поўнай крыніцай інфармацыі пра аб’ект. Яе выкарыстанне дазваляе фарміраваць і афармляць розную канструктарскую дакументацыю. Працэс стварэння прасторавай мадэлі на экране абапіраецца як на традыцыйныя графічныя веды і ўменні, так і на набываемыя навыкі працы з электроннымі сродкамі.

Адна з важнейшых пераваг выканання чарцяжа пры дапамозе камп’ютара – зручнасць выпраўлення: лёгка “выціраць” (прымаць) лішнія лініі, пры гэтым зробленыя выпраўленні непрыкметныя; можна свабодна перасоўваць відарысы па полі, дубліраваць іх і г.д. Другая перавага – атрыманне каляровых чарцяжоў, на якіх, напрыклад, тонкія лініі выкананы адным колерам, суцэльныя тоўстыя – іншым і г.д. Каляровыя чарцяжы лёгка чытаюцца.

Электронныя чарцяжы зручна захоўваць у памяці камп’ютара, перадаваць практычна ў любы пункт зямнога шара (тады як для перадачы папяровых чарцяжоў патрабуецца значны час). Электронныя чарцяжы лёгка размножваць (тыражаваць) (Ч–9).

Практыкаванне 5. Спішыце сказы, пастаўце прапушчаныя знакі прыпынку. Падкрэсліце агульнанавуковыя дзеясловы. Раствлумачце правапіс падкрэсленых арфаграм.

I. 1. Драма як спецыфічны род літаратуры цесна звязана з жыццём тэатра і адначасова належыць і тэатру і літаратуры. 2. Драматычны твор з'яўляецца першаасновай спектакля і сваё паўнацэннае жыццё атрымлівае толькі на сцэне. 3. Хоць могуць мець месца так званыя «п'есы для чытання» але менавіта сцэнічнае ўвасабленне твора з'яўляецца марай драматурга. 4. Таму драматургія лічыцца складаным і парадаксальным жанрам літаратуры бо часта цяжка прадугадаць як складзецца сцэнічны лёс той ці іншай п'есы. 5. Сапраўды ўдалы драматычны твор павінен быць сцэнічным. 6. Каб напісаць такі твор пісьменнік-драматург павінен ведаць і адчуваць законы сцэнічнага мастацтва (БЛ–11).

II. 1. Увядзенне нэпа дало сялянам права свабодна распараджацца сваёй прадукцыяй якая заставалася ў іх пасля выплаты падатку прадаваць яе на рынку. 2. Лёс і духоўны свет заходнебеларускіх працоўных багацце роднай прыроды раскрыў М. Танк у грамадзянскай і пейзажнай лірыцы гумарыстычных і сатырычных вершах баладах песнях казках героіка-рамантычных паэмах («Нарач», «Каліноўскі», «Журавінавы цвет» і інш.). 3. У другой палове 1930-х гг. абвастрыліся супярэчнасці паміж найбуйнейшымі дзяржавамі Еўропы якія імкнуліся да перадзелу свету зон уплыву што склаліся пасля Першай сусветнай вайны. 4. Характар вайны вызначаецца мэтамі і задачамі якія стаяць перад краінай. 5. Народнае апалчэнне добраахвотных ваенных і ваенізаваных падраздзяленняў (рабочыя атрады групы самаабароны атрады партыйна-савецкага актыву і інш.) з грамадзян якія не падлягалі першачарговаму прызыву да мабілізацыі (ГБ–10).

III. 1. Покрыўная сістэма – скура – удзельнічае ў падтрыманні тэмпературнага і водна-салавога гомеастазу ажыццяўляе сувязь арганізма са знешнім асяроддзем. 2. Для нармальнай жыццядзейнасці важна каб паступленне вады цалкам пакрывала яе расход. Пры камфортнай тэмпературы навакольнага асяроддзя (каля 20 °С) чалавеку ў суткі патрэбна 2–2,5 л вады. 3. Дэрма (уласна скура) прадстаўлена злучальнай тканкай з вялікай колькасцю валокнаў якія надаюць ёй пругкасць. Тут размешчаны крывяносныя і лімфатычныя сасуды, нервы а таксама адчувальныя халадовыя, цеплавыя і болевыя рэцэптары. 4. Падскурная тлушчавая клетчатка ўтворана рыхлай злучальнай тканкай паміж валокнамі якой размяшчаюцца тлушчавыя клеткі. За кошт гэтага слоя ўтвараецца своеасаблівая падушка якая змякчае механічныя ўздзеянні а таксама перашкаджае страце цяпла. 5. Пры павышэнні тэмпературы

навакольнага асяроддзя адбываецца расшырэненне крывяносных сасудаў скуры і як вынік павелічэнне колькасці цыркулюючай у іх крыві (Б–9).

IV.1. Камп'ютарна графіка ўяўляе сабой працэс стварэння апрацоўкі перадачы захоўвання і практычнага прымянення графічных відарысаў пры дапамозе вылічальнай тэхнікі (Ч–9). 2. Ствараючы на экране камп'ютара (маніторы) прасторавую мадэль яе можна паварочваць і відазмяняць па ўласным жаданні што забяспечвае добрыя ўмовы для творчага працэсу пры праектаванні розных вырабаў (Ч–9). 3. Відарысы прадметаў на чарцяжах у адпаведнасці з правіламі дзяржаўнага стандарту выконваюць па спосабе (метадзе) прамавугольнага праецыравання (Ч–9). 4. Выразы якія змяшчаюць карані называюцца ірацыянальнымі (А–8). 5. Калі назоўнік дробу ўяўляе сабой корань то лічнік і назоўнік дробу можна памножыць на назоўнік дробу тады атрымаецца дроб у назоўніку якога няма ірацыянальнасці (А–8).

V. 1. Каляровыя алоўкі маюць тоўстыя стрыжні ў састаў якіх уваходзяць тлушчавыя часцінкі. 2. Сістэма сродкаў і прыёмаў пры дапамозе якой рэалізуецца зрокавы вобраз на плоскім лісце паперы называецца тэхнікай малюнка. 3. Хімічны аловак у маляванні не прымяняецца паколькі ён дае бледныя шэрыя лініі якія дрэнна выпраўляюцца гумкай і змяняюць свой колер. 4. Палітра – гэта пласцінка дошчачка на якой мастак правярае колер узятай фарбы змешвае фарбы для атрымання патрэбнага адцення каб затым перанесці іх на малюнак. 5. Калі б выяўленчае мастацтва не перадавала руху яно згубіла б для чалавецтва ўсякую цікавасць бо пазбавілася б праўды жыцця эмацыянальнай сілы і чароўнасці * (УР).

VI. 1. Дзякуючы прастаце і надзейнасці разьбовых злучэнняў іх шырока ўжываюць у машынах механізмах прыборах і іншых тэхнічных прыладах (напрыклад пры зборцы мадэлей з дэталеў металічнага канструктара). 2. Пасля нязначнай апрацоўкі з гэтага могуць атрымацца дэкаратыўныя вырабы або дэталі для ўпрыгожанняў сувеніраў і прадметаў побыту бірулькі талісманы вазы паліцы падстаўкі свяцільні падсвечнікі і інш. 3. Лясная знаходка гэта частка дрэва якая мае закончаную форму і не патрабуе дадатковай апрацоўкі. 4. Пры пошуку на прыродзе матэрыялу для будучых вырабаў неабходна ўлічваць дзе яны будуць устаноўлены. 5. Сушку лясных знаходак праводзяць у летні час у месцы якое добра праветрываецца пад навесам на падкладках. 6. Прыступаючы да будавання катара у першую чаргу трэба вывучыць графічную дакументацыю і вырабіць шаблоны на ўсе дэталі ў натуральную велічыню са шчыльнага кардону або тонкай фанеры (ПН–9).

Практыкаванне 6. Раствлумачце значэнне агульнанавуковых тэрмінаў. Вызначце, у тэрміналагічных сістэмах якіх галін ведаў яны ўваходзяць. Пры неабходнасці карыстайцеся тлумачальнымі, тэрміналагічнымі слоўнікамі. З чатырма словамі, на выбар, складзіце і запішыце сказы.

Дыслакацыя, злучэнне, кампанент, канцэнтрацыя, сінтэз, гіпербала, дуалізм, база, азанаванне, маштаб, матрыца, трэнажор, карэкцыя, зонд, мінор, рэзананс.

Практыкаванне 7. Дапоўніце сказы, выкарыстаўшы, па магчымасці, тэрміналагічную лексіку. Пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікам, размешчаным у канцы выдання.

I. 1. Сістэма падзей, якая вызначае змест эпічных, ліра-эпічных, драматычных твораў, сродак раскрыцця характараў – гэта ... 2. Міні-вобраз, заснаваны на ўжыванні слова ці выразу ў пераносным значэнні (параўнанне, метафара, сінекдаха, метанімія, сімвал і інш.), нясе ў сабе адбітак уяўленняў старажытнага чалавека аб свеце, з’явах як жывых істотах, называецца 3. Рэальная гістарычная асоба, якая набыла рысы тыповасці і стала персанажам твора – гэта ...

II. 1. Гвалтоўнае ўмяшанне адной або некалькіх дзяржаў ва ўнутраныя справы другой дзяржавы – гэта 2. Знішчэнне асобных груп насельніцтва па расавых, нацыянальных або рэлігійных прыкметах называецца 3. Прымушовае далучэнне адной дзяржавай тэрыторыі другой дзяржавы – гэта ...

III. 1. Пры абмаражэнні скуры ... 2. Грамбацыты выпрацоўваюць ферменты, якія ... 3. Сакрэцыя страўнікавага соку пачынаецца ... 4. З пазіцыі фізіялагічнай навукі памяць – гэта ...

IV. 1. Пры дапамозе формулы пераходу можна ... 2. Каб знайсці найбольшае і найменшае значэнне функцыі, трэба ... 3. Прамой прапарцыянальнасцю называецца ... 4. Для разлажэння мнагачленаў на множнікі прымяняюць ...

V. 1. Кампазіцыя арнаменту павінна ... 2. Гумку прымяняюць для ... 3. Марскі пейзаж – марына – расказвае пра ... 4. Хахламскі ростіс выконваецца ... 5. Даўжыня каўняра роўная ... 6. Для перанясення ліній фасону сукенкі на чарцёж асновы неабходна ...

VI. 1. Клапанная спружыны служаць ... 2. Сістэма ахалоджвання прызначана ... 3. Працэс атрымання відарыса прадмета на плоскасці (або якой-небудзь паверхні) – гэта ... 4. Часткі дэталі, якія маюць пэўнае прызначэнне, называюцца 5. Чарцёж – гэта ... 6. Наглядны відарыс прадмета, выкананы па правілах аксанаметрычных праекцый, называецца

Практыкаванне 8. Карыстаючыся табліцай «Навуковы стыль», раскажыце пра асаблівасці навуковага стылю.

Сфера выкарыстання	Мэты зносін	Стылявыя рысы	Моўныя сродкі	Разнавіднасці
Навука і тэхніка, вучэбны працэс	Паведаміць агульныя або прыватныя істотныя прыкметы прадметаў, растлумачыць сутнасць з’явы, яе прычыны і інш.	Абстрактнасць, дакладнасць, аб’ектыўнасць і аргументаванасць, паслядоўнасць, лаканічнасць, кампазіцыйная стройнасць	Агульнаўжывальныя словы, тэрміны, абстрактныя паняцці, дзеясловы мыслення і думкі, зваротныя дзеясловы, дзеясловы 3-й асобы, развітыя апавядальныя сказы, ускладненыя аднароднымі членамі, дзееспрыметнымі зваротамі, пабочныя канструкцыі, злучнікавая падпарадкавальная сувязь	Уласна навуковы, навукова-вучэбны, навукова-папулярны, навукова-тэхнічны

Практыкаванне 9. Зрабіце пераклад сказаў на беларускую мову. Пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікам, размешчаным у канцы выдання. Растлумачце значэнне выдзеленых слоў і словазлучэнняў. Назавіце іншыя спецыяльныя тэрміны, якія сустракаюцца ў сказах.

I. 1. Шекспировский вопрос – в литературоведении: споры о том, кто на самом деле скрывается под фамилией Шекспир и является автором приписываемых ему пьес и сонетов. 2. Строфы отличаются по количеству рифмующихся строк в них: двустишия, трёхстишия, самые распространённые – четверостишия. Это так называемые простые строфы.

3. Чтобы придать масштабность повествованию, показать жизнь народа всей России, Н. А. Некрасов часто использует особый жанр – *поэму-путешествие*. 4. *Подтекст* создаётся с помощью ряда средств: художественных деталей, многозначных слов, которые получают дополнительное значение и особую важность в произведении, повторов. 5. В раннем творчестве Максима Горького наблюдается смешение реализма и романтизма. Его произведения обычно реалистические по сюжету и содержанию, но в них широко использован контраст, действуют романтические герои, присутствуют образы-символы и *романтический пафос* (РЛ–8).

II. 1. *Временное правительство* между тем вступило в полосу затяжных политических кризисов. 2. После Февральской революции 1917 г. перед Россией открывались два возможных варианта развития событий: реформаторский и *радикальный*. 3. Для художественной культуры Запада этого времени были характерны *модернистские течения*. 4. В архитектуре также появилось новое течение – *конструктивизм* (функционализм). 5. Основными причинами *Гражданской войны* были: несоответствие благородных целей преобразования общества и радикальных методов их достижения, отказ от компромиссов и создания коалиционного правительства, разгон Учредительного собрания, ликвидация товарно-денежных отношений, установление диктатуры пролетариата, политика западных держав, заинтересованных в ослаблении России (ВИ–10).

III. 1. Свертывание крови (гемостаз) – совокупность реакций, приводящих к образованию *фибринового тромба* при повреждении целостности стенки сосуда. 2. Учение о защитных свойствах крови разработано русским физиологом И. И. Мечниковым. Свойство лейкоцитов захватывать и переваривать попавшие в кровь и ткани микробы он назвал фагоцитозом, а лейкоциты – фагоцитами, т. е. пожирающими клетками. 3. Система, обеспечивающая *кровообращение*, называется кровеносной (сердечно-сосудистой). Она состоит из сердца и сосудов. 4. Кровеносные сосуды находятся во всех тканях и органах, за исключением ногтей, эмали зубов, покровного эпителия, хрящей, *хрусталика*, роговицы и т. п. В тех местах, где *капилляры* отсутствуют, питание тканей осуществляется *диффузией* из тканевой жидкости. 5. Кровь из сердца выбрасывается порциями, но по кровеносным сосудам она течет непрерывной струей. В момент сокращения левого желудочка кровь поступает в *аорту*, растягивая ее стенки (БдП).

IV. 1. Графиком функции называется множество всех точек *координатной плоскости*, абсциссы которых равны значениям *аргумента*, а ординаты – значениям функции (А–7). 2. Решить *уравнение* – значит

найти все его корни или доказать, что корней нет (А–7). 3. Чтобы умножить одночлен на многочлен, нужно умножить одночлен на каждый член многочлена и полученные **произведения** сложить (А–7). 4. **Неравенства**, имеющие одно и то же множество решений, называются равносильными (А–7). 5. **Многоугольник**, описанный около окружности, – многоугольник, все стороны которого касаются некоторой окружности (ШМС). 6. Две **окружности**, имеющие общую точку, касаются в этой точке, если они имеют в ней общую касательную (ШМС). 7. Алгебраическое выражение, составленное из **многочленов**, соединенных знаками сложения, вычитания и умножения, называется целым (А–11).

V. 1. Столы для **раскроя** тканей и ручных работ, швейные машины устанавливают так, чтобы естественный свет падал с левой стороны (УШ). 2. Длина воротника равна длине выреза горловины переда и горловины спинки, измеренной на чертеже **выкройки** или изделия после проведения первой примерки, на которой уточняется форма выреза горловины (УШ). 3. Для получения обыкновенных **буф** на детали намечают параллельные линии, число которых зависит от модели, величины участка или детали, на которой выполняют буфы (УШ). 4. **Петли**, обрабатываемые двумя **обтачками**, намечают двумя горизонтальными линиями, расстояние между которыми равно удвоенной ширине рамки, и двумя вертикальными, ограничивающими её длину (ККуШ). 5. При соединении деталей накладным швом срез верхней детали подгибают на изнанку, накладывают на деталь с **притачанной оборкой** так, чтобы строчка притачивания оборки не была видна с лицевой стороны (ККуШ).

VI. 1. При изучении цветовой окраски объектов живой природы – растений, ягод, грибов, животных, птиц, рыб и др. – человек может найти готовые решения цветовой гармонии (цветности) в процессе художественного конструирования объектов неживой природы. 2. На детали можно нарезать не только одну, но и несколько винтовых канавок. 3. Шар – это геометрическое тело, образованное вращением круга вокруг своего диаметра. 4. Для геометрической резьбы пригодна древесина лиственных пород деревьев без ярко выраженного текстурного рисунка: березы, клена, липы, осины, тополя, ивы, ольхи и др. 5. При заготовке материала наросты снимают на поваленных деревьях в местах валки леса или с древесины, находящейся на складах лесозаготовительных предприятий (ТО–9).

Практикування 10. Ад тэрміналагічных словазлучэнняў пры дапамозе суфіксаў **-як, -ік, -іц(-а)** утварыце тэрміны-назоўнікі. Складзіце і запішыце з імі сказы.

Парожні поезд, таварны поезд, штурмавы самалёт, драпежны звер, рагавая абалонка, дажджавы чарвяк, пясчаная глеба, стаянны конь, крапіўная ліхаманка.

Практыкаванне 11. Ад прапанаваных слоў-тэрмінаў утварыце новыя. Выкарыстайце прэфіксы *анты-, звыш-, ультра-, экстра-, суб-*. Якое значэнне надаюць словам гэтыя прыстаўкі?

Космас, генератар, рэактар, ракета, ядро, дамінанта, матч, самалёт, гук, фільтр, стратасфера, клас, субпрадукты, структура, камплект, кааліцыя, мілітарызм.

Практыкаванне 12. У словах падкрэсліце інтэрнацыянальныя тэрмінаэлементы. Запішыце іх поўнымі словамі. З чатырма атрыманымі словазлучэннямі, на выбар, складзіце і запішыце сказы.

Авіякампанія, аўтавакзал, аўтавыключальнік, агракомплекс, астрафізіка, біяхімія, велачасткі, моталодка, мотабрыгада, мотаспорт, стэрэаэфект, відэакартка, фотаконія, электрапрыбор, энергасістэма.

Практыкаванне 13. Зрабіце пераклад на беларускую мову. Параўнайце словаўтваральныя суфіксы. Складзіце і запішыце пяць-шэсць сказаў, выкарыстаўшы словы на выбар.

Строитель, руководитель, пчеловод, воспитатель, печатник, преподаватель, пахарь, совместитель, кузнец, повествователь, создатель, укротитель, языковед.

Практыкаванне 14. Да прыведзеных слоў падбярыце аднакаранёвыя, графічна абазначце словаўтваральныя сродкі. З шасцю словамі, на выбар, складзіце і запішыце сказы.

I. *Амонім, катэгорыя, мадальнасць, марфема, матывацыя, напісанне, сінанімія, слоўнік, тапонімы, транскрыпцыя.*

II. *Мілітарызацыя, капітуляцыя, акупацыя, агрэсар, фашызм, федэрацыя, эвакуацыя, кааперацыя.*

III. *Бактэрыя, расліна, біялогія, ген, плазма, гібрыд, ліст, цукры, семя, спора, кветка, чаранок, ярус, нектар.*

IV. *Лагарыфм, вугал, функцыя, малекула, гіпербала, куб, інварыянт, лік, дзялімае, інтэграл, праводка, круг, іон, прамень, гук, лазер.*

V. Шыць, прас, камізэлька, кроіць, кішэнь, драп, квас, саліць, пячы, крупы, вэндзіць, масла, тушыць, пароць, парыць, глазура, эцюд, мастак, контур.

VI. Аловак, вось, графіка, дэталі, лінейка, лінія, памер, план, праект, праекцыя, прадмет, разгортка, стандарт, схема, сячэнне, фігура.

Практыкаванне 15. Вызначце спосабы ўтварэння прыведзеных слоў; з чатырма-шасцю словамі складзіце сказы, звязаныя сэнсам.

I. Агульна-адукацыйны, дыялектызм, інтэрв'юіраванне, каротка-тэрміновы, карэктіровачны, мэтанакіраванасць, недакладнасць, цытаваць, ВАК, фотагазета.

II. Беларусізацыя, кантрыбуцыя, нацыянал-дэмакратызм, харчразвёрстка, ААН, РКП(б), вайсковы, акупіраваны, антырэлігійны, перадумова.

III. Клубнеўтваральны, пустазелле, біятып, бактэрыцыдны, лістаразмязшчэнне, безбялковы, біяцэноз, палярнасць, кольцасасудзісты, пекцінавы, перарывістаперыстарасечаны (ліст), рыхлакуставы, разнаспоравасць, рознаслупкаватасць, цукраносны, сасудзіста-валакністы.

IV. Гукаправодны, павелічэнне, дэіанізацыя, сякучая, дзельнік, гіпербалічны, дэльта-прамяні, радыёхваля, спектральны, вугольнік, сумножнік, цыклічны, падпраграма, гумаваы.

V. Камізэлечны, накрыўка, засол, крупнік, мадэляванне, баваўняны, адвар, мастак-мадэльер, закройшчык, мясарубка, паўфабрыкаты, ушыванне, маслабойны, зашмальцаваны.

VI. Архітэктурна-будаўнічы, АСКД, відарыс, вугольнік, графабудавальнік, дзяленне, дэталіраванне, зрэз, інжынерна-будаўнічы, канструктарскі, мнагаграннік, рэканструкцыя.

Практыкаванне 16. З метадычнай літаратуры па рускай мове, матэматыцы, фізіцы, працоўным навучанні, машынабудаванні, выяўленчым мастацтве, біялогіі, хіміі, гісторыі выпішыце чатыры сказы з абрэвіятурамі. Раствлумачце іх вымаўленне і напісанне.

Практыкаванне 17. Пры спісванні раскрыйце дужкі. Раствлумачце ўтварэнне і правапіс складаных слоў.

I. (*Агульна*) ўжывальнасць, (*паў*) устаў, (*алфавітна*) арфаграфічны, (*апавядальна*) летапісны, (*полі*) метрыя, (*беларуска*) моўны, (*верша*) знаўства, (*вобразна*) тэматычны, (*востра*) сатырычны, (*вусна*) паэтычны, (*гука*) вобраз, (*двух*) галосны, (*многа*) стопны, (*неа*) рамантызм, (*пасля*) націскны.

II. (*Пра*) абшчына, (*этна*) генез, (*заходне*) беларускі, (*усходне*) славянскі, нацыянал (*дэмакратычны*), (*ост*) арбайтары, (*харч*) падатак, (*анты*) гуманны, (*сацыял*) дэмакрат, (*аўта*) кефальны, (*контр*) адмірал, (*генерал*) адмірал, (*чырвона*) гвардзец.

III. (*Анты*) біётыкі, (*вонкава*) унутраная мікарыза, (*цэнтральна*) вуглавая плацэнтацыя, (*насякома*) едныя расліны, (*няпарна*) (*перыста*) складаны ліст, (*нектара*) носны дыск, (*двух*) поляя кветка, (*адна*) покрыўны (*семя*) зачаток, (*сасудзіста*) валакністы пучок, (*злучана*) пялёсткавы венчык, (*экстра*) цэлюлярны сімбіёнт, (*эмбрыя*) генез, (*эмбрыя*) генная партэнакарпія.

IV. (*Цепла*) змяшчальнасць, (*фота*) памнажальнік, (*ампер*) гадзіна, (*двух*) член, (*маланка*) падобны, (*арк*) тангенс, (*прамене*) праламленне, (*кропельна*) вадкі, (*гама*) выпрамяненне, (*дваяка*) увагнуты, (*анты*) лагарыфм, (*коса*) вугольнік, (*адваротна*) прапарцыянальны, (*роўна*) аддалены.

V. (*Зігзага*) падобны, (*двух*) бортны, (*груба*) суконны, (*максі*) спадніца, (*сінявата*) чорны, (*алейна*) тлушчавы, (*электра*) награвальны, (*камвольна*) суконны, (*гладка*) пафарбаваны, (*вільготна*) цеплавы, (*крыва*) лінейны, (*дэкаратыўна*) прыкладны, (*мастак*) анімаліст.

VI. (*Вал*) кручок, (*віда*) рыс, (*многа*) граннік, (*прама*) вугольнік, (*нажоўка*) шпіцоўка, (*кантрольна*) вымяральныя інструменты, (*вучэбна*) працоўнае заданне, (*мастак*) канструктар, (*матава*) глянцавы, (*праектна*) чарцёжны, (*машыны*) штампы.

Практыкаванне 18. Дапоўніце табліцу «Афіцыйна-справавы стыль».

Сфера выкарыстання	Мэты зносін	Стылявыя рысы	Моўныя сродкі	Разнавіднасці
Афіцыйныя дакументы, канцэлярская, юрыдычная і		Паслядоўнасць і дакладнасць выкладу, аб'ектыўнасць	Абстрактная, тэрміналагічная, спецыяльная лексіка, складанаскарочаныя	

дыпламатычная сферы		ацэнак, стандартызацыя, адсутнасць эмацыянальнасці	словы, канцэлярыскія штампы; аддзяяслоўныя назоўнікі, інфінітывы; апавядальныя складаныя сказы, ускладненыя аднароднымі і адасобленымі членамі; безасабовыя і інфінітыўныя канструкцыі са значэннем імператыўнасці, неабходнасці; прамы парадак слоў.	
---------------------	--	--	---	--

Пытанні для самакантролю:

1. Якая разнавіднасць мовы называецца функцыянальным стылем?
2. Якія віды функцыянальных стыляў вы ведаеце?
3. Назавіце функцыі навуковага стылю.
4. Назавіце асноўныя асаблівасці навуковага стылю.
5. Пералічыце асноўныя падстылі навуковага стылю.
6. Назавіце сферу выкарыстання, формы рэалізацыі, функцыі і вызначальныя рысы афіцыйна-справавога стылю.

ТЭМА 5. НАВУКОВЫ СТЫЛЬ

Практыкаванне 1. Прачытайце тэксты. Ахарактарызуйце іх з пункту гледжання спосабаў выкладання інфармацыі (апісанне, апавяданне, разважанне).

I. ДАНИНА ПАМЯЦІ

Слова «быў» не стасуецца з вобразам Уладзіміра Васільевіча Анічэнкі. Хутчэй успамінаюцца словы таксама Уладзіміра – Караткевіча «быў, ёсць, буду».

Уладзімір Васільевіч – гэта чалавек-эпоха, чалавек – жывая гісторыя, асоба, жыццё якой напоўнена падзеямі як трагічнымі, змрочнымі, так і светлымі, шчаслівымі.

З юнацтва – у працы, пастаяннай, нястомнай, шчырай. З маладых гадоў – у змаганні з падманам, здрадай, хлуснёй і хцівасцю. Як і любая выдатная асоба, ён быў неадназначнай фігурай. Жорсткі і патрабавальны кіраўнік, строгі і прынцыповы загадчык, «максімаліст» унутры кафедры, ён быў усё-такі «родны бацька» для ўсіх нас, умеў абараніць і падтрымаць кожнага за межамі кафедры.

Надзвычай адказны за сваю справу, ён быў такім жа патрабавальным і да іншых, чакаў ад усіх па «максімуму». Строгі і стрыманы на пахвалу, скупы на кампліменты, ён знаходзіў добрае слова падтрымкі для кожнага. Няма, бадай што, у нашым калектыве чалавека, які ў свой час звярнуўшыся да Уладзіміра Васільевіча за парадай, рэкамендацыяй, не адчуў бы яго падтрымкі, не атрымаў дапамогі...

Мудры і прадбачлівы, разважлівы і спрактыкаваны, ён умеў падказаць выйсце нават з самай забытанай, складанай сітуацыі. Ён вучыў ніколі не адчайвацца, не скарацца перад цяжкасцямі, упэўнена крочыць да мэты, дасягаць яе, дамагацца свайго...

Паводле А. А. Станкевіч

II. Шмыроў Мінай Піліпавіч (партызанскі псеўданім – Бацька Мінай) (1891–1964) – адзін з арганізатараў і кіраўнікоў партызанскага руху на Віцебшчыне. Герой Савецкага Саюза. У 1921–1923 гг. камандзір атрада па барацьбе з бандытызмам на Віцебшчыне, потым працаваў у зямельным адзеле, старшынёй калгаса, дырэктарам ільнозавода, кардоннай фабрыкі. 10 ліпеня 1941 г. з рабочых кардоннай фабрыкі ў в. Пудаць арганізаваў партызанскі атрад. У 1942 г. камандзір 1-й Беларускай партызанскай брыгады. Акупанты ўзялі ў заложнікі чатырох яго дзяцей і сваякоў і расстралялі іх. 3 лістапада 1942 г. працаваў у Цэнтральным штабе партызанскага руху. У Віцебску створаны мемарыяльны музей і ўстаноўлены помнік М. Шмырову, на радзіме і ў вёсцы Пудаць – абеліск, у Суражы – помнік загінуўшым дзецям Бацькі Міная (ГБ–10).

III. *Аксаміткі, тагетэс* (Tagetes), род адна- і шматгадовых травяністых раслін сямейства астравых. Каля 35 відаў, пашыраных у субтропіках Амерыкі. На Беларусі інтрадукаваны аксаміткі прамастойныя (T. erectus), аксаміткі адхіленыя (T. patula) і аксаміткі танкалістыя, або пасечаныя (T. tenuifolia); выкарыстоўваюцца ў кветкаводстве.

Вышыня да 1,5 м. Сцябло прамастойнае, галінастае. Лісце перыстарасечанае. Кветкі жоўтыя, жоўта-аранжавыя або карычнева-чорныя, у кошыках, з моцным пахам. Плод – сямянка. Размнажаюцца насеннем. Святла- і цеплалюбныя. Дэкаратыўныя і лекавыя расліны (мачагонны, патагонны і проціглісны сродак).

Паводле Беларускай энцыклапедыі

IV. У канцы XIV ст. матэматыка складалася з арыфметыкі, алгебры, геаметрыі, трыганаметрыі. Гэта была матэматыка пастаянных велічынь. У XVII ст. пачынаецца новы перыяд у гісторыі матэматыкі – перыяд стварэння матэматыкі зменных велічынь. Адною з непасрэдных прычын навуковага прагрэсу ў гэты час з’явілася радыкальнае змяненне ўзаемаадносін паміж навукай і тэхнікай... У практычнай дзейнасці таго часу ўзнік шэраг праблем, правільная пастаноўка якіх патрабавала матэматычных даследаванняў. Да ліку іх належалі праблемы: гідратэхнікі (ціск вады на плаціны і шлюзы, праца насосаў, рух вады ў каналах), каралебудавання і навігацыі (устойлівасць плаваючага цела, рух цвёрдага цела ў вадкасці, вызначэнне даўгаты карабля ў адкрытым моры), артылерыі (рух кінутага цела), оптыкі (уласцівасці лінзаў і іх сістэм), дакладнага прыборабудавання (гадзіннік і ваганні маятніка).

З развіццём астраноміі, механікі і тэхнікі XVII ст. звязана ўзнікненне метаду каардынат – асноўнага метаду аналітычнай геаметрыі. Выклад гэтага метаду ўпершыню прапанаваў Р. Дэкарт. Асноўныя ідэі метаду былі вядомы таксама і яго сучасніку П. Ферма (ГМ).

V. Мінеральныя рэчывы ўваходзяць у састаў усіх тканак і прымаюць удзел ва ўсіх працэсах, што адбываюцца ў арганізме. Яны дзеляцца на макраэлементы (кальцый, фосфар, натрый, калій, жалеза, хлор, сера, магній, крэмній) і мікраэлементы (марганец, цынк, хром, медзь, кобальт, фтор, селен, ёд і інш.). Мінеральныя рэчывы спрыяюць лепшаму засваенню ежы і аказваюць вялікі ўплыў на развіццё арганізма дзіцяці. Яны прымаюць удзел у пабудове мышачнай і касцяной тканак (сера, кальцый, магній, фосфар і інш.). Некаторыя мінеральныя рэчывы падтрымліваюць нармальны ўнутрыклетачны ціск, рэгулююць водны баланс (калій, натрый, хлор і інш.), нармалізуюць работу шчытападобнай залозы (ёд). Іншыя – спрыяюць утварэнню гемаглабіну крыві (жалеза,

медзь, кобальт), які пераносіць кісларод ад лёгкіх да тканак і вуглякіслы газ – ад тканак да лёгкіх (ПН–7).

VI. Зборачны чарцёж змяшчае толькі тыя звесткі аб вырабе, якія неабходны спецыялісту (напрыклад, слесару-зборшчыку) для зборкі раней зробленых дэталей у зададзенай паслядоўнасці ў адзін вузел або зборачную адзінку, г. зн. у механізм, машыну і інш.

Асаблівасцю зборачных чарцяжоў з’яўляецца тое, што яны павінны ўтрымліваць памеры, неабходныя для правільнага размяшчэння дэталей у вырабе адна адносна адной, для ўстаноўкі вырабу (установачныя памеры), далучэння яго да іншага вырабу (далучальныя памеры). Наносяць таксама памеры, якія вызначаюць габарыты вырабу.

Зборачны чарцёж разам з выглядамі ўтрымлівае неабходную колькасць разрэзаў, іншых умоўнасцей. Да такіх умоўнасцей адносяцца відарысы дэталей у крайнім або прамежкавым становішчы, відарысы ўшчыльняльных прыстасаванняў, крапечных дэталей, аднолькавых элементаў і інш. (Ч–9.)

Практыкаванне 2. Прачытайце тэкст. Вызначце спецыфічныя лексіка-граматычныя сродкі арганізацыі навуковага тэксту.

У развіцці геаметрыі можна зазначыць чатыры асноўныя перыяды, пераходы паміж якімі абазначалі якасныя змены геаметрыі.

Першы перыяд – зараджэнне геаметрыі як матэматычнай навукі – працякаў у Старажытным Егіпце, Вавілоне і Грэцыі прыкладна да V ст. да н. э. Першыя геаметрычныя веды з’яўляюцца на самых ранніх ступенях развіцця грамадства. Гэтыя веды былі нешматлікімі і зводзіліся перш за ўсё да вылічэння плошчаў і аб’ёмаў.

Другі перыяд пачаўся ў Грэцыі, дзе ў V ст. да н. э. геаметрыя стала самастойнай матэматычнай наукай. Тут з’явіліся яе першыя сістэматычныя выклады, у якіх усе прапановы паслядоўна даказваліся.

Прынцыпова новы крок у развіцці геаметрыі быў зроблены ў першай палове XVII ст. Р. Дэкартам. Ён прапанаваў метады каардынат, які дазволіў звязаць геаметрыю з алгебрай і аналізам. Дастасаванне метадаў гэтых навук стварыла аналітычную геаметрыю, а потым і дыферэнцыяльную геаметрыю. З гэтага часу пачынаецца трэці перыяд у развіцці геаметрыі.

Чацвёрты перыяд у развіцці геаметрыі адкрываецца пабудовай М. І. Лабачэўскім у 1826 г. новай, неўклідавай геаметрыі, якую цяпер называюць геаметрыяй Лабачэўскага. Незалежна ад Лабачэўскага ў 1832 г. тую ж геаметрыю пабудаваў венгерскі матэматык Я. Больяй, тыя ж ідэі развіў К. Гаўс, але ён не апублікаваў іх (ГМ).

Практыкаванне 3. Карыстаючыся зборнікам навуковых прац па спецыяльнасці, зрабіце кампазіцыйна-структурны і лексіка-граматычны аналіз аднаго з артыкулаў.

Практыкаванне 4. Прачытайце тэкст. Адзначце сродкі сувязі на ўзроўні сказаў, абзацаў.

Двухмоўе ў Беларусі існавала вельмі працяглы час, цяпер яно замацавана на дзяржаўным узроўні. Двухмоўе – даволі актуальнае пытанне, якім займаюцца лінгвісты, сацыялінгвісты, псіхолагі, гісторыкі, філосафы, нават урачы і эканамісты.

У. Вайнрайх называе двухмоўем «практыку папераменнага карыстання дзвюма мовамі», В. Ахманова – «аднолькава дасканалае валоданне дзвюма мовамі», У. Розенцвейг – «валоданне дзвюма мовамі і рэгулярнае пераключэнне з адной мовы на другую ў залежнасці ад сітуацыі зносін».

Пры блізкароднасным двухмоўі адбываецца больш глыбокае ўзаемапранікненне моўных з'яў, чым пры няроднасным, таму што ў роднасных мовах значна слабей адчуваецца тая адрознівальная грань (лексічная, арфаэпічная, граматычная), якая выразна ўсведамляецца пры вывучэнні рускай мовы ў іншых рэспубліках, дазваляючы больш кантрастна суаднесці абедзве мовы і не змешваць іх.

Руска-беларуская моўная інтэрферэнцыя праяўляецца на ўсіх моўных узроўнях. Вельмі ўстойлівая яна на фанетычным узроўні як у рускамоўным, так і ў беларускамоўным маўленні (вымаўленне шыпячых, зацвярдзелых, ў і г. д.). Уплывае на маўленне і марфалагічная інтэрферэнцыя (памылкі ва ўжыванні роду і ліку назоўнікаў, у словазмяненні прыметнікаў, лічэбнікаў, дзеясловаў). Лексічны ўзаемаўплыў моў таксама прымае буйныя маштабы, бо ў беларускай і рускай мовах многа агульнай лексікі, таму часта цяжка бывае вызначыць грань, за якой пачынаецца яе несупадзенне, а інтэрферэнцыя ўзнікае якраз на тых участках сістэмы, дзе назіраецца несупадзенне. Інтэрферэнцыя на сінтаксічным узроўні выяўляецца ў няправільнай пабудове словазлучэнняў і сказаў. Як часта мы чуем: «хварэюць грыпам», «смяяўся над сабой», «смеюсь с нее», «они издеваются с меня» і г. д.

Паводле Г. Малько

Практыкаванне 5. Прачытайце анатацыі. Зрабіце іх структурна-семантычны аналіз.

І. Антанюк Л. А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.

У кнізе разглядаюцца асноўныя этапы фарміравання тэрміналагічнай лексікі беларускай мовы, пачынаючы ад старабеларускага перыяду і заканчваючы сучасным станам. Аналізуюцца структура сучаснай беларускай тэрміналогіі, асноўныя прынцыпы і заканамернасці яе развіцця і функцыяніравання ў сацыялінгвістычных умовах беларуска-рускага двухмоўя.

Адрасуецца спецыялістам па беларускай мове і тэрміналогіі, выкладчыкам і студэнтам філалагічных факультэтаў, работнікам беларускага друку, радыё і тэлебачання.

П. Каўрус А. А. *Дакумент па-беларуску: Справаводства. Бухгалтэрыя. Рыначная эканоміка.* – Мінск: Беларусь, 1994. – 160 с.

Кніга знаёміць з паняццем дакумента і яго асноўнымі элементамі. Яна змяшчае таксама кароткае апісанне і прыкладныя тэксты тых дакументаў, што выкарыстоўваюцца ў справаводстве, бухгалтэрыі, у сферы рыначнай эканомікі. Руска-беларускі слоўнік дапаможа перайсці да вядзення дакументацыі на беларускай мове.

Адрасуецца справаводу і бухгалтару, прадпрымальніку і работніку гандлю, студэнту і выкладчыку, журналісту і выдаўцу.

Практыкаванне 6. Выкарыстаўшы навуковы артыкул па спецыяльнасці, складзіце на яго анатацыю. Раскажыце пра патрабаванні да афармлення анатацыі.

Практыкаванне 7. Прачытайце рэзюмэ, прааналізуйце яго структуру і лексічны склад.

РЭЗЮМЭ

Пакштайтэ Віялета Валянцінаўна

Падрыхтоўка студэнтаў да дыферэнцыраванага навучання вучняў пры вывучэнні курса геаметрыі ў педагагічнай ВНУ

Ключавыя словы: падрыхтоўка студэнтаў да дыферэнцыраванага навучання, метадыка, змест, сродкі, формы, метады, уменні, курс геаметрыі ў педагагічнай ВНУ, аналітычная геаметрыя, метады адлюстраванняў.

Аб’ект даследавання – працэс падрыхтоўкі настаўніка матэматыкі ў педагагічнай ВНУ.

Прадмет даследавання – метадыка падрыхтоўкі студэнтаў да дыферэнцыраванага навучання вучняў пры вывучэнні курса геаметрыі ў педагагічнай ВНУ.

Мэта даследавання – навукова абгрунтаваць і распрацаваць методыку падрыхтоўкі студэнтаў да дыферэнцыраванага навучання школьнікаў геаметрыі.

Метады даследавання: аналіз філасофскай, псіхолога-педагагічнай, вучэбна-метадычнай літаратуры па праблеме даследавання, праграм, падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў па матэматыцы для сярэдняй і вышэйшай школы; аналіз і абагульненне вопыту выкладання геаметрыі ў педагагічнай ВНУ; анкетаванне, інтэрв'юіраванне выкладчыкаў, настаўнікаў, студэнтаў; педагагічны эксперымент, апрацоўка вынікаў эксперыменту з дапамогай метадаў матэматычнай статыстыкі.

Навуковая навізна. У выніку даследавання вызначаны навукова-метадычныя кампаненты падрыхтоўкі студэнтаў да дыферэнцыраванага навучання вучняў; выяўлены дыдактычныя магчымасці курса геаметрыі педагагічнай ВНУ ў рашэнні задач падрыхтоўкі будучых настаўнікаў да ажыццяўлення дыферэнцыраванага навучання школьнікаў; навукова абгрунтавана, распрацавана і апрабавана методыка падрыхтоўкі студэнтаў да дыферэнцыраванага навучання вучняў геаметрыі.

Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны ў практыцы работы выкладчыкаў геаметрыі на педпатоках ВНУ, у сістэме павышэння кваліфікацыі настаўнікаў.

Практыкаванне 8. Напішыце рэферат на адну з тэм па спецыяльнасці. Выкарыстайце цытаты, растлумачце іх афармленне.

Пытанні для самакантролю:

1. Назавіце асноўныя рысы навуковага стылю.
2. Якія лексічныя сродкі ўласцівы навуковаму стылю?
3. Назавіце марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці навуковага стылю.
4. Якія асноўныя жанравыя разнавіднасці навуковага стылю выдзяляюць?
5. З якіх кампазіцыйных частак складаецца навуковы тэкст?

ТЭМА 6. АФІЦЫЙНА-СПРАВАВЫ СТЫЛЬ

Практыкаванне 1. Прачытайце тэкст. Вызначце, да якога стылю ён належыць. Адказ аргументуйце.

Артыкул 32. Шлюб, сям'я, мацярынства, бацькоўства і дзяцінства знаходзяцца пад абаронай дзяржавы

Жанчына і мужчына па дасягненні шлюбнага ўзросту маюць права на добраахвотнай аснове ўступіць у шлюб і стварыць сям'ю. Муж і жонка раўнапраўныя ў сямейных адносінах.

Бацькі або асобы, якія іх замяняюць, маюць права і абавязаны выхоўваць дзяцей, клапаціцца аб іх здароўі, развіцці і навучанні. Дзіця не павінна падвяргацца жорсткаму абыходжанню або знявазе, прыцягвацца да работ, якія могуць нанесці шкоду яго фізічнаму, разумоваму або маральнаму развіццю. Дзеці абавязаны клапаціцца пра бацькоў, а таксама пра асоб, якія іх замяняюць, і аказваць ім дапамогу.

Дзеці могуць быць адзелены ад сваёй сям'і супраць волі бацькоў і іншых асоб, якія іх замяняюць, толькі на падставе рашэння суда, калі бацькі або іншыя асобы, якія іх замяняюць, не выконваюць сваіх абавязкаў.

Жанчынам забяспечваецца прадстаўленне роўных з мужчынамі магчымасцей у атрыманні адукацыі і прафесійнай падрыхтоўцы, у працы і вылучэнні па службе (работе), у грамадска-палітычнай, культурнай і іншых сферах дзейнасці, а таксама стварэнне ўмоў для аховы іх працы і здароўя.

Моладзі гарантуецца права на яе духоўнае, маральнае і фізічнае развіццё.

Дзяржава стварае неабходныя ўмовы для свабоднага і эфектыўнага ўдзелу моладзі ў палітычным, сацыяльным, эканамічным і культурным развіцці.

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь

Практыкаванне 2. Складзіце і запішыце дзелавы дакумент, выкарыстаўшы наступныя словы, спалучэнні слоў і словазлучэнні.

Выкананне, выкарыстанне, пагадненне, захаванне; аплата гарантавана, прапанова ўхвалена; аказаць дапамогу, правесці рэканструкцыю, прыняць да ведама; у мэтах, па дасягненні, у адносінах, у сувязі.

Практыкаванне 3. Прачытайце ўзоры дакументаў. Адзначце іх адметныя структурныя і лексічныя прыкметы.

I. Фізіка-інжынерны факультэт

Рэктару ўстановы адукацыі
«Мазырскі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт імя
І. П. Шамякіна»
дац. Наўныку В. М.

Заява

Дата

Прашу прадставіць мне акадэмічны адпачынак па медыцынскіх паказаннях з 18 верасня 2019 года па 18 верасня 2020 года.

Даведка ВКК дадаецца.

Студэнтка 3 групы 1 курса
дзённай формы навучання
фізіка-інжынернага факультэта

Подпіс

Федарэнка
Кацярына
Аляксееўна

II. Біёлага-тэхналагічны факультэт

Дэкану біёлага-тэхналагічнага
факультэта ўстановы адукацыі
«Мазырскі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна»
дац. Пазывайла А. П.

Заява

Дата

Прашу дазволіць датэрміновую здачу залікаў і экзаменаў за чарговую сесію ў сувязі з неабходнасцю санаторнага лячэння.

Маецца пуцёўка Ю–142, № 173465 на тэрмін з 20 мая 2019 года па 12 чэрвеня 2019 года.

Студэнтка 4 групы 1 курса
дзённай формы навучання
біёлага-тэхналагічнага факультэта

Подпіс

Музычук
Вольга
Сяргееўна

Ш.

Даверанасць

Я, Беланогава Ксенія Уладзіміраўна (пашпарт – указаць серыю, нумар пашпарта, кім і калі выдадзены), стараста 4 групы 1 курса фізіка-інжынернага факультэта, давяраю Сеньковіч Вользе Іванаўне (указаць дадзеныя пашпарта) атрымаць стыпендыю за чэрвень 2019 года ў касе ўніверсітэта.

Дата

Подпіс

Подпіс К. У. Беланогавай сведчу:
дэкан фізіка-інжынернага факультэта
(пячатка)

(подпіс)
ініцыялы, прозвішча

Практыкаванне 4. Выпішыце правільна аформленыя даты і лікі. Выкарыстаўшы некаторыя з іх, складзіце і запішыце два дакументы.

17 лютага 2019 г.; 28.02.2019; 3.4.2019; студзень 2019; май м-ц 2019 г.; I квартал 2019 г.; 25 чалавек студэнтаў; II кв. 2019 г.; пункт 5 пастановы; 200000; п. 3-і пастановы; 700 000; 50 тыс. рублёў; 50000 руб.; 30 студэнтаў; 01.05.19.

Практыкаванне 5. Раскажыце, з якіх частак можа складацца адрасат. Запішыце два-тры ўзоры афармлення гэтага рэквізіта.

Практыкаванне 6. Прачытайце ўзоры афармлення аб'явы, тлумачальнай запіскі. Назавіце спецыфічныя прыкметы гэтых дакументаў. Напішыце аб'яву пра сустрэчу з пісьменнікамі і паэтамі Мазыршчыны.

І.

АБ'ЯВА

22 снежня 2019 г. у 14-00 у 202 аўдыторыі адбудзецца пасяджэнне гуртка «Умелья рукі».

Аргкамітэт

II.

Дэкану фізіка-інжынернага
факультэта ўстановы адукацыі
«Мазырскі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна»
дац. Кавальчук І. М.

тлумачальная запіска.

Я, Бяроза Наталля Георгіеўна, студэнтка 2 групы 1 курса, 18 снежня 2018 года спазнілася на вучэбныя заняткі на адну гадзіну ў сувязі з затрымкай руху аўтобуса па маршруце Гомель – Мазыр.

Дата

Подпіс

Практыкаванне 7. Напішыце сваю біяграфію. Прытрымлівайцеся прапанаванай структуры:

- 1) прозвішча, імя, імя па бацьку;
- 2) час і месца нараджэння;
- 3) месца працы бацькоў;
- 4) гады вучобы;
- 5) звесткі пра працоўную і грамадскую дзейнасць;
- 6) сямейнае становішча;
- 7) дата і подпіс.

Практыкаванне 8. Напішыце распіску на атрыманне грошай ад прыватнай асобы. Назавіце патрабаванні да афармлення гэтай паперы.

Практыкаванне 9. Падрыхтуйце на аснове табліцы «Жанры маўлення» паведамленне «Жанравыя асаблівасці стыляў маўлення».

Від жанра	Азначэнне
	навуковага стылю
<i>Анатацыя</i>	Кароткі змест кнігі, артыкула з агульнай іх характарыстыкай. У кнігах з'яўляецца абавязковым тэкстам, які змяшчаецца на адваротным баку тытульнага ліста. Анатацыі выкарыстоўваюць у каталогах.
<i>Артыкул</i>	Даследаванне, якое праводзіцца на аснове зыходнай інфармацыі з выкарыстаннем пэўнага навуковага метаду. У адрозненне ад манаграфіі, якая поўна і ўсебакова даследуе навуковую праблему як цэласнае і сістэмнае ўтварэнне, артыкул невялікага памеру.
<i>Водзыў</i>	Тэкст, у якім выражаецца ацэнка аб чым-небудзь або кім-небудзь. У навуковай сферы – дэталены аналіз навуковага тэксту (водзыў на дыпломную работу, водзыў афіцыйнага апанента). У газетнай,

	журналісцкай публіцыстыцы выкарыстоўваецца тэрмін рэцэнзія. Складаецца з інфармацыйнай і ацэначнай частак. Увага скіравана на актуальнасць, навізну матэрыялаў, паўнату выкладу, стыль работы, культуру афармлення. У канцы робіцца вывад і даецца ацэнка.
<i>Даклад</i>	Падрабязнае публічнае выступленне па пэўнай тэме. Падрыхтоўка даклада ўключае: вызначэнне тэмы, збор матэрыялаў, складанне плана і тэзісаў, напісанне, выступленне, абмеркаванне.
<i>Канспект</i>	Сістэматычны, лагічны, кароткі запіс, сціслы выклад зместу кнігі, лекцыі, даклада, які аб'ядноўвае план, тэзісы, выпіскі, цытаты.
<i>Лекцыя</i>	Вуснае выкладанне вучэбнай дысцыпліны па пэўнай тэме.
<i>Манаграфія</i>	Навуковая работа, прысвечаная ўсебаковаму даследаванню адной тэмы, праблемы.
<i>Рэферат</i>	Кароткі выклад зместу кнігі, артыкула, даследавання. У рэферата абавязкова даецца бібліяграфічнае апісанне тэксту.
<i>Тэзісы</i>	Тэкст, у якім каротка фармулююцца ідэі аўтара і вывады.
афіцыйна-справавога стылю	
<i>Аўтабіяграфія</i>	Дакумент, у якім змешчаны афіцыйныя звесткі пра жыццёвы шлях, напісаныя ад 1-й асобы.
<i>Даведка</i>	Дакумент, у якім раскрываецца дзейнасць установы, арганізацыі або пацвярджаюцца звесткі біяграфічнага, службовага характару.
<i>Даверанасць</i>	Дагавор, у адпаведнасці з якім адзін бок (даварыцель) даручае другому боку (даверанаму) ажыццяўляць ад яго імя і за яго кошт пэўнае юрыдычнае дзеянне.
<i>Дакладная і тлумачальная запіска</i>	Дакумент, у якім раскрываецца пытанне з вывадамі і прапановамі складальніка, адрасаваны кіраўніку ўстановы. У першай частцы падаюцца факты або апісваецца сітуацыя, якая стала прычынай напісання дакумента. У другой частцы змешчаны вывады, прапановы і просьбы.
<i>Загад</i>	Прававы акт, які складае кіраўнік арганізацыі для вырашэння апэратыўных задач.
<i>Заява</i>	Пісьмовая просьба адной асобы (або групы асоб) ва ўстанову, арганізацыю або да службовай асобы. Дадатковы кампанент – матывацыя просьбы.
<i>Пракакол</i>	Тэкст, які запісваецца пры правядзенні пасяджэнняў. Асноўная частка пратакола складаецца з раздзелаў, якія адпавядаюць пунктам павесткі дня. Тэкст кожнага раздзела запісваецца па схеме: слухалі, выступілі, пастанавілі.
<i>Справаздача</i>	Дакумент, у якім падаюцца звесткі аб выніках дзейнасці за пэўны перыяд.
<i>Характарыстыка</i>	Пісьмовы водзў, заключэнне аб працоўнай і грамадскай дзейнасці асобы ў храналагічным парадку.
публіцыстычнага стылю	
<i>Інтэрв'ю</i>	Тэкст гутаркі карэспандэнта з якім-небудзь дзеячам па пытаннях, якія цікавяць грамадскасць.
<i>Маніторынг</i>	Аналітычны жанр, які адлюстроўвае сацыялагічныя даследаванні.
<i>Нататка</i>	Кароткі тэкст, у якім раскрываюцца аб'ектыўныя факты аб з'явах.
<i>Некралог</i>	Артыкул, прысвечаны памерламу, са звесткамі пра яго жыццё і дзейнасць.
<i>Памфлет</i>	Тэкст сатырычнага характару, накіраваны супраць якой-небудзь асобы, палітычнай з'явы, грамадскага ладу.
<i>Рэпартаж</i>	Інфармацыя па радыё, тэлебачанні, паведамленні ў газеце аб мясцовых здарэннях, падзеях.
<i>Эсэ</i>	Тэкст, у якім трактуюцца літаратурныя, філасофскія, сацыяльныя праблемы ў вольнай форме.

Пытанні для самакантролю:

1. Назавіце асноўныя рысы афіцыйна-справавога стылю.
2. Якія асноўныя моўныя сродкі афіцыйна-справавога стылю існуюць?
3. Пералічыце асноўныя віды афіцыйна-справавых тэкстаў.
4. Па якой схеме ствараюцца афіцыйна-справавыя тэксты?
5. Раскажыце пра ролю клішыраваных выказаў у арганізацыі тэксту службовых дакументаў.
6. Якія рэквізіты выкарыстоўваюцца для афармлення тэкстаў дакументаў?

МГТУ ИМ. И.П. ШАМЯКИНА

ТЭМА 7. КУЛЬТУРА ПРАФЕСІЙНАГА МАЎЛЕННЯ

Практыкаванне 1. Карыстаючыся табліцай «Адрозненне мовы ад маўлення», падрыхтуйце вусны адказ па акрэсленым пытанні.

Мова	Маўленне
Сродак зносін	Рэалізацыя мовы
Абстрактная, узнаўляльная	Канкрэтнае, матэрыяльнае, непаўторнае, успрымаецца пачуццямі
Стабільная, статычная	Аб'ектыўнае, дынамічнае
Мае ўзроўневую арганізацыю	Лінейнае
Патэнцыяльная	Адносіцца да аб'ектаў рэчаіснасці
Інварыянтная	Актуальнае
Адлюстроўвае вопыт калектыву	Варыянтнае
Аб'ектыўная і абавязковая	Адлюстроўвае вопыт гаворачага
Не залежыць ад абставін	Суб'ектыўнае
Статычная з'ява	Сітуацыйна абумоўленае
Абмежавана комплексам складальнікаў	Дынамічнае
	Бясконцае

Практыкаванне 2. Уважліва прачытайце сачыненне студэнта. Ці правільна, на вашу думку, ужыты словы *любоў*, *каханне*? Растлумачце значэнне гэтых слоў. Якія яшчэ парушэнні літаратурных норм фіксуеце ў тэксце?

Любоў... Як я разумею гэта? Проста сказаць, што ёсць такое слова любоў, і бываюць такія моманты, што вельмі цяжка зразумець гэта. Калі ты кахаеш кагосьці, дык цябе зусім не трэба гаварыць “любоў”. Ты проста гэта разумееш. Як цяжка бывае рашыцца на тое, каб прызнацца чалавеку ў каханні. І як жа проста і хораша становіцца, калі ты гэта скажаш і пачуеш у адказ: “І я цябе таксама”.

Каб чалавек жыў, яму заўсёды трэба кагосьці любіць. Калі ён толькі нарадзіўся, дзеля яго няма больш блізкага і каханага чалавека, чым маці. Маці дзеля яго ўсё. Потым чалавек вырастае, і яму зноў трэба кагосьці любіць. Ён можа шукаць гэтага чалавека ўсё жыццё, але калі ён знойдзе яго, ён зразумее, што, акрамя гэтага чалавека, няма нічога. І ўсё жыццё яны будуць разам і ніколі не захочуць расставацца. Вось гэта і ёсць вялікая любоў.

Практыкаванне 3. Складзіце і запішыце словазлучэнні, выкарыстоўваючы прапанаваныя словы ў розных значэннях.

Аўдыторыя, сачыненне, іголка, крыло, фарфор, тэнар.

Практыкаванне 4. Запішыце тэкст. Падкрэсліце сінонімы, пашырыце сінанімічныя рады, падабраўшы блізказначныя словы.

Цвіце жоўтым запозненым кветам агурэчнік, гарбузнік; пузацеюць, круглеюць стручкі фасолі, гароху, бобу; выкінула, сушыць свае кучары-косы кукуруза; шамаціць пабялелымі макаўкамі мак; тужэюць, аж рыпяць, ядраныя качаны капусты; згінаецца, апускае стомленую, пацяжэлую галаву-кружалку сланечнік; таўсцеюць, набіраюцца моцы, аж ірвуць зямлю, буракі, морква, бручка; чырванеюць, гараць полымем памідоры; шастае, шамаціць растапыранымі ва ўсе бакі мяцёлкамі ўкроп...

Паводле Б. Сачанкі

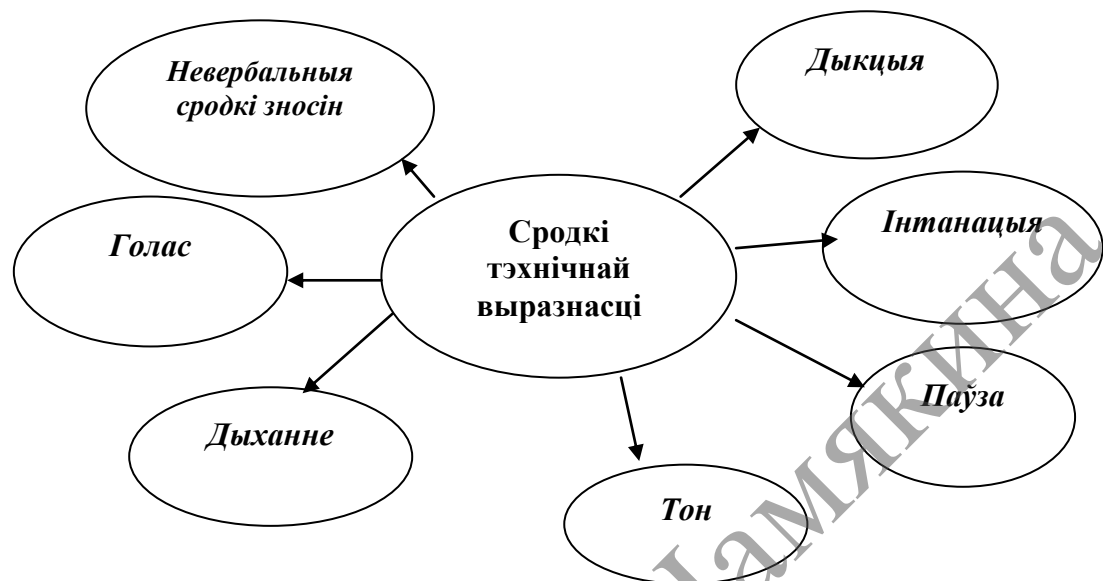
Практыкаванне 5. Запішыце верш Д. Бічэль-Загнетавай «Роднае слова». Якімі сродкамі выразнасці карыстаецца аўтар?

Я чула пяшчотнае, шчырасці поўнае,
Маё беларускае, роднае, кроўнае,
Такое раптоўнае, такое чароўнае.
Такое ласкавае, цёплае, чыстае,
Як сонца, агністае,
Як Нёман, празрыстае,
Як казка, быліна,
Як песня, жаданае,
Дагэтуль зусім у жыцці не пазнанае,
Вясновае слова ад шчырага сэрца.

Практыкаванне 6. Выпраўце лагічныя памылкі ва ўрыўках з сачыненняў студэнтаў. Парушэнні яшчэ якіх норм назіраюцца ў тэкстах?

1. Радзіма. Родная старонка. Бацькаўшчына. Амаль немагчыма пералічыць усе гэтыя словы, якія датычацца да роднага краю. Любоў да роднай старонцы – гэта самы вышэйшы ўзровень у маім жыцці. 2. Ужо некалькі год я сябрую з дзяўчынкай, якую завуць Марына... Мне вельмі падабаецца быць з ёй разам, дзяліцца сакрэтамі, дапамагаць адна адной, хадзіць разам гуляць, марыць. 3. Каханне – гэта цудоўнае пачуццё. Яно прыходзіць да чалавека неяк нечакана, раптоўна. Чалавек разумее, што каханне набывае неяк другі сэнс жыцця. 4. Нялёгка прыходзіцца чалавеку вясной. Ён вязджае на трактары ў поле сеяць бульбу, жыта, пшаніцу і іншыя харчы. 5. Урач павінен быць адказны сваёй справе і мець шмат ведаў. 6. Расцвітаюць сады, і, ходзячы па вуліцы, адчуваеш іх прыемны запах. Вецер лагодна дуе нам у твар сваім цяплом. 7. Прыйдзе час, і мы, праснуўшыся некалі раніцай, убачым, што ўжо поўны двор снегу, і адразу становіцца весялей на душы.

Практикаванне 7. Падрыхтуйце на аснове схемы «Сродкі тэхнічнай выразнасці маўлення» паведамленне «Тэхніка і выразнасць маўлення».

Пытанні для самакантролю:

1. Што называецца культурай маўлення?
2. Якія вы ведаеце камунікатыўныя якасці маўлення?
3. Што такое правільнасць маўлення?
4. Чаму дакладнасць маўлення называюць лексіка-семантычнай правільнасцю?
5. Якія фактары з'яўляюцца лінгвістычнымі ўмовамі забеспячэння дакладнасці маўлення?
6. Якое маўленне называецца чыстым?
7. Як уплывае на чысціню маўлення ўжыванне іншамоўных слоў?
8. Якія беспадстаўна ўжытыя моўныя сродкі разбураюць чысціню маўлення?
9. Якое маўленне называецца выразным?
10. Якія вы ведаеце асноўныя лексічныя сродкі выразнасці?
11. Што называецца тэхнікай маўлення?

ТЭКСТЫ ДЛЯ ПЕРАКЛАДУ

I. Учение – не механическая передача знаний от учителя к ребенку, а прежде всего человеческие отношения. Отношение ребенка к знаниям, к учению в огромной мере зависит от того, как он относится к учителю. Если ученик почувствовал несправедливость, он потрясен. А неудовлетворительную оценку маленькие дети всегда считают несправедливостью и глубоко переживают ее, потому что почти никогда не бывает так, чтобы ребенок не хотел учиться. Ему хочется учиться, но он не умеет, у него еще нет способности сосредоточиться, заставить себя работать.

Если же дитя переживает несправедливость и сегодня, и завтра, и так в течение всего года, его нервная система вначале возбуждается, затем наступает торможение – угнетенность, ослабленность, апатия. Резкие скачки – возбуждение и торможение – приводят к тому, что ребенок заболевает. Это странные, с первого взгляда, заболевания – школьные неврозы, или дидактогении. Парадоксальность дидактогений заключается в том, что они бывают только в школе – в том священном месте, где гуманность должна стать важнейшей чертой, определяющей взаимоотношения между детьми и учителем.

По В. Сухомлинскому

В процессе воспитания личности исключительно важное значение имеет формирование ее нравственности. Дело в том, что люди, будучи членами социальной системы и находясь во множестве общественных и личных связей между собой, должны быть определенным образом организованы и в той или иной мере согласовывать свою деятельность с другими членами сообщества, подчиняться определенным нормам, правилам и требованиям. Вот почему в каждом обществе вырабатывается множество разнообразных средств, функцией которых является регуляция поведения человека во всех сферах его жизни и деятельности – в труде и в быту, в семье и в отношениях с другими людьми, в политике и науке, в гражданских проявлениях, играх и т. д. Такую регулирующую функцию, в частности, выполняют правовые нормы и различные постановления государственных органов, производственно-административные правила на предприятиях и в учреждениях, уставы и инструкции, указания и приказы служебных лиц и, наконец, нравственность.

По И. Харламову

II. Кризис западной цивилизации в годы Первой мировой войны и после нее нашел свое отражение в литературе и изобразительном искусстве. Писатели так называемого «потерянного поколения» в своих произведениях отражали судьбу и чувства людей, которым довелось

пережить ужасы мировой войны. Американский писатель Э. Хемингуэй («Прощай, оружие!») и немецкий писатель Э. Ремарк («На западном фронте без перемен») наиболее ярко показали жестокость и бессмысленность войн и насилия. Им они противопоставили гуманистические ценности. Гуманизм был присущ также и романам биографической серии А. Моруа. Критический реализм в это время являлся влиятельным литературным направлением, которое выступало в виде психологического и интеллектуального реализма. Выделялись произведения, которые показывали широкую панораму общественной жизни через описание истории нескольких поколений одной семьи, например «Сага о Форсайтах» Д. Голсуорси (Англия), «Будденброки» Т. Манна (Германия) и др. Т. Драйзер в «Американской трагедии» отразил социальные и расовые конфликты в США. Многие писатели Запада активно боролись против фашизма и в той или иной степени поддерживали Советский Союз или симпатизировали ему. К ним относились прежде всего французские писатели Р. Роллан и А. Барбюс, немецкие писатели Т. и Г. Манн, С. Цвейг, Л. Фейхтвангер и др.

(ВИ–10)

Концентрационные лагеря – места пребывания больших масс людей, заключенных под стражу по политическим, расовым, религиозным и иным признакам. Впервые были созданы английскими колонизаторами во время англо-бурской войны 1899–1902 гг. В годы Второй мировой войны концлагеря возникли на территории европейских стран, оккупированных фашистской Германией, и предназначались для физического уничтожения и эксплуатации узников. Наиболее крупными концлагерями являлись: Бухенвальд, Дахау, Майданек, Освенцим, Треблинка и др. В Беларуси было создано более 260 концлагерей. Из 18 млн человек, прошедших концлагеря, было уничтожено свыше 11 млн граждан СССР, Польши, Франции, Чехословакии, Югославии и других стран. Система концентрационных лагерей была ликвидирована с разгромом гитлеризма и осуждена в приговоре Международного военного трибунала в Нюрнберге как преступление против человечности.

(ВИ–10)

III. Тип хордовые насчитывает около 50 000 видов, имеющих повсеместное распространение. Представители типа освоили самые различные среды обитания. Они населяют моря и океаны, реки и озера. Обитают на всех континентах и островах, живут в почве. Многие из них, приспособившись к полету, освоили воздушную среду. Свободноживущие развиваются из трех зародышевых листков: эктодермы, мезодермы и энтодермы. Вторичноротые животные – рот образуется на конце тела зародыша, противоположном закладке бластопора.

Тело имеет двустороннюю симметрию, его размеры колеблются от 1 см (мелкие рыбы) до 33 м (синие киты). Покровы тела представлены кожей, состоящей из эпидермиса и дермы, и ее производными: чешуя, железы, роговые щитки, перья, волосы. Для строения некоторых систем органов, особенно у низших хордовых, характерна метамерия. У наземных позвоночных она выражена только в строении позвоночного столба, отхождении спинно-мозговых нервов и расположении мускулатуры туловища.

Внутренний осевой скелет представлен хордой – упругим хрящеподобным стержнем, расположенным вдоль спинной стороны тела. Хорда имеет энтодермальное происхождение и образуется путем выпячивания спинной стороны кишечной трубки. У низших хордовых она сохраняется в течении всей жизни, у высших – замещается позвончиком, состоящим из отдельных позвонков. Эндоскелет не является надежной внешней защитой, но и не препятствует росту.

(БдП)

Постоянный обмен веществ с окружающей средой – одно из основных свойств живых систем. В клетках непрерывно идут процессы биосинтеза (ассимиляция, или пластический обмен), т. е. при участии ферментов из простых органических соединений образуются сложные: из аминокислот – белки, из моносахаридов – полисахариды, из нуклеотидов – нуклеиновые кислоты и т. д. Все процессы синтеза идут с поглощением энергии. Примерно с такой же скоростью идет и расщепление сложных молекул до более простых с выделением энергии (диссимиляция, или энергетический обмен). Благодаря этим процессам сохраняется относительное постоянство состава клеток. Синтезированные вещества используются для построения клеток и их органоидов и замены израсходованных или разрушенных молекул. При расщеплении высокомолекулярных соединений до более простых выделяется энергия, необходимая для реакций биосинтеза.

Совокупность реакций ассимиляции и диссимиляции, лежащих в основе жизнедеятельности организма и обуславливающих его связь с окружающей средой, называется обменом веществ.

(БдП)

IV. Изучение электрических и магнитных взаимодействий существенно изменило представления о материи и привело к появлению электромагнитной картины мира. В ее основе лежали представления о мире, в котором все явления описываются с помощью сил (гравитационных и электромагнитных). Основной вклад в создание электродинамики внесли Ш. Кулон (электростатические взаимодействия), А. Вольт (источник постоянного тока), А. Ампер (магнитные поля

и токи), М. Фарадей (электромагнитная индукция), Дж. Максвелл (теория электромагнетизма), Г. Герц (открытие электромагнитных волн) и Г. Лоренц (классическая электронная теория строения вещества).

М. Фарадей пришел к мысли о необходимости замены дискретных (корпускулярных) представлений о материи непрерывными (континуальными). Материя по Фарадею представлялась как непрерывное бесконечное поле с силовыми точечными центрами. Дж. Максвелл создал математическую теорию электромагнитного поля. На основании этой теории он сделал вывод, что распространение электромагнитного возмущения происходит с конечной скоростью в виде электромагнитных волн. Новая картина мира сменила и принципы передачи взаимодействия: они передаются посредством поля непрерывно от точки к точке и с конечной скоростью.

Фактическим завершением формирования электромагнитной картины мира стала специальная теория относительности А. Эйнштейна. Он дополнил законы электродинамики идеей относительности как пространства, так и времени.

(Физ–11)

Историю ядерной физики принято отсчитывать с 1896 г. Именно в этом году французский физик Антуан Анри Беккерель обнаружил, что соли урана обладают способностью засвечивать фотопластинку, испуская самопроизвольно какое-то излучение. Это новое явление получило название радиоактивности (от лат. radio – испускаю лучи, action – действенный).

Радиоактивность – явление самопроизвольного превращения ядер, сопровождающееся испусканием частиц или ядер или коротковолновым электромагнитным излучением.

В 1898 г. Пьер Кюри и Мария Склодовская-Кюри открыли новые радиоактивные химические элементы – радий и полоний. Вскоре были открыты и другие радиоактивные элементы. В 1903 г. Э. Резерфорд и Ф. Содди обнаружили, что явление радиоактивности сопровождается превращением одного химического элемента в другой с выделением энергии, которая уносится излучением.

(Физ–11)

V. При подготовке ткани к раскрою особое внимание следует уделить определению расхода ткани на изделие.

Расход ткани зависит от фасона, размера фигуры, ширины ткани. Чем сложнее фасон, тем больше расход ткани. К сложным элементам изделия относятся широкие юбки, рукава покроя реглан и цельнокроеные, драпировка, фигурные подрезные рельефы, кокетки, воротники, карманы, жабо, кокиль, а также раскладка деталей изделия под углом 45° к нити

основы или утка. Как уже отмечалось, необходимо учитывать ворс, рисунок и усадку ткани. На усадку ткани необходимо дополнительно брать в среднем для хлопчатобумажных тканей три-пять процентов от ее общей длины, шерстяной и полушерстяной – три-четыре процента, натурального шелка – два-три процента, а искусственного – четыре-восемь процентов, штапельной ткани – четыре-шесть процентов. Синтетические ткани и трикотажные полотна практически не дают усадки.

(VIII)

Быстрому и точному выполнению рисунка помогает строгая раскладка всего необходимого для работы. Эта раскладка сводится к следующему. Для карандашного изображения модели рисующий кладет перед собой лист бумаги, выше – два простых карандаша, резинку, перочинный нож; для работы цветными карандашами к названному добавляют коробочку карандашей и пробный лист бумаги; для работы акварелью вместо цветных карандашей кладут коробочку красок и кисть, слева от бумаги – тряпку для вытирания кисти, справа от красок ставят банку с водой, а пробный лист бумаги кладут справа от рисунка. Такое раз и навсегда принятое расположение предметов отлично дисциплинирует рисующего, помогает ему добиться лучших результатов и избежать грубых ошибок.

(UP)

VI. Большинство известных в практике цветовых гармоний можно разделить на два основных вида: гармония контрастов и гармония родственных цветов. В основе такого выделения лежит распределение цветов в цветовом круге.

Практика художественного конструирования изделий подтверждает, что более выразительными оказываются либо сочетание противоположных, либо близких цветов. Так, в основу гармонии цветов деталей (элементов деталей) и фона положены такие свойства композиции изделия, как контраст и нюанс.

В этой связи контрастные цвета от сочетания друг с другом становятся ярче, заметнее один на другом. Так, красный цвет на зеленом фоне смотрится ярко и четко, а на оранжевом – приглушенно. В зависимости от цветного фона черно-белые и серые цвета приобретают кажущуюся цветность. Так, серая деталь декоративного панно на зеленом фоне приобретает розовый оттенок.

Используя цветовые гармонии в художественном формообразовании, важно найти то решение, которое бы органически соединило цвет с формой, вызвало бы чувство меры, логики и красоты. В восприятии формы изделий с окрашенными в разные цвета поверхностями значительное место занимает иллюзия (искаженное

восприятие) зрения. Это обусловлено особенностями устройства зрительного аппарата и процесса восприятия человека.

(ТО–9)

Любая самоходная судомодель должна не только давать точное представление о внешнем виде копируемого судна или корабля, но и обладать такими основными свойствами, как: плавучесть, непотопляемость, остойчивость, ходкость, маневренность и устойчивость.

Одним из главных свойств судомоделей является плавучесть – способность держаться на воде с определенным грузом при заданной осадке. Осадкой называют высоту подводной части корпуса модели корабля.

Согласно закону Архимеда объем подводной части водонепроницаемого корпуса должен находиться в полном соответствии с весом всей модели судна.

Очевидно, что погруженная часть корпуса модели вытесняет объем воды, равный весу самой судомодели. Величину силы, поддерживающей модель на воде и равной ее весу, называют водоизмещением.

Не менее важным свойством является непотопляемость – способность судомодели оставаться на плаву и не опрокидываться при получении повреждений корпуса. Для этого корпус модели разделяют на отсеки поперечными водонепроницаемыми перегородками.

(ТО–9)

КАРОТКІ РУСКА-БЕЛАРУСКІ СЛОЎНІК

А

абрис	абрыс, контур
абсолют	абсалют
абсолютно-замкнутый	абсалютна-замкнёны
абсолютно-интегрируемый	абсалютна-інтэгральны
абсолютно-непрерывный	абсалютна-непарыўны
абсолютно-ограниченный	абсалютна-абмежаваны
абсолютно простое число	абсалютна просты лік
автомобиль	аўтарухавік
автодело	аўтасправа
автокар	аўтакары
автоколебательный	аўтавагальны
автолюбитель	аўтааматар, аўталюбіцель
автопередвижной	аўтаперасоўны
автосмесь	аўтасумесь
автосцепка	аўтасчэпка
агелиофиты	агеліяфіты
адаксиальная сторона	адаксіяльны бок
акклиматизация	акліматызацыя
аксиальный	аксіяльны, восевы
алгоритм извлечения корня	алгарытм здабывання кораня
альфа-излучение	альфа-выпрамяненне (выпраменьванне)
альфа-лучи	альфа-прамяні
ампер-весы	ампер-вагі
ампер-час	ампер-гадзіна
анабиоз	анабіёз
анализ качественный	аналіз якасны
анизотичное устье	анізацыйнае вусцейка
антибиотики	антыбіётыкі
антрекот	антрэкот
арматурные ткани	арматурныя тканкі
ароматические растения	духмяныя расліны

Б

база данных	база звестак
базироваться	грунтавацца, асноўвацца
банка	(стекл.) слоік; (жестян.) бляшанка; (физ.) банка

бархатистое опушение
безбелковые семена
безлепестной цветок
безобжиговый
безразлично
бельё
береста
бесконечно
бесконечно много
беспокровный цветок
биквадратный
биологические часы
биология
биомасса
биометрия
биоценоз
биссиметрическое строение
благодарность
благоразумие
блокировка
бокоцветные соцветия
болонья
болтовой
брактеозное соцветие
брюква
брюки
брюшной шов
булавка
бурав
буравить
бутылка
быстрота

аксаміцістае опушэнне
безбялковае насенне
беспялёсткавая кветка
безабпальны
абьякава
бялізна
бяроста
бясконца
безліч
бяспокрыўная кветка
біквадратовы
біялагічны гадзіннік
біялогія
біямаса
біяметрыя
біяцэноз
бісіметрычная будова
падзяка, удзячнасць
разумнасць
блакіраванне
бакакветныя суквецці
(ткань, плащ) балоння
балтовы
брактэзнае суквецце
бручка
штаны
брушное шво
шпілька
свердзел
свідраваць
бутэлька, пляшка
хуткасць

В

ватрушечный
ватт-час
вдвое
вдеть (нитку)
вегетативные почки
ведомый вал
ведущий вал
вездеход

ватрушкавы
ват-гадзіна
удвая, у два разы
уцягнуць, зацягнуць
вегетатыўныя пупышкі
вадзімы вал
вядучы вал
усюдыход

вектор-столбец	вектар-слупок
вектор-строка	вектар-радок
венчик	венчык
венчиковидный околоцветник	венчыкападобны калякветнік
верный	1. (правильный) правільны; (точный) дакладны; 2. (надёжный) надзейны, пэўны; 3. (преданный) верны; 4. (несомненный) пэўны; (неизбежный) немінучы
вероятность	імавернасць
вес удельный	удзельная вага, шчыльнасць
весомость	важкасць
ветвление	галінаванне
веткопад	галінапад
ветошь	старызна, рызжэ
ветчина	вяндліна; (окорок) шынка
вещество	рэчыва
взбитый	узбіты
взвесь	завісь, суспензія
взвешенный	(физ., техн.) узважаны; завіслы, суспензаваны
взгляд	погляд
видоискатель	відашукальнік, візір
вилка	1. (стол.) відэлец; 2. (техн.) вілка
вилочный	1. відэлечны; 2. (техн.) вілачны
винт	1. шруба; 2. (парохода, самолета), вінт
винторезный	шрубарэзны
вихревое движение	віхравы рух
вкроить	укроіць
вкус	1. смак; 2. (перен.) густ
вметка	прыфастрыгоўванне
внеплодник	пазаплоднік
внесистемные единицы	пазасістэмныя адзінкі
внешнее отверстие поры	знадворная (вонкавая) адтуліна
водоросли	поры
водоструйный	водарасці
водяные устьяца	водаструменны
	вадзяныя вусцейкі

вождение	ваджэнне
воздействие	уздзеянне
воздухоочиститель	паветраачышчальнік
воздушные корни	паветраныя карані
возрастание	нарастанне
волна	хваля
волокна	валокны
волчки	парасткі
воображать	уяўляць
воронка	1. лейка; 2. (воен.) варонка
воронковидный венчик	лейкападобны венчык
ворот	каўнер
восемью (об умнож.)	восем у...
воска	воскі
воспитание	выхаванне
восходящий стебель	узыходнае сцябло
временной	часавы
временный	часовы
всасывающие волоски	усмоктвальныя валаскі
вскипятить	закіпяціць
вскипячённое молоко	паранае малако
вскрывшиеся плоды	раскрывальныя плады
втачка	уточка, ушыўка
вторичная ксилема	другасная ксілема
вторичные ткани	другасныя тканкі
второсортный	другога сорту (гатунку)
втулка	утулка
выделительные ткани	выдзяляльныя тканкі
выдувка	выдзіманне
выжигание	выпальванне
вынужденный покой	вымушаны спакой
выполненный стебель	напоўненае сцябло
выполняющие клетки	напаўняльныя клеткі
выращивать	1. (растения) вырошчваць, гадаваць; 2. (выкармливать, воспитывать) выгадоўваць, гадаваць
выстегать	прашыць
выстилающие клетки	высцілальныя клеткі
выстрачивать	выстрочваць
выстругать	выстругаць; (рубанком) выгаблеваць

высчитать
вычеркнуть
вычесть

вычет
вычитаемое
вычитание
вычитать
вычтенный
вьющиеся растения
вязальные спицы

вылічыць
выкрасліць
1. (мат.) адняць;
2. (удержать) вылічыць
рэшта
аднімаемае
адніманне, адыманне
аднімаць, адымаць
адняты
павойныя расліны
пруткі

Г

газопроницаемый
газораспылитель
гвоздика I *ж. р.*
гвоздика II
гвоздь
генетика
герметический
гетерогенный луч
гипербола
г. сопряжённая
гиперзвук
гладь

глазировка
глазки
глазунья
глазурь

годовой побег
годовое кольцо
горсть
горшок

граница
графит
гренок *м. р.*
гроздь
громкость

газопранікальны
газараспыляльнік
(бот.) гваздзік *м. р.*
(пряность) гваздзіка
(метал.) цвік; (дерев.) гвозд
генетыка
герметычны
гетэрагенны прамень
гіпербала
г. спалучаная
гіпергук
1. гладзь, роўнядзь;
2. (род вышивки) гладзь
глазуроўка
пачкі
(яичница) яечня
(для посуды) паліва;
(кул.) глазура
гадавы парастак
гадавое кольца
жменя
(для варки пиши) гаршчок;
(для молока) збан, гладыш;
(для цветов) вазон
мяжа
лінеіць, графіць
грэнка *ж. р.*
гронка
гучнасць

грузовместимость
грузозахватный
гусеница

грузаёмістасць
грузазахопны
(зоол.) вусень; (техн.) гусеніца

Д

давление

1. ціск;
2. (воздействие) націск

дважды два

два ў два

движение

рух

движок

рухавічок

двосточие

двукроп'е

двойная кисть

падвойная гронка

двойное оплодотворение

падвойнае (двайное)

апладненне

двойной зонтик

падвойны парасонік

двубортный

двухбортны

двурядное расположение

двухрадковае размяшчэнне

двусильный андроцей

двухмоцны андрацэй

двусторонний

двухбаковы

двухслойный

двухслаёвы, двухпластовы

двучлен

двухчлен

действие

дзеянне

д. обратное

дзеянне адваротнае

д. противоположное

дзеянне процілеглае

декоративно-прикладное

дэкаратыўна-прыкладное

искусство

мастацтва

деликатес

далікатэс

делимое

дзеліва, дзялімае

делитель

дзельнік

деревообрабатывающий

дрэваапрацоўчы

десятичный

дзсятковы

деятельность

дзейнасць

дисахариды

дыщукрыды

длина

даўжыня

доказательство

доказ

доказуемый

доказы

допустимый

дапушчальны

достижение

дасягненне

достоверность

верагоднасць

дочерние луковицы

дачыныя цыбуліны

древесина

драўніна

дробь *ж. р.*
д. обратная
д. несократимая
д. обыкновенная
д. цепная
дрожжевой
дубильные вещества
дугонервное жилкование
дыхательные корни
дуршлаг

дроб *м. р.*
дроб адваротны
дроб нескарачальны
дроб звычайны
дроб ланцуговы
дражджавы
дубільныя рэчывы
дуганервовае жылкаванне
дыхальныя карані
друшляк

Е

единица
единичный
единообразный
ежевика
естественный

адзінка
адзінкавы
аднастайны
ажына
1. (связанный с природой)
прыродны;
2. (о науках) прыродазнаўчы;
3. (обыкновенный, нормальный)
натуральны

Ё

ёмкий
ёмкость

ёмісты
ёмістасць

Ж

жажда

1. смага;
2. (перен.) прага

жарить

1. (готовить для еды) пячы;
смажыць (мясо);
скварыць (сало);
прэгчы (кофе, семечки и т.п.);
2. (жечь, палить) паліць, пячы
смажаніна, смажонка

жаркое

жазло

жезл (кривая)

залозістыя лускавінкі

железистые чешуйки

залозкі

железки

жолуд

желудь

жорсткасць, калянасць

жесткость

жестяной
жидкий (не густой)
жидкий газ
жидкое топливо
жидкость
жир

жиры
журнал

бляшаны
рэдкі
вадкі газ
вадкае паліва
вадкасць
тлушч; (говяжий) лой; (свиной,
нутряной) здор; (гусиный)
шмалец
тлушчы
1. (повременное издание)
часопіс;
2. (в др. знач.) журнал

З

зависимость
заглавие
заданный
закроенный
замаринованный
заменимость
замешивать (тесто)
запись *ж. р.*
заправит

запрет *м. р.*
запятая
засахарить
засол

засохший
заточка
затылок
зачеркивать
звукопоглощающий
земляника
зеркальный
знаменатель
значимость

залежнасць
загаловак
зададзены
закроены, скроены
замарынаваны
замяняльнасць
замешваць
запіс *м. р.*
заправіць, закрасіць; (сметаной,
молоком) забяліць; (салом)
заскварыць; (мукой)
падкалаціць
забарона *ж. р.*
коска
зацукраваць
(действие) засольванне;
(способ) засол
засохлы
завострыванне, заточванне
патыліца
закрэсліваць
гукапаглынальны
суніцы
люстры
назоўнік
значнасць

І

игла	іголка
избыток	лішак
известь	вапна
извлекать	здабываць
изделие	выраб
изнанка	адварот, выварат, спод; левы бок
изображать	паказваць; выяўляць; адлюстроўваць
изображение	1. (действие) стварэнне вобраза; маляванне; рысаванне; лепка; паказ; адлюстраванне; 2. (знака, символа, предмета, геометрической фигуры и т. п.) відарыс
изогнутость	выгнутасць
изучение	вывучэнне
изысканность вкуса	тонкасць (далікатнасць, вытанчанасць) густу
изюм	рызынкi
индуктивный	індуктыўны
индукционный	індукцыйны
интерпретация	інтэрпрэтацыя, тлумачэнне
инфразвук	інфрагук
искажение	скажэнне
искренность	шчырасць
искусство	1. мастацтва; 2. майстэрства
испечённый	спечаны
испытание	выпрабаванне
иссиза-голубой	шызавата-блакітны
иссиня-чёрный	сінявата-чорны
исследование	даследаванне
исток	выток
исчезновение	знікненне
итог	вынік

К

кавычки	двукоссе
каление	1. гартаванне; 2. (нагревание) напал;

капельножидкий
капля
карандаш
карман *м. р.*
касание
касательная
катушка

качество
кашеобразный
кашне
кирпич
кисточка

клеенка
клюква
кожа
колебание
колебание температур
колебательное движение
колесо
количество
коллегиум
коллектив
контрпривод
конусовидный
конусообразный
копчёный
кориандр *м. р.*
короткопламенный
косвенный
косой
коэффициент полезного
действия
красная рыба
красное каление
кручение
крыжовник
кусочек

3. (поджаривание) пражанне
кропельнавадкі
кропля
карандаш, аловак
кішэнь *ж. р.*
дотык
датычная
шпуля, шпулька;
(провода) катушка

якасць
кашападобны
кашнэ, шалік
цэгла
1. (для рисования) пэндзлік;
2. (для украшения) кутасік;
3. (бот.) гроначка;
4. (для смазыв.) памазок

цырата
журавіны
скура
ваганне
хістанне тэмператур
хістальны рух
кола
колькасць; (о числе) лік
калегіум
калектыў
контрпрывод
конусападобны
канусаваты
вэнджаны
каляндра *ж. р.*
караткаполымны
ускосны
косы

каэфіцыент карыснага дзеяння
каштоўная рыба
чырвоны напал
кручэнне
агрэст
кавалак

Л

лампа
лацкан
лекало
лепёшка

личность
лиф
лицевая сторона
логарифм
ложка

ложность
ломаная
лоскут
лук
луч
лучеиспускание
лучепреломление
любой

лямпа
штрыфель, лацкан
лякала
(оладья) аладка;
(пресная) праснак;
(поджаренная на сковороде)
скавароднік;
(из тертого картофеля) дранік
асоба
ліф, станік
правы бок
лагарытм
лыжка; (разливательная)
апалонік
ілжывасць, аблуднасць
(сущ.) ламаная
абрэзак
цыбуля
прамень
выпраменьванне, праменяванне
праменепраламленне
кожны, усякі

М

майонез
макароны *мн. ч.*
маслѐнка
масло
машина вычислительная
мгновение
медленно
мех
мировоззрение
мнимость
множество

маянэз
макарона *ж. р., толькі адз. л.*
1. (стол. посуда) масленіца;
2. (техн.) маслѐнка
(сливочное) сметанковае масла;
(растительное) алей
машына вылічальная,
камп'ютар
імгненне
павольна
футра
светапогляд
(мнимая величина) уяўная
велічыня;
(числа) уяўнасць
мноства

множимое
множитель
модулирование
молниевидный

множымае
множнік
мадуляванне
маланкападобны

Н

наблюдение
набросок
надпись *ж. р.*
название *ср. р.*
назубок
наказание
накипь *ж. р.*
накрошенный
налгать
налистник
наличие
наложение
наметать
наперсток
наподобие
направление
направляющая
напряжение
наружный
насахаренный

наследство *ср. р.*
насос *м. р.*
натомить
начальный
начертание

невесомость
невычет
неделимый
недожог
независимость
неизвестный
непригодность
неприменимый

назіранне
накід; (эскиз) эскіз
надпіс *м. р.*
назва *ж. р.*
напільнік
пакаранне
накіп *м. р.*
накрышаны
налгаць, нахлусіць
наліснік
наяўнасць
накладанне
нафастрыгаваць
напарстак
накштальт
напрамак, кірунак
накіравальная
напружанне, напруга
знешні, вонкавы
нацукраваны; (наслащенный)
насалоджаны
спадчына *ж. р.*
по/мпа *ж. р.*
натушы/ць
пачатко/вы
1. (действие) напісанне;
2. (очертание, внешняя форма)
абрыс, контур
бязважкасць
нярэшта
непадзельны
недапал
незалежнасць
невядомы
непрыдатнасць
недастасоўны

непроводящий
неравенство
нерешённый

несократимый
несомненно
низший

ни один
нисходит
номер
носитель
носки (короткие чулки)

неправодны
няроўнасць
(о матем. задаче) нярэшаны;
(о вопросе и т. п.) нявырашаны
нескарачальны
безумоўна
ніжэйшы за ...;
(самый низкий) найніжэйшы
ніводны (ніводзін)
сыходзіць, спадаць
нумар
носьбіт
шкарпэткі

О

обвалиять в муке

обдать
обдувка
обещание
обжаривание
обжиг
обжим
обметать
обобщать
обойная мука
оболочка
обоснование
обработка
образование *ср. р.*
образующая
обратимость
обратно
обращение
обрубка
обсахаренный
обстоятельства
обтачка
обусловить
обучение
обшлагный
общество

укачаць у муку (абсыпаць
мукой)
абліць
абдзіманне
абяцанне
абсмажванне
абпал
абцісканне
абкідаць
абагульняць
шатраваная мука, шатроўка
абалонка
абгрунтаванне
апрацоўка
адукацыя *ж. р.*
утваральная
абарачальнасць
адваротна
абыходжанне
абрубліванне, зарубліванне
пасыпаны цукрам
абставіны
абшыванне
абумовіць
навучанне
абшлаговы, закаўрашны
грамадства

общий	(всеобщий) агульны; (совместный) супольны
объединение	аб'яднанне
объявить	абвясціць
обязанность	абавязак
овощи <i>мн. ч.</i>	агародніна <i>ж. р.</i>
овощной	з агародніны
ограниченный	абмежаваны
ограничительный	абмежавальны
огурец	агурок
одинок	(об умнож.) адзін у...
однообразно	аднастайна
односторонний	аднабаковы, аднастаронні
озимь	рунь
ознакомить	азнаёміць
озонирование	азанаванне
окаймленный	аблямаваны
окрошка	халаднік
оладья	аладка; (большая) блін
описывать	(геометр.) акрэсліваць; (в др. случаях) апісваць
определение	(дефиниция) азначэнне; (нахождение) вызначэнне
определить	акрэсліць
опреснитель	апрасняльнік
опровергать	абвяргаць
осевой	восевы
оскорбление	абраза
основание	аснова
особый	(особенный) асаблівы; (отдельный) асобны
остаток	астача
отбросить	адкінуць
отверстие	адтуліна
ответ	адказ
отвлеченность	абстрактнасць
отклонение	адхіленне
откровенный	(искренний) адкрыты
отлагательство <i>ср. р.</i>	адклад <i>м. р.</i>
отлаживать	наладжваць
отложной	адкладны
отнимать	адымаць
относительно	адносна

относительный
отображать
отображение

отождествление
оторачивать
отпаривание
отпарывание
отражатель
отражение
отрасль
отрицание
отстрачивать
отстрогать
отсчёт
оттенок
отутюженный
отчет *м. р.*
охлаждение

ошибка

адносны, рэлятыўны
адлюстроўваць
(действие) адлюстраванне;
(неоконч.) адлюстроўванне;
(то, что отображено)
адлюстраванне;
(зеркальное) адбітак
атаясамленне
аблямоўваць, абшываць
адпарванне
адпорванне
адбівальнік
адбітак
галіна
адмаўленне
адстрочваць
выстругаць
адлік
адценне
адпрасаваны
справаздача *ж. р.*
ахаладжэнне;
(незаконч.) ахалоджванне
памылка

П

панировка
пар *м. р.*
пароизмеритель

паросборник
пачка *ж. р.*
пекарский
пепельно-серый
первичный
первое
питание (батарейное)
плотный
площадка
поверхность
повод
повторение

паніраванне, паніроўка
пара *ж. р.*
паравымернік,
паравымяральнік
паразбіральнік
пачак *м. р.*
пякарскі
папяліста-шэры
першасны
(сущ.) першае
сілкаванне (батарэйнае)
шчыльны
пляцоўка
паверхня
нагода
паўтор

поглощение	паглыннанне
погрешность	хібнасць
подвижный	рухомы
подгибать	падгінаць
подслучай	варыянт
подсчёт	падлік
подытожить	падагуліць
положение	становішча
положительный	(знак) дадатны; (оценка) станоўчы
полужирный	паўтлусты
полутень	паўцень
помеха	перашкода
поощрение	падтрымка, падтрымліванне
поперечный	папярочны
портниха	швачка
постоянная	(сущ.) канстанта
постоянная величина	сталая (пастаянная) велічыня/ сталы, нязменны
постоянный	пастаянны
постоянный ток	пастаянны ток
построение	(действие) будаванне
поступок	учынак
предел	ліміт; (интегрирования) мяжа
предложение	(суждение) прапанова; (утверждение, теорема) сцвярджэнне
предмет	(объект) аб'ект; (дисциплина) навука, дысцыпліна
предшествовать	папярэднічаць
преломляемость	праламляльнасць
препятствие	перашкода
прибавлять	дадаваць
прием	спосаб
прикосновение	дотык
приобретать	набываць
присоединение	далучэнне
пробный	спробны
продналог	харчпадатак
продолжение	працяг
продолженный	прадоўжаны
продольный	падоўжны
продразверстка	харчразвёрстка

проективный
проектировать
проекционный
произведение

производная
произвольно
прокол
пропорция
простор
противоположность
противоречащий
протяженность
пуговица
пудинг

праекцыйны
праектаваць
праекцыйны
(действие) выбраб, стварэнне;
(мат.) здабытак
вытворная
адвольна
пракол, працін
прапорцыя
абшар
процілегласць
супярэчны
працягласць
гузік
пудынг

Р

равенство
равно
равнобедренный
равновеликий
равновесие *ср. р.*
равнодействующая
равносильный
равностепенный
равносторонний
равноудалённый
радиоволна
радиан
радиус
разложение
размер
разница
разность
разностный
располагать
рассмотрение *ср. р.*
расстояние
раствор
расчёт

роўнасць
роўна
раўнабедраны, раўнабочны
роўнавялікі
раўнавага *ж. р.*
раўнадзейная
раўназначны, эквівалентны
роўнаступенны
роўнабаковы
роўнааддалены
радыёхваля
радыян
радыус
(действие) раскладанне;
(результат) расклад
памер
розніца
рознасць
рознасны
размяшчаць;
(о многочлене) упарадкоўваць
разгляд *м. р.*
адлегласць
(циркуля) ростул
разлік

ребро	(мат.) рабро; (ящика, бруса, доски и т. п.) кант
редуцировать	рэдукаваць
резина	рызіна, гума
резинка	рызінка
результат	вынік
рефлекс	рэфлекс
решение	рашэнне
решиться	адважыцца
ржаной	жытні
риск <i>м. р.</i>	рызыка <i>ж. р.</i>
рисование по восприятию	маляванне па ўспрыманні
ропись <i>ж. р.</i>	ропіс <i>м. р.</i>
рубашка	кашуля, сарочка

С

самоуправление	самакіраванне
сведения	звесткі
сверло	свердел
свернутый	згорнуты
светотень	святлацень
свойство	уласцінасць
связанный	злучаны
сдвоенный	здвоены, падвоены
секущая	сякучая
сельдь <i>ж. р.</i>	селядзец <i>м. р.</i>
семенной	насенны
сжатие	сцісканне
ситец	паркаль
скатерть	абрус
скобка	дужка
сковорода	патэлья
скольжение	слізганне
скорлупа	лушпіна
скорость	хуткасць
слагаемое	1. (мат.) складаемае; 2. (составная часть) састаўная частка, элемент
следствие	(результат) вынік
сложение	складанне
слой	слой, пласт
случай	выпадак

сметать	(шить) сфастрыгаваць
смещаться	зрушвацца
смётанный	сфастрыгаваны
смётка	фастрыгаванне
смётывание	фастрыгаванне
смысл	сэнс
совершение действия	выкананне дзеяння
совместимость	сумяшчальнасць
современный	сучасны
содержание	змест
содержать	(вмещать, заключать) змяшчаць
соединение	злучэнне
сознательность	свядомасць
соизмеримый	сумымерны
сократимость	скарачальнасць
сократимый	скарачальны
соответствовать	адпавядаць
сопротивление	супраціўленне
сопряженные точки	спалучаныя пункты
соревнование	спаборніцтва
сорочка	сарочка, кашуля
сосна	хвоя
состав	склад
сотрудничество	супрацоўніцтва
сочетание	спалучэнне
сочувствие <i>ср. р.</i>	спагада <i>ж. р.</i>
сплочение	аб'яднанне
способность	здольнасць
средство	сродак
станиоль	станіель
степенной	ступеневы
стержень	стрыжань
столбец	слупок
сторона	старана
стремление	імкненне
суждение	меркаванне
существенный	істотны
сущность	сутнасць
сходящийся	збежны
схождение	сыходжанне
сцепление	счапленне
счет	лічэнне

Т

творчество
теорема
теория относительности
типичный
тождество
тоновой
точка
т. вихревая
т. внешняя
т. граничная
т. перегиба
т. подвижная
точность
трапециевидный
требование
треугольник
т. равнобедренный

трехлепестковый
трижды три
труд
тушевка

тяготение
тяжесть *ж. р.*

убеждение
убывание
уважаемый
увеличение
угол наклона
у. развернутый
уголь
удвоить
удлинять
укроп
уксус
ультразвук

творчасць
тэарэма
тэорыя адноснасці
тыповы
тоеснасць
тонавы
пункт
пункт віхорны
пункт вонкавы
пункт межавы
пункт перагіну
пункт рухомы
дакладнасць
трапецападобны, трапецыйны
папрабаванне
трохвугольнік, трыкутнік
трохвугольнік раўнабедраны,
раўнабочны
трохп'ялёткавы
тры ў тры
праца
1. (действие) тушоўка,
тушаванне;
2. (штрихи) тушоўка
прыцягненне
цяжар *м. р.*

У

перакананне
спаданне, памяншэнне
шаноўны
павелічэнне
вугал нахілу
вугал разгорнуты
вугаль
падвоіць
падаўжаць
кроп
воцат
ультрагук

умножать
умножение
уплотнение
упростить
уравнение
уровень
условие
успех
устанавливаться

установить
устойчивость
устранимый
утешение *ср. р.*
утроенный
утюг
уха
учитель
учитывать

памнажаць
множанне
ушчыльненне
спрасціць
ураўненне, раўнанне
узровень
умова
поспех
(становіцца устойчывым,
стацынарным) усталёўвацца
(выясніць) высветліць
устойлінасць
скасавальны
уцеха *ж. р.*
патроены
прас
(суп из рыбы) юшка
настаўнік
(принимать во внимание)
улічваць, браць пад увагу

Ф

фартук
фаршированный
физический
фокальное расстояние
формулирование
формулировка
фотоумножитель
фрукты *мн. ч.*
функция
ф. быстрорастущая
ф. быстроубывающая
ф. вероятная
ф. мелко-квадратная
ф. измеримая
ф. медленно возрастающая

ф. медленно убывающая
ф. непрерывная
ф. обратимая
ф. обратная

фартух
фаршыраваны
фізічны
факальная адлегласць
фармуляванне
фармулёўка
фотапамнажальнік
садавіна *ж. р.*
функцыя
функцыя хутканарастальная
функцыя хуткаспадальная
функцыя імаверная
функцыя дробава-квадратная
функцыя вымерная
функцыя павольна
нарастальная
функцыя павольна спадавальная
функцыя непарыўная
функцыя абарачальная
функцыя адвароная

ф. отображающая
ф. ступенная
ф. ступенчатая

функцыя, якая адлюстроўвае
функцыя ступеневая
функцыя прыступкавая

Х

хаотический
характеристический
характерный
хлопчатобумажный
холст
холщовый
хронологический
художественно

хаатычны
характарыстычны
характэрны
баваўняны
палатно
палатняны
храналагічны
па-мастацку

Ц

цветной
цветовое (сочетание)
целесообразно
цель
цельное (видение)
цельный

каляровы
колеравае (спалучэнне)
мэтазгодна
мэта
цэльнае, цэласнае (бачанне)
1. (не составной) суцэльны;
2. (неразбавленный)
неразведзены
ланцуг
цыкл лімітавы
лічба
лічба дакладная
лічба вартасная
лічба няпэўная
лічбаванне
лічбаваны

цепь
цикл предельный
цифра
ц. верная
ц. значащая
ц. сомнительная
цифрация
цифрованный

Ч

частица
частное
чередование
черта
чертеж
чувствовать
честность

часцінка
дзель
чаргаванне
рыса
чарцёж, рысунак
ушаноўваць
чэснасць

четверть
четность
четный
четырнадцать
числитель
число
ч. вещественное
ч. делителей
ч. дробное
ч. избыточное
ч. несравнимое
ч. обратное
ч. постоянное
ч. предельное
ч. приближенное
ч. удобное
чисто
член
ч. высший
ч. отношения
чрезвычайный

чвэрць
цотнасць
цотны
чатырнаццаць
лічнік
лік
лік рэчаісны
колькасць дзельнікаў
лік дробавы
лік залішні
лік непараўнальны
лік адваротны
лік сталы (нязменны)
лік лімітавы
лік набліжаны
лік зручны
цалкам
складнік; элемент
складнік найвышэйшы
элемент стасунку
надзвычайны

Ш

шаг
шар
ш. возвращенный
шероховатость
шестеренка
ширина
широта
шитьё
шницель
шов *м. р.*
шрифт
штрих
штрихованный
штриховка

крок
шар, сфера
шар вернуты
шурпатасць
шасцярэнька
шырыня
шырыня
1. шыццё, шытво;
2. (вышивание) вышыванне;
(вышивка) вышыўка
шніцаль
шво *н. р.*
шрыфт
штрых
штрыхаваны
штрыхаванне, штрыхоўка

Щ

щавель
щавельные щи
щель
щепотка

щипцы

шчаўе
шчаўевы боршч
шчыліна
1. тры пальцы;
2. (крупинка) дробка
1. шчыпцы;
2. (техн.) абцугі

Э

экваториальный
экзотический
эластический
электрический
элемент
э. матричный
э. поверхности
этюд

экватарны
экзатычны
эластычны
электрычны
элемент
элемент матрыцы
элемент паверхні
эцюд

Ю

юбка

юность

1. спадніца;
2. (техн.) юбка
юнацкасць

Я

яблоко *ср. р.*
явление
ядро
я. вырожденное
ядрышко
ячейка

яблык *м. р.*
з'ява
ядро
ядро звыроднае
ядзерца
ячэйка; ячэя

УМОЎНЫЯ СКАРАЧЭННІ

А-7 – Алгебра. 7 класс : учеб. пособие для 7-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения. / И. Г. Арефьева, О. Н. Пирютко. – Минск : Нар. асвета, 2017. – 312 с.

А-8 – Алгебра : вучэбны дапаможнік для 8-га класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання / І. Г. Арэф’ева, В. М. Пірутка ; пер. з рус. мовы Н. М. Алганавай. – Мінск : Нар. асвета, 2018. – 269 с.

А-11 – Алгебра : учеб. пособие для 11-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / Е. П. Кузнецова [и др.] ; под ред. проф. Л. Б. Шнепермана. – 3-е изд., испр. и доп. – Минск : Нар. асвета, 2013. – 287 с. : ил.

А-11 – Алгебра : вучэб. дапам. для 11-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / А. П. Кузняцова [і інш.] ; пад рэд. праф. Л. Б. Шнепермана ; пер. з рус. мовы Н. М. Алганавай. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Нар. асвета, 2013. – 287 с. : іл.

Б-9 – Біялогія : вучэб. дапам. для 9-га кл. устаноў агулн. сярэдн. адукацыі з бел. мовай навучання / М. В. Машчанка, А. Л. Барысаў ; пер. з рус. мовы В. У. Клімко. – 3-е выд., перапрац. – Мінск : Нар. асвета, 2011. – 207 с.

Б-11 – Біялогія : вучэб. дапаможнік для 11-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / С. С. Маглыш, А. Я. Карэўскі ; пад рэд. С. С. Маглыш ; пер. з рус. мовы В. К. Раманцэвіч. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Народная асвета, 2016. – 261 с.

БдП – Биология: для поступающих в вузы / Р. Г. Заяц [и др.]. – Минск : Выш. шк., 2006. – 623 с.

БЛ-11 – Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 11-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З. П. Мельнікава [і інш.]; пад рэд. З. П. Мельнікавай, Г. М. Ішчанкі. – Мінск : Нац. Ін-т адукацыі, 2009. – 304 с.

БПР – Клышка, А. К. Беларуская-польскі размоўнік / А. К. Клышка. – Мінск : Выш. шк., 1992. – 335 с.

ВИ-10 – Космач, Г. А. Всемирная история Новейшего времени : 1918–1945 гг. : учеб. пособие для 10-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / Г. А. Космач, В. С. Кошелев, М. А. Краснова ; под ред. Г. А. Космача. – Минск : Нар. асвета, 2012. – 214 с. : ил.

ГБ-10 – Новік, Я. К. Гісторыя Беларусі, 1917–1945 гг. : вучэб. дапам. для 10-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / Я. К. Новік ; аўтар метадычнага апарату В. В. Гінчук. – Мінск : Нар. асвета, 2012. – 182 с. : іл.

ГМ – Гусак, А. А. Гісторыя матэматыкі / А. А. Гусак. – Мінск : БДУ, 2000. – 232 с.

ДО – Соловьев, С. А. Декоративное оформление : учеб. пособие для учащихся педучилищ по спец. № 2003 / С. А. Соловьев. – М. : Просвещение, 1987. – 240 с.

КАФ – Курс агульнай фізікі : Меха́ніка : вучэб. дапам. / У. А. Якавенка, Г. А. Збароўскі, А. В. Раўкоў ; пад агул. рэд. У. А. Якіменкі. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 260 с.

ККиШ – Мартопляс, Л. В. Курсы кройки и шитья на дому / Л. В. Мартопляс, Г. В. Скачкова. – 4-е изд., перераб. и доп. – Минск : Полымя, 1992. – 335 с.

ПН-7 – Працоўнае навучанне. Абслуговая праца : вучэб. дапам. для 7-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / С. І. Сталярова [і інш.] ; пад рэд. С. І. Сталяровай. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2015. – 215 с. : іл.

ПН-9 – Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца : вучэб. дапам. для 9-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / С. Я. Астрэйка [і інш.] ; пад рэд. С. Я. Астрэйкі. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2014. – 176 с. : іл.

РБМД – Сельвіч, С. Ф. Руска-беларускі матэматычны даведнік / С. Ф. Сельвіч – Мінск : ТАА “Інвеста”, 1995. – 128 с.

РЛ-8 – Русская литература : учебное пособие для 8 класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения / С. Н. Захарова, Г. А. Морозова, Г. М. Чепелева; под ред. С. Н. Захаровой. – Минск : Нац. институт образования, 2018. – 315 с.

ТСБЛМ – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мінск : БелЭн, 2002. – 784 с.

ТО-9 – Трудовое обучение. Технический труд : учеб. пособие для 9-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / С. Я. Астрейко [и др.] ; под ред. С. Я. Астрейко. – Минск : Нац. ин-т образования, 2014. – 175 с. : ил.

УБС – Украінска-беларускі слоўнік / пад рэд. акадэміка АН БССР М. В. Бірылы, докт. філал. навук, праф. А. Я. Супруна. – Мінск : Выш. шк., 1980. – 688 с.

УР – Костерин, Н. П. Учебное рисование : учебное пособие для учащихся пед. уч-щ / Н. П. Костерин. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1984. – 240 с.

УШ – Сысоева, И. А. Учимся шить / И. А. Сысоева. – Минск : Нар. асвета, 1988. – 96 с.

Ф-10 – Фізіка : вучэб. дапам. для 10-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / А. У. Грамыка [і інш.]; пер. з рускай мовы М. Н. Гальпяровіча, Т. У. Данілавай, Г. І. Кашэўнікавай. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2013. – 272 с. : іл.

Фіз-7 – Фізіка : вучэб. дапам для 7-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / Л. А. Исачанкава Ю. Д. Ляшчынскі; пад рэд. Л. А. Исачанкавай; пер. з рус. мовы Н. М. Алганавай. – Мінск : Нар. асвета, 2017. – 167 с.

Физ-7 – Физика : учеб. пособие для 7-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / Л. А. Исаченкова, Ю. Д. Лещинский ; под ред. Л. А. Исаченковой. – Минск : Нар. асвета, 2017. – 167 с.

Фіз-11 – Фізіка : вучэб. дапам для 11-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / В. У. Жылко, Л. Р. Марковіч ; пер. з рус. мовы Н. Г. Ляўчук. – 2-е выд., перагледж. і дап. – Мінск : Нар. асвета, 2014. – 287 с.

Физ-11 – Физика : учеб. пособие для 11-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / В. В. Жилко, Л. Р. Маркович. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – Минск : Нар. асвета, 2014. – 287 с.

Х-9 – Хімія : падруч. для 9-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / А. І. Васілеўская [і інш.] ; пераклад на беларус. мову Н. Г. Ляўчук. – 3-е выд., перагледж. і дап. – Мінск : Нар. асвета, 2012. – 240 с. : іл.

Ч-9 – Вінаградаў, В. Н. Чарчэнне : вучэб. дапам для 9-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / В. Н. Вінградаў. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2014. – 216 с. : іл.

ШМС – Воднев, В. Т. Школьный математический словарь / В. Т. Воднев, Н. Ф. Наумович, А. Ф. Наумович. – Минск : Университетское, 1991. – 112 с.

ЗМЕСТ

Прадмова	3
Уводзіны ў дысцыпліну «Беларуская мова (прафесійная лексіка)»	4
Тэма 1. Беларуская мова і яе месца ў сістэме агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей	7
Тэма 2. Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы	14
Лексіка беларускай мовы паводле значэння.....	14
Лексіка беларускай мовы паводле паходжання.....	20
Тэрміналагічная лексіка.....	24
Беларуская лексікаграфія.....	26
Тэма 3. Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму	28
Фанетычная інтэрферэнцыя.....	30
Акцэнтацыйная інтэрферэнцыя.....	36
Марфалагічная інтэрферэнцыя	
Назоўнік.....	37
Прыметнік.....	42
Лічэбнік.....	44
Дзеяслоў.....	46
Сінтаксічная інтэрферэнцыя.....	55
Тэма 4. Функцыянальныя стылі маўлення	58
Тэма 5. Навуковы стыль	74
Тэма 6. Афіцыйна-справавы стыль	80
Тэма 7. Культура прафесійнага маўлення	86
Тэксты для перакладу	89
Кароткі руска-беларускі слоўнік	95
Умоўныя скарачэнні	119

Вучэбнае выданне

БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

Практыкум

Складальнікі:

Мазуркевіч Людміла Мікалаеўна,

Жураўлёва Святлана Іванаўна,

Новік-Шчарбенка Надзея Іванаўна

Карэктар *С. І. Жураўлёва*

Арыгінал-макет *Л. М. Шэцка*

Падпісана да друку 08.10.2019. Фармат 60x84 1/16. Папера афсетная. Рызаграфія.

Ум. друк. арк. 7,15. Ул.-выд.арк. 6,54.

Тыраж 218 экз. Заказ № 29.

Выдавец і паліграфічнае выкананне: установа адукацыі

“Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна”.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў №1/306 ад 22 красавіка 2014г.

Вул. Студэнцкая, 28, 247760, Мазыр, Гомельская вобл.

Тэл. (0236) 32-40-91